

**PRIČA O DVE
IDEOLOGIJE**

Piše Milan St. Protić

**STUDENSKA LISTA
POKRET BEZ LICA NE
MOŽE DA IZGUBI LICE**

**NEMAČKOJ NE
PRETI NOVI HITLER**

Analiza Željka Pantelića

9 772217 805006

BROJ 766 - CENA 350 DINARA
- CG 3,5 € - BiH 6,5 KM - HR 4,5 €
- SLO 4,5 € - MK 200 DEN

Nedeljnik
350 DINARA

**EKSKLUZIVNI
INTERVJU
GORAN
BOGDAN**

O životu u Srbiji, nadi i
strahu, pobuni i izborima,
ulogama i podelama

**MENE
JE MALO
STRAH...**

**ZLO JE
KONZERVIRANO
I DUGO TRAJE.**

Poslednjih 35 godina ono
se i ne skriva, glorifikuje
se, pakuje i prodaje.

**... i prvi i poslednji put o firmi sa ministarkom
Dubravkom Đedović Handanović**

Ja SNS? Sa njima nisam u istoj sferi – ni moralnoj, ni duhovnoj, ni
praktičnoj... Ja sam celim svojim bićem uz studente

KAKO SU
TUDORI
IZGUBILI GLAVE

OD 13. SEPTEMBRA
SVAKE NEDELJE U 23:00

NATGEOTV.COM/RS

MARY, QUEEN OF SCOTS
~~PERKIN WARBECK~~
~~ANNE BOLEYN~~
~~ROBERT DEVEREUX~~
~~JOHN DUDLEY~~
~~MARGARET POLE~~

IMPRESUM

Izdavač: NIP Nedeljnik d.o.o.
Bulevar kralja Aleksandra 43
Beograd
Tel: +381/11/770-81-64
www.nedeljnik.rs

UREDNIŠTVO

Veljko Lalić
Direktor i glavni urednik
svih izdanja

Marko Prelević
Glavni i odgovorni urednik
magazina Nedeljnik

Veljko Miladinović
Izvršni urednik i direktor redakcije

Branko Rosić
Zamenik glavnog urednika

MENADŽMENT

Jelena Jevtić
Izvršna direktorka marketinga

Pavle Zlatić
Direktor digitalnih
operacija i razvoja

Jelena Šoškić
Finansijska direktorka

Andela Marić
Šef preplate

Jelena Luković
Šef društvenih mreža

UREDNICI

Dušan Telesković
Glavni urednik sajta
i urednik unutrašnje

Željko Pantelić
Urednik geopolitike
i dopisnik iz Rima

Ana Mitić
Urednica zdravlja i psihologije

Milica Rilak
Urednica biznisa

NOVINARI

**Zorica Marković, Milana
Milošević, Luka Lukić**

STALNI SARADNICI

Srdan Valjarević, Dragoljub Draža Petrović i Ante Tomić, Zoran Panović, Aleksandar Radić, Miljenko Jergović i Svetislav Basara, Dejan Stojiljković, Dejan Jović, Goran Vojnović, Rumena Bužarovska, Milan St. Protić, Duška Jovanić, Hana Pišćević, Miša Brkić, Petar Komnenić

KREATIVA

Miloš Sindelić
Art-direktor

Nebojša Babić
Urednik fotografije

Sanja Savić
Lektura

KONTAKT

Redakcija
redakcija@nedeljnik.rs

Marketing
marketing@nedeljnik.rs

Pretplata
pretplata@nedeljnik.rs

Štampa Rotografika

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodne biblioteke Srbije, Beograd
ISSN 2217-8058
COBISS.SR-ID 188540428

© COPYRIGHT 2026 Nedeljnik
Sva prava zadržana. • All rights reserved.

Zabranjeno preštampavanje i korišćenje sadržaja bez pismenog odobrenja izdavača

Politika

4 | Uvodnik
Veljka Lalića
Poraslo dete,
osamostalilo se

5 | Lice nedelje
Neda Knežević

6 | Nemačka
Da li se to
povampirio
nacizam?

7 | Više od karte
Nova mapa sveta

10 | Ante Tomić
Nacionalizam
je kao herpes

ANALIZA ŽELJKA
PANTELIĆA

Ako je Nemačka
sve više bolesnik
EU, onda je
Francuska
depresivni
deo evropske
lokomotive. Četiri
od pet francuskih
industrijalaca
i preduzetnika
upisuju se u
klub pesimista
po pitanju
ekonomske
budućnosti Pete
republike. Javni
dug je na 117,5
odsto BDP-a,
budžetski deficit
je preko pet odsto,
dok je privredni
rast sve slabiji i sve
bliže nuli

Merenje raketa i koječega

Iznervirali su se Hrvati čim su čuli
za PULS i zato su oni odlučili da
nabave nešto slično ili malo jače,
da bi efikasno uzvratili **26**
Piše Aleksandar Radić

Priča o dva Karla

Marks je ime poznato svakom. Za
Mengera znaju samo ekonomisti.
Zato postoje milioni marksista
i nijedan mengerovac **28**
Piše Milan St. Protić

Yugo ide u Ameriku

Ovaj film pokazuje kako jedan
promašeni auto danas bez mnogo
problema udružuje i povezuje
ljude, budi u njima čovečnost
i humanost i dobar vajb **50**
Piše Slobodan Vujanović

Dok je Srbija čekala izbore, dok su
stizale packe zbog sahrane, dok su
tenzije bile sve nepodnošljivije,
nastavili smo da se ponašamo
prema svojoj zemlji kao da je
tuda. Ova fotografija snimljena je
u specijalnom rezervatu prirode
Jerma, na jugoistoku Srbije,
tamo gde žive ris, vidra, suri
orao, brojne vrste slepih miševa
i leptira, više od 900 biljnih vrsta.
Ovde, međutim, „žive“ i ova fotelja,
trosed i televizor. Tu su i šporet
smederevac, baštenske garniture
od plastike i drugi kabasti otpad.
Udruženje građana „Jerma“ je od
predmeta pronađenih u rezervatu
napravilo „Katalog otpada“ - seriju
konceptualnih fotografija o našem
odnosu prema prirodi.
Mi u redakciji često kažemo da je
sve u novinama važno; tako je i
sve u državi važno. I odnos prema
prošlosti, i prema budućnosti, i
prema životu, i prema prirodi...

Među nama:
U novom broju Nedeljnika

PRETPLATA
SRBIJA

12 MESECI	12.000
24 MESECA	19.999

Dostupno u digitalnom formatu
nedeljnik.rs ■ 12 meseci - 8.200

■ Tekući račun broj: 205-217464-21. Banka: Komercijalna banka AD Beograd ■ Potvrdu o uplati pošaljite na adresu:

Nedeljnik, Bulevar kralja Aleksandra 43, Beograd ili na mejl **pretplata@nedeljnik.rs** ■ Dodatne informacije na **011/770-81-64**

Poraslo dete, osamostalilo se

A zar nam Ante Marković nije sve lepo objasnio...

Najveći hit sa studentima meni je kad pročitam da će „da nas prevare“, i to uglavnom od ljudi koji su mislili njih da prevare.

Zašto ovo, zašto ono? Zašto Milo, šta je s rektorom? Kako se nisu oglasili o Mladiću? Ili šta je Vidovdan.

Dakle, sve ono roditeljsko, kad zaboravimo sebe sa 20 godina.

I znamo šta je najbolje za naše dete.

I ONDA...

Dete poraslo, osamostalilo se, kako je u suzama predajući stranku koja je pobedila na izborima 2012. izgovorio Tomislav Nikolić.

Od tada je sve krenulo. Tom rečenicom. I na tom događaju.

ZANIMLJIVA JE TEZA I KAKO STUDENTSKI pokret propada od 15. marta, iako od tada dobija sve više procenata, čak evo i kod Faktora plus.

U politici, kao i u biznisu, životu malo manje, najvažnije su brojke. Nešto raste ili pada.

Tako da je to nerešivo pitanje i za opoziciju, i za dušebrižnike, i pogotovu za vlast.

JA U NOVIM GENERACIJAMA NAJVIŠE VOLIM njihovu nultu toleranciju na gluposti.

Generacija odrasla na društvenim mrežama.

Pa sve provere. I kada je Danilović zakucao preko Sabonisa.

Pošto je to lako...

TAKO DA JE SVE U TRENDOVIMA. I ono me za šta su mladi.

I šta kupuju, i za koga navijaju.

I za koga glasaju, naravno.

EVO MLADI U AMERICI SU SAD već totalno protiv republikanaca. Tako da je velika verovatnoća da će u narednim decenijama Amerika ponovo biti liberalna, zbog čega je Piter Til već napustio Ameriku, a Mask priča kako će da ga hapse. Til

je uvek bio pametniji.

U Nemačkoj pak mladi glasaju za AfD, pa je velika verovatnoća da će to uskoro biti Nemačka.

I Evropa. Nova Evropa.

IAKO IPAK MISLIM DA OD DOLASKA Nacionalnog fronta u Francuskoj nastaje novi poredak.

Prvo, to je jedna utemeljena stranka. Nije AfD u kojem Vajdelova ima dva usvojena dečaka i ženu emigrantkinju, a za stupa tradicionalne vrednosti.

Kao kod nas Ana. To je antiimigrantska politika, i politika vraćanja para, odnosno njeno obećanje o povratku nemačke marke.

Tu će biti srećna i Srbija.

U FRANCUSKOJ, MEĐUTIM, A TO JE ozbiljna zemlja, članica SB UN, nuklearna sila, ovo je već ideološka stvar.

Nacionalni front ima uporište u vojsci, krupnom kapitalu. I otvoren dvadesetogodišnji put.

Tu kreće lomljenje tih blagih desničara, koje je već počelo u Italiji.

Ili u Holandiji, skandinavskim zemljama.

MOGU DA ZAMISLIM KAKO ĆE LIBERALI u Srbiji uskoro da budu protiv EU, a desničari, ovi sa Mladićeve sahrane, za Novu Evropu.

Ali to je već taj naš raskorak s vremenom.

PROBLEM EVROPE JE ŠTO SE I pre svega ovoga pričalo kako počinje da liči na bivšu Jugoslaviju.

Taj Ante Marković je zaista bio vizionar, iako se Jugoslavija raspala u njegovo vreme, dakle u najbolje, AIWA vreme, a ne u najlošije, kako se stalno priča.

Rat je stvar nacionalizama, a ne ekonomije.

SAD JE VELIKI PROBLEM MAGA, PA pandemija korone, pa ruska agresija na Ukrajinu, jer se svet dodatno podelio.

Podelile su se porodice, pa da neće

mediji i društva.

NE MOŽE NI BRAK DA OPSTANE ako je jedan roditelj za vakcinisanje deteta, a drugi protiv.

Dakle, to su ona osnovna vrednosna pitanja.

Dalje sve može...

MI SMO ZATO BILI PRETEČA U mnogo čemu. I to ima i objašnjenje.

Slaba zemlja, nesređene elite izvan komunističkih, ali su i oni decu slali na Zapad na školovanje, a u stvari iznošenje love, da bi onda usledila, a to svi zaboravljamo, antibirokratska revolucija.

To što danas svi najavljuju protiv EU.

Sve dalje je najavio Ante Marković...

I TU SE VRAĆAM NA STUDENTE. Kako je Miladinović sjajno napisao – pokret bez lica ne može da izgubi lice.

Pa ni rektora, koji je meni bio sjajan kandidat.

Ali to nije moja stranka.

VEĆ STUDENTSKA, PA AKO VAM SE ne sviđa – glasajte za koga vi mislite.

Ili napravite stranku.

Zato se meni i dalje to dopada. Posebno ti radikalni potezi, bez logike.

Jer to menja stvari.

MASA LJUDI DANAS TRGUJE UTICAJEM KOJI nema. Predstavljaju se kao predstavnici studentskog pokreta, iako to nismo čuli od studenata.

Razni advokati, donatori, službe...

I SAD TU DOLAZIMO DO OBEĆANE neposredne demokratije.

U koju ja lično, na primer, ni najmanje ne verujem.

Ali ne verujem ni da AI može da bude pametan.

Pa je pametan.

TAKO DA, SVE VAM JE TO stvar prirode.

Poraslo dete, osamostalilo se... N

LICE NEDELJE
NEBOJŠA BABIĆ

*Kultura je, verujem,
pre svega pitanje
vaspitanja i etike, a tek
potom obrazovanja i
estetike. Danas, kada u
obrazovnom sistemu ona
više nije zastupljena u
meri u kojoj bi trebalo da
bude, institucije kulture
postaju njeni najvažniji
ambasadori.*

**mr Neda
Knežević**

ARHEOLOŠKINJA,
VIŠA KUSTOSKINJA

SAKSONIJA TRIJUMF AfD-a

Nemačkoj ne preti novi Hitler

Prete joj Ilon Mask, Vladimir Putin i Si Đinping

Piše Željko Pantelić

IZBORI U BERLINU I MEKLENBURGU-POMERANJI 20. septembra su sa istorijskim porazom CDU-a u Saksoniji-Anhaltu prošle nedelje dobili nacionalnu rezonancu. Do pre par nedelja smena na čelu CDU-a i u „Bundeskanszleramt“ bila je u domenu čiste teorije. Međutim, nakon debakla u Saksoniji-Anhaltu, u Berlinu je ponovo počelo da kruži ime predsednika Severne Rajne-Vestfalije Hendrika Vusta kao ozbiljnog kandidata da nasledi Fridriha Merca, ako CDU doživi još jedan izborni krah u ovom mesecu.

Ništa se ne ponavlja u istoriji na isti način, tako da danas ne prete Evropi forme nacizma, fašizma ili komunizma iz prve polovine 20. veka, ali preformulisane ideje rasizma, ksenofobije, šovinizma, ultranacionalizma, homofobije, mržnje prema drugačijem i različitom prisutne su i podložne najrazličitijim manipulacijama.

Alternativa za Nemačku (AfD) nije najpopularnija stranka u Saveznoj Republici zato što Nemci žele da obnove nacističku Nemačku, već zato što je broj ljudi koji su u ekonomskim previranjima u prethodne tri decenije izašli kao poraženi ili zakinuti, za neko pravo ili privilegiju, toliko porastao da je bilo samo pitanje vremena kada će se pojaviti neko ko će tom gnevu dati formu i smisao.

Popularnost AfD-a raste jer Nemačka kao uspešna priča više ne funkcioniše. U digitalnoj eri ona je ostala u analognoj. Niko kao Nemci ne zna da napravi automobil, ali auto je proizvod 20. veka a ne budućnosti za koju Nemci, očigledno, nisu pripremljeni.

Današnja Nemačka stoji iza Ukrajine, finansira energetska tranziciju i naoružavanje, dok se kompletna baza njenog prosperiteta u prethodnim decenijama mrvi: jeftina energija, izvoz, otvorena tržišta, fiskalna disciplina, stabilna EU.

Odluka Merkelove da primi milione imigranata pokazala se kao veliki bumerang, tim pre što se pokazalo da novi „gastarbajteri“ nisu kao oni iz prethodnog veka: nisu doneli ni približno benefita nemačkoj privredi i društvu spram cene koja se plaća zbog njihovog dolaska. Plus, iz redova nove generacije imigranata se regrutuju u dobroj meri kriminalci, teroristi, siledžije, prevaranti i oni koji bi želeli da žive, kao paraziti, na leđima drugih.

Pogonsko gorivo AfD-a nije nostalgija za nacizmom

**POPULARNOST
AFD-a RASTE
JER NEMAČKA
KAO USPEŠNA
PRIČA VIŠE NE
FUNKCIONIŠE. U
DIGITALNOJ ERI
ONA JE OSTALA U
ANALOGNOJ. NIKO
KAO NEMCI NE
ZNA DA NAPRAVI
AUTOMOBIL,
ALI AUTO JE
PROIZVOD 20.
VEKA A NE
BUDUĆNOSTI
ZA KOJU NEMCI,
OČIGLEDNO, NISU
PRIPREMLJENI**

već pitanja imigracije, islama, kriminala na ulicama, sigurnosti, gubitak sitnih privilegija. Prethodno rečenom treba dodati još jedan element. Istočni Nemci i posle tri i po decenije od ujedinjenja osećaju se kao građani serije B, što je znatno doprinelo idealizaciji slike o DDR-u i kreiranju imaginarne nostalgije. Primera radi, lider AfD-a u Saksoniji-Anhaltu Ulrich Zigmund rođen je posle pada Berlinskog zida a priča o DDR-u bajke, kao o zemlji u kojoj je sve bilo besplatno, nije bilo kriminala, stranaca, muslimana.

Dolazak na vlast ekstremne desnice u Nemačkoj i Francuskoj odveo bi Evropu u provaliju. Evropska unija jeste u problemima i u silaznoj fazi, ali ne zato što je previše integrisana već naprotiv – što nije više federalizovana. To što danas nemamo nijednu evropsku firmu u stanju da drži korak sa američkim i kineskim kolosima u digitalnoj revoluciji posledica je nacionalističkih egoizama u državama članicama EU.

Nijedna razumna osoba ne može da misli da Nemačka ili Francuska pojedinačno mogu da imaju značajniju i veću ulogu od EU u današnjem svetu. Ali, kao što smo videli puno puta u istoriji, razum se često povlači pred „stomakom“ ili „silom“.

AFD JE „TROJANSKI KONJ“ NEPRIJATELJA EU

U MOMENTU U KOJEM EU ima egzistencijalnu potrebu za jakim Nemačkom, AfD dovodi u pitanje sve njene noseće stubove. Štaviše AfD deluje kao „trojanski konj“ Ilona Maska, Vladimira Putina i Si Đinpinga. Pomenutoj trojci nije potrebno da kontroliše Nemačku, dovoljno je da pomognu snagama koje slabe Berlin i posledično EU i unose razdore na nacionalnom i kontinentalnom nivou.

Na sceni je klasični hibridni rat: Vašington, Moskva i Peking pronašli su u ekstremnoj desnici i radikalnoj levisci instrumente za povećavanje razdora i rasepa u evropskim društvima i preko tih stranaka, medija i društvenih mreža jačaju podele, od imigracija, identitetskih pitanja, ultranacionalizma, separatizma, klasnih sukoba (establišment protiv naroda), pomoći Ukrajini.

Pomenute „pukotine“ su strateške poluge SAD, Rusije i Kine u hibridnom ratu protiv EU. Ilon Mask ima interes da dovede ekstremnu desnicu na vlast u članicama EU kako bi razbio EU jer ona jedina ima snagu da ga prisili da poštuje pravila i zakone u realizaciji svojih poduhvata i poslovnih planova. **N**

MRČAJEVCI ZLOSTAVLJANJE U ŠKOLI

„Ne žele da se zameraju“

Zašto je javnost s tolikim zakašnjenjem saznala za nasilje koje je pretrpelo jedno dete?

Piše Milana Milošević

„SVI POZNAJU RODITELJE DEČAKA KOJI SU TO POČINILI, ne žele da se zameraju“... rečenica je kojom je jedan od roditelja, čije je dete đak škole u Mrčajevcima, ilustrirao zbog čega je slučaj seksualnog zlostavljanja dvanaestogodišnjeg dečaka pokušao da se zataška.

Tri meseca je prošlo od kada je učenik sedmog razreda OŠ „Tatomir Andelić“ doživeo seksualno nasilje od svojih vršnjaka. Kako je ispričao dečak koji je žrtva, sve je počelo u kabinetu za tehničko obrazovanje.

Zlostavljani učenik se, nakon ovog slučaja, sam vraćao kući koja je od škole udaljena 10 kilometara.

Posle nasilja koje je 11. juna učinjeno njihovom detetu, porodica noćima nije spavala. Dok su druga deca bila na raspustu, njihov sin je, kako kažu, bio u bolnici kod psihijatra i psihologa.

A. M., majka dečaka, kaže da joj je važno samo da on bude dobro, da se vrati u školu i normalno da funkcioniše.

KOJA REŠENJA (NI)JE DONELA ŠKOLA?

OTAC DEČAKA KOJI JE PRETRPEO SEKSUALNO nasilje naglasio je da ga o ovom slučaju „nisu uopšte obavestili“.

„Piše tamo – škola je reagovala. Reagovala je tek kad sam ja izjutra zvao ponovo razrednu. Ja sam pitao lepo – ‘Olivera, je l’ ovo istina što deca pričaju?’ – Istina. ‘Je l’ ne lažu?’ – Ne lažu. ‘Pa što mi niste javili?’ On napravi neku grešku u školi i odmah sam obavestjen. Samo da mi nisu rekli, to bi se zataškalo i čao“, ispričao je R. M.

U nasilju nad dečakom učestvovalo je pet vršnjaka iz odeljenja, ukazuje se u dokumentu škole u koji je BBC imao uvid. Za dvojicu je predložen ukor nastavničkog veća i jedinica iz vladanja. Ukori direktora i ocena dva predloženi su za preostala tri učenika.

U ponedeljak, posle skoro tri meseca, direktorka škole Vesna Jevđenić oglasila se statusom na Fejsbuku. Ona tvrdi da su, od prvog trenutka kada je škola saznala za događaj, postupili bez odlaganja.

„Poštujemo postupke koji su u toku. To što ih danas ne iznosimo u javnost ne znači da oni ne postoje. Naprotiv. Ne činimo to jer poštujemo nadležne institucije i, iznad svega, pravo maloletne dece na zaštitu“, napisala je. ■

UN GEOGRAFIJA I POLITIKA

Jeste li videli novu mapu sveta?

Da li će Tramp sada jednako želeći Grenland?

UJEDINJENE NACIJE SU IZGLASALE REZOLUCIJU KOJOM SE PREPORUČUJE napuštanje tradicionalne Merkatorove mape sveta u korist projekcije koja verno prikazuje prave razmere afričkog kontinenta. Na zasedanju u Njujorku, Generalna skupština UN poslala je u penziju Merkatorovu projekciju iz 16. veka i podržala savremeniji model „Equal Earth“, izrađen 2018. godine. Za rezoluciju su glasale 164 države. Jedino su Sjedinjene Države bile protiv, uz obrazloženje svog predstavnika da je reč o „izlišnom dokumentu“, dok je šest zemalja – među njima i Srbija, iz razloga Kosova* – ostalo uzdržano.

Kako rezolucije UN nisu pravno obavezujuće, niko neće silom terati države i institucije da pređu na novu kartu, niti im brani da zadrže staru. Ipak, očekuje se da će ova odluka pokrenuti promenu školskih programa i digitalnih platformi.

Flamanski kartograf Gerard Merkator skicirao je prikaz davne 1569. da bi pomogao moreplovcima da drže pravac na pučini. Skoro pet vekova kasnije, ta mapa je i dalje opšteprihvaćeni standard. Nevolja je u tome što po ovom modelu prostori oko ekvatora deluju nesrazmerno malo, dok krajevi bliže polovima izgledaju ogromno.

Ova rasprava tinja odavno, mada ju je široj publici najslikovitije približila čuvena serija „Zapadno krilo“. U epizodi iz 2001, grupa geografa objašnjava portparolki Bele kuće kako je Merkator doveo generacije u zabludu da je Grenland jednako veliki kao Afrika. Mnogi smatraju da sličan problem sa razumevanjem mape ima i predsednik Donald Tramp, te da je jedan od razloga njegove opsesije Grenlandom upravo (neprirodna) veličina tog ostrva. ■

Luštica Bay

Mirta rezidencije: Poslednja adresa u Marina Village-u

Rezidencijalna kolekcija Mirta zaokružuje razvoj Marina Village-a i predstavlja poslednju priliku za kupovinu u prvom naselju Luštica Bay-a. Panoramski pogled na Jadran, privatnost usled blago izdvojene lokacije i blizina svih sadržaja glavne su vrednosti ove kolekcije u naselju po kojem se novi grad na obali prepoznaje.

JUTRA OVDJE RETKO OSTANU ONAKVA KAKVA STE ZAMISLILI

Jutarnja kafa s pogledom na more preko krovova od terakote i jahti u marini. Nekoliko minuta kasnije, prvo plivanje, doručak uz more i spontani susret s komšijom ili prijateljima. Ovdje takvi trenuci nisu rezervisani samo za odmor, već su deo svakodnevice u kojoj ostaje dovoljno vremena i za ljude i za obaveze. Sve se stigne, samo u drugačijem nizu prioriteta i uz pogled na Jadran. Uvijek je lepo imati vremena, a živeti u sadašnjosti.

Marina sa 115 vezova, pet plaža, hotel The Chedi Luštica Bay, promenada Lungo Mare, restorani, kafići, butici i celogodišnji program događaja oblikovali su ovo naselje u pravo primorsko mesto na koje se misli kada se izgovori – Luštica Bay. Svaki novi obilazak Luštica Bay-a, međutim, otkriva kako vizija novog grada na obali dobija nove obrise i širi se daleko izvan Marina Village-a. U neposrednoj blizini su Centrale, gradski centar destinacije, i The Peaks, novo golf naselje uz prvi golf teren sa 18 rupa u Cr-

noj Gori. Mirta tako spaja vrednost etablirane lokacije sa dugoročnim potencijalom destinacije koja nastavlja da raste.

REZIDENCIJE MIRTA – POSLEDNJA KOLEKCIJA PRVOG NASELJA LUŠTICA BAY-a

Poput rezidencija Maslina, Jasmin, Visterija, Lavanda, Iris, Mimoza, Kamelija, Ruzmarin, Lipa, Magnolija, i Mirta nosi ime inspirisano mediteranskom florom poluostrva, nastvljavajući priču o neraskidivoj vezi arhitekture s pejzažem kojem pripada. Mirta je autohtona zimzelena biljka obale Jadrana i deo je tipične makije poluostrva Luštica. Ime nosi i kao metafora Luštica Bay-a: autohtona, zimzelena, ukorenjena u pejzažu i oblikovana Mediteranom.

Kolekciju čini 48 rezidencija različitih tipologija, od studio apartmana do trosobnih penthousa i malobrojnih duplexa. Dvije zgrade povezane su zajedničkim bazenom i prostranim terasama, dok je treća izdvojena kao zasebna celina sa sopstvenim bazenom.

Mirta donosi priliku za pravi primorski način života, u kojem su sadržaji i društveni život nadohvat doma, svega nekoliko minuta

hoda novom pešačkom stazom koja rezidencije direktno povezuje s marinom i promenadom. Istovremeno, rezidencije pružaju visok kvalitet stanovanja uz dodatnu dozu privatnosti.

MEDITERANSKA ARHITEKTURA U SAVREMENOM RUHU

Prepoznatljiv arhitektonski izraz Marina Village-a primenjen je i u konceptu poslednje rezidencijalne kolekcije: kameni lukovi, natkrivene terase i krovovi od terakote oslanjaju se na graditeljsko nasleđe primorskih mesta, dok veliki prozori i balkonska vrata, uz otvoren koncept enterijera, daju prednost dnevnoj svetlosti.

Dnevni boravak, trpezarija i kuhinja čine fluidnu celinu koja se nastavlja na terase i balkone, brišući granicu između unutrašnjosti i spoljašnjeg prostora. Prirodno drvo, kamen i pažljivo odabrani materijali u neutralnoj paleti tonova oblikuju enterijere nenametljive, bezvremene elegancije.

Prostorni koncept duplexa inspirisan je rasporedom prostorija starih bokeških palata gde su dnevne zone namenski smještene na gornjoj etaži, a na spratu niže se nalaze spavaće sobe čime organizacija pro-

stora reinterpretira nasleđe i harmonična je s mikroklimom poluostrva Luštica.

Iz brojnih apartmana se pruža pogled na more, dok su drugi orijentisani ka naselju i zelenim obroncima Luštica Bay-a, a pojedine rezidencije u prizemlju raspolažu privatnim baštama.

ADRESA RASTUĆE VRIJEDNOSTI

Posebnost Mirte nije samo u nenoj lokaciji, već i u trenutku u kojem dolazi na tržište. Reč je o poslednjoj rezidencijalnoj kolekciji Marina Village-a, što novim vlasnicima pruža priliku da postanu deo već izgrađenog i aktivnog naselja, dok Luštica Bay kao destinacija nastavlja da se razvija.

Do 2028 – 2029. godine je planiran završetak celokupnog šampionskog golf terena sa 18 rupa, dok se isti period poklapa sa najavljenim članstvom Crne Gore u Evropskoj uniji, procesom koji dodatno otvara perspektivu međunarodnoj atraktivnosti i dugoročnoj vrednosti tržišta nekretnina.

Vrednost nekretnina u Luštica Bay-u već beleži prosečan godišnji rast od 13%, uz očekivanja daljeg rasta uporedo sa razvojem golf terena. Sticanje nekretnine dodatno je olakšano višegodišnjim beskatmatnim planom otplate, koji za kolekciju Mirta podrazumeva početno učešće od svega 10%, dok uplata celokupnog iznosa unapred donosi dvocifrenu uštedu na odabranu rezidenciju.

Dostupan je i program iznajmljivanja, koji investicioni potencijal nekretnine proširuje mogućnošću ostvarivanja prihoda tokom perioda otplate, a koji može trajati do dve godine nakon primopredaje rezidencije. Ostvareni prihodi doprinose pokrivanju dela troškova održavanja i povećanju povrata na investiciju, dok se rezidencija održava po najvišim standardima i u svakom trenutku je dostupna za boravak vlasnika.

Mirta zatvara jedno važno poglavlje razvoja Luštica Bay-a, a za njene buduće vlasnike otvara novo u kojem život uz Jadran više nije privilegija odmora, već svakodnevice.

CIJENA OD: 400,000 €.

Vaše vrijeme ovdje počinje na lusticabay.com ili kontaktom sa našim prodajnim timom putem e-mail adrese sales@lusticabay.com ili pozivom na +382 67 050 550.

Dan samo što je osvanuo, a vi ste već uveliko pored mora

Još uvek je svuda tiho, a naselje se tek budi. Birate između vremena za jutarnje kupanje pre doručka, ili za prvu kafu uz šetalište, dok je doživljaj obale potpuno i samo vaš. Potom se vraćate kući, kratkom šetnjom od marine. Dovoljno ste blizu da osetite ritam Jadrana, a ipak dovoljno izdvojeni da vas dočeka mir. Na terasi doručak započinjete bez ikakve žurbe, dok se ispod vas dan polako budi uzduž zaliva, i sve odiše dobro poznatom atmosferom rivijere. To su ta jutra koja ne ostaju samo uspomena s odmora, već postaju način života. Sa poslednjim dostupnim rezidencijama, sada je pravi trenutak da ovo mesto bude vaš novi dom.

JESI LI VIDEO OVO?

Nacionalizam je kao herpes

Jedno vrijeme miruje, pomisliš već da je sasvim nestao, a onda se iznenada vrati i učini ti se da je strašniji nego ikada prije

Piše Ante Tomić

Herojski, ne zločinački Petroviću,

Sin mi je, čini mi se, bio u trećem razredu gimnazije, kad nas je razrednica pozvala na izvanredni roditeljski sastanak. Okupili smo se zabrinuto, sa crnim slutnjama, a ona nam je rekla da su djeca pobjegla. Bio je nekakav kontrolni iz fizike ili matematike. Daci su kolektivno, čitav razred, s izuzetkom možda samo dvoje, troje domaćih izdajnika i slugu okupatora, uhvatili džadu.

„Oprostite“, prekinuo sam prosvjetnu radnicu, pristojno podižući ruku, „koliko su dugo naša djeca bila u bijegu?“

„Jedan sat.“

„Jedan školski sat? Četrdeset pet minuta?“

„Tako je.“

„Draga gospodo“, upozorio sam je, „general Ante Gotovina je bježao skoro četiri i po godine.“

Tu se drama raspala. Kako se i inače u našem svijetu, gdje se ubojice i lopovi ističu kao uzor omladini, raspadaju drame s moralnim porukama. Gledao sam, kao i svi, na televiziji sahranu Ratka Mladića, zgranuto se pitajući kako se uopće jedno društvo može oporaviti od toga? Tko će popraviti kompase da opet čvrsto pokazuju gdje je dobro, a gdje zlo? Zašto vjerovati u Boga ako njegov visoki predstavnik, patrijarh Porfirije, toplim riječima ispraća jednog nepokajano masovnog ubojicu?

Najgori mi je ipak bio onaj transparent na utakmici prije nekoliko dana,

s Mladićevim portretom i naredbom: „Pravac Potočari!“ Potreslo me je da nogometni navijači nisu uobičajeno neobaviješteni, ne prave se blesavi pa niječu i umanjuju srebrenički genocid, već su savršeno svjesni zla. Ubojstvo više od osam hiljada muslimanskih muškaraca oni s ponosom prihvaćaju kao prvorazredni patriotski čin.

Svjedočili smo i u Hrvatskoj obožavanju ubojica. Sabor je održao minutu šutnje za Slobodana Praljka. Kad se Dario Kordić vratio s robije, u suzama su ga grlili i ljubili. Sisački biskup Vlado Košić ljubio je ruku odgovornome za pokolj u muslimanskom selu Ahmići, gdje je između 116 žrtava, u zapaljenoj kući izgorjela i jedna tromjesečna beba. Tješim se da je tada na zagrebačkom aerodromu bila samo koja stotina desničarskih luzera, ali prava je istina da u određenom trenutku svako društvo može pasti u tu kloaku.

Čitajući tvoje opise kako si se kao novinar mimoilazio s Ratkom Mladićem, u mislima mi je maglovito došlo da su i mene ranih dvijehiljaditih poslali na reporterski zadatak u Hercegovinu. Došla je odnekud dojava da se Gotovina krije u franjevačkom samostanu Masna Luka na Blidinju. Već sam putujući do tamo znao da je uzaludno, da tu nema priče. Gvardijan samostana, kako možeš pretpostaviti, rekao mi je da odjebem. Ne baš tim riječima, naravno.

Gotovina, uostalom, nije ni bio u Hercegovini. Dok su ga vračevi, hipnotizeri, vidovnjaci, rašljari i druge lucpr-

de iz hrvatske Sigurnosno-obavještajne agencije tražili po balkanskim gudurama, „heroj, ne zločinac“ je s lažnim pa-sošima letio preko oceana. O njegovom glamuroznom bijegu sam pisao kad je u Srbiji u ljeto 2008. uhapšen Radovan Karadžić.

Pamtiš svakako taj događaj, Petroviću. Vođu bosanskih Srba ukebali su u gradskom autobusu. Nakon nekoliko godina skrivanja više je izgledao kao psihijatrijski bolesnik nego kao psihijatar. Duge raščupane brade, bezumno žmirkajući iza socijalnih naočala, činio se kao brodolomac kojega su spasili s pacifičkog atola gdje se hranio samo kokosima i sirovim rakovima.

Zarastao i zapušten bio je poput nekog nevoljnika kojeg su priveli zbog skitnje. Probudili su ga na kartonskom ležaju u parku pored kolodvora, džepova punih krepera i čipsa koje je ukrado na otvaranju neke izložbe. Prije nego su ga izručili Međunarodnom sudu za ratne zločine morali su mu raskuhati odjeću i otrijebiti ga od nametnika. Teško je bilo razumijeti zašto se on uopće skrivao. Svatko bi normalan njegovu ušljivu egzistenciju mijenjao za ćeliju u Scheveningenu, toplu vodu i tri obroka dnevno, bogatu knjižnicu i brzu internetsku vezu, poticajne intelektualne razgovore s Vojislavom Šešeljom, čaj s Naserom Orićem i stolni tenis s Mladenom Naletilićem Tutom.

Ante Gotovina, s druge strane, bježao je visokobudžetno. Kao James Bond. Spavao je u luksuznim hotelima, kartao

SVJEDOČILI SMO I U HRVATSKOJ
OBOŽAVANJU UBOJICA. SABOR
JE ODRŽAO MINUTU ŠUTNJE ZA
SLOBODANA PRALJKA. KAD SE
DARIO KORDIĆ VRATIO S ROBIJE,
U SUZAMA SU GA GRILILI I LJUBILI.
SISAČKI BISKUP VLADO KOŠIĆ
LJUBIO JE RUKU ODGOVORNOME
ZA POKOLJ U MUSLIMANSKOM
SELU AHMIĆI, GDJE JE IZMEĐU
116 ŽRTAVA, U ZAPALJENOJ KUĆI
IZGORJELA I JEDNA TROMJESEČNA
BEBE. TJEŠIM SE DA JE TADA
NA ZAGREBAČKOM AERODROMU
BILA SAMO KOJA STOTINA
DESNICAŠKIH LUZERA

bakaru u kockarnicama. Gledajući zvjezdano karipsko nebo pijuckao je konjak nakon večere i u bijelom lanenom odijelu plesao rumbu na pješčanim plažama. „Adieu“, šapnuo bi on ljepotici nakon posljednje numere orkestra i samo nekoliko sati kasnije odletio put Hong Konga, Paragvaja ili Obale Bjelokosti.

Kad sam vidio u kakvim su očajnim uvjetima uhapsili Radovana Karadžića, a uskoro zatim u Lazarevu pored Zrenjanina i Ratka Mladića, shvatio sam kako smo mi Hrvati dobar narod. Nemoj se ljutiti, ali neusporedivo smo duševniji od vas Srba, Dragoljube. Naš general je za bijeg lijepo dobio devizne dnevnice i obišao svijet kao penzioner iz Miami Beacha. Vitak i preplanuo jahao je deve u dolini Nila, jurio rikšom u Bombayu i saonicama s psećom zapregom na Aljasci. Letio je cepelinom, gonio goveda s gaućima, da bi naposljetku, na Tenerifima, ostavio nepopijenu bocu Marques de Caceresa i otišao u Haag kao oficir i džentlmen.

Premda smo i mi s njim prolazili različite faze. Plamenu ljubav, zakletve na vječnu odanost, majice s njegovim por-

tretom i tamburaške pjesme o njemu, zamijenila je uskoro mrzovoljna ravnodušnost. Trpeći zbog njegovog bijega ozbiljne međunarodne posljedice, Ante Gotovina nam je malo pomalo dopizdio. Čak je i HDZ izgubio strpljenje za njega. Ostalo je upamćeno kako je Vladimir Šeks telegrafski sažeo: „Locirati, identificirati, uhititi, transferirati“, i sve se ovo naposljetku ostvarilo, a da za voljenim generalom nitko suzu nije pustio. No, nekoliko godina poslije, kad su ga u Haagu pravomoćno oslobodili svih optužbi, narod je još jednom izgubio glavu za njim. Ponovno je on bio naš vitez, dika i rod rođeni.

Ovaj toplo-hladni odnos Hrvata i Gotovine preslikava se u velikoj mjeri i na Srbe i Mladića. Pamtiš i sam, Dražo, kad ga je 2011. uhvatila dugačka ruka pravde, on odavno više nije bio onaj junak po kojem je Aleksandar Vučić preimenovao beogradske bulevare. Nitko više nije mario za njega. Mreža jataka većim mu se dijelom raspala. Napušten i bolestan u banatskoj je zabiti neodgovorno pio neke tablete koje je razlikovao samo po boji. Hapšenje mu je lako moguće produljilo život. U Haagu je dobio pravu terapiju.

Laknulo je napokon svima, ako se to i ne usude priznati, i njemu, i njegovim najmilijima, i Aleksandru Vučiću i Srbiji. Čitao sam nedavno u jednom tekstu Drage Hedla kako je Gorana Hadžića, uhapšenog na Fruškoj gori nedugo poslije Ratka Mladića, obitelj nagovarala da se sam preda, da bi oni dobili nagradu oglašenu na njegovoj tjalici, ali se on sebično opirao. Ovo zvuči kao sjajna premisa za komediju, ali je, kad bolje pogledaš, stvarno i ljudski. U nekom trenutku naprosto osjetiš iscrpljeno od psihoze, od penzionera koji prepadnuto poskoči i viri kroz zavjese kad god nekome na ulici eksplodira iz probušnog auspuha.

Dao bih se okladiti, u što god hoćeš, Dražo, da je između desetaka hiljada onih Srba što su se u ponedjeljak, s Mladićevim slikama i srpskim zastavama, okupili na sahrani, možda samo svaki stoti bio iskreno žalostan i ljut kad su njega prije petnaest godina s lisičinama na zapešćima stavili na avion za Nizozemsku. Većini je naroda bilo drago da ih haaški tužitelj više neće prcati s međunarodnim sankcijama. „Hvala kurcu“, rekao je vjerojatno u nekom trenutku Aleksandar Vučić, kad je ostao sam, vlastitom odrazu u ogledalu.

I srbovanje i hrvatovanje nekako dolazi u valovima. Kao sinusoida, ide gore i dolje. Nacionalizam je kao herpes. Jedno vrijeme miruje, pomisliš već da je sasvim nestao, a onda se iznenađeno vrati i učini ti se da je strašniji nego ikada prije. **N**

DOŠLI DANI, RASTASMO SE ŠAMI

Iako se Vučićeva pretkampanja zasnivala na šatorskim veseljima, ona je dobila finale (istovremeno izgleda i start zvanične kampanje) na Mladićevoj sahrani koja je već postala fenomen u nekrosociologiji (sociologiji smrti), kao što su fenomeni sahrana Tita, Rankovića, Tuđmana, Miloševića, Đinđića... Sahrana Ratka Mladića je i neformalni „drugi svesrpski sabor“. Onaj zvanični, Prvi svesrpski sabor pod nazivom „Jedan narod, jedan sabor – Srbija i Srpska“ održan je 8. juna 2024. u Beogradu

Piše Zoran Panović, programski direktor Demostata

Možda se i sećate da je Jelko Kacin nekad bio ono što je sad Tonino Picula – izvestilac Evropskog parlamenta za Srbiju. U katalogu šarenih laža ostaje i ona da nakon završetka saradnje sa Haškim tribunalom za Srbiju više nema prepreka na putu ka članstvu u Evropskoj uniji. Kacin je bio uputio ciničnu poruku tadašnjem predsedniku Srbije Borisu Tadiću da je „Mladić (njegovo hapšenje) veliki uspeh, ali bez Hadžića

u Hagu (Goran Hadžić, bivši predsednik Republike Srpske Krajine, još nije bio uhapšen) nema punopravne evrop-

Marta Kos je odložila posetu Srbiji zbog „glorifikacije“ Ratka Mladića. Vučić se potrudio u reakciji da takođe bude kratak, mada daleko od toga da bude glup, jer je mogao da doda - šta hoćete, primio sam Zelenskog, a imate i REM

ske budućnosti za Srbiju“. Uglavnom, „dosmanlije“ (kako ih je prozvao Vojislav Šešelj) pošteđele su Vučića mrcvarjenja sa Haškim tribunalom i otvorile mu manevarski prostor.

U novembru 2024. Vučić je rekao, nakon sastanka sa „vrhom SNS“ (što nije eufemizam za Glavni odbor, a „vrh“ ne postoji kao zvanični organ stranke), da je cilj da Srbija do kraja 2026. ispuni sve kriterijume za članstvo u EU. Precizirao je: „Ne kažem da ćemo ući, ali naše je da mi uradimo svoj posao.“ Dakle, da

ispunimo takozvane kriterijume. Iako se podrška EU Vučiću ne zasniva na tim zvaničnim kriterijumima. Prolazna vremena su takva da ne idu u prilog kriterijumima.

Doduše, skoro dve godine nakon te izjave, Vučić tvrdi da Srbija neće odustati od evropskog puta, „ali svestan sam toga da neće da nas prime i zato mi ne pada na pamet da prekidam odnose sa nekima drugima u svetu“. Što sluti da će članstvo u EU za ove izbore Vučiću biti u marketinškom smislu isto ono što je svojevremeno Koštunici bila saradnja sa Haškim tribunalom – deveta rupa na svirali.

Uprkos takvom nonšalantnom stavu, Koštunica je sarađivao sa Tribunalom, pokušavajući tu saradnju da racionalizuje tezom o takozvanoj „dvosmernoj saradnji“, kao da je Tribunal trebalo da izručuje nekoga Srbiji. I Vučić će, uprkos utisku Ursule fon der Lajen da su slike sa Mladićeve sahrane „šokantne“, pokušati da nastavi „dvosmernu saradnju“ sa EU.

Nemanja Starović sigurno ne spada u motivacione ministre u odnosu na resor koji vode (u Starovićevom slučaju evropske poslove), ali monotonim birokratskim tonom ume da ponavlja kako je Srbija spremna da ispuni sve kriterijume koji se od nje očekuju. To je uradio i na neformalnom sastanku ministara evropskih poslova EU i zemalja kandidata pre neki dan u Dublinu. Ali i pojasnio: „Ako ostvarimo rezultate, očekujemo da ti rezultati budu prepoznati konkretnim korakom EU.“ Da li bi ko bajagi demokratski izborni proces bio takav rezultat, ili Starović šalje EU šifrovanu poruku koju dobro razumeju oni koji poznaju realne kriterijume na kojima se zasniva briselska podrška Vučiću i ne razumeju do kraja dvosmislenost poruka Evropske komisije povodom sahrane Ratka Mladića.

Možda je i zato objašnjenje komesarke za proširenje EU Marte Kos „bilo izrazito kratko, ali glupo, kao i obično“. Ona je odložila posetu Srbiji zbog „glorifikacije“ Ratka Mladića. Vučić se potrudio u reakciji da takođe bude kratak, mada daleko od toga da bude glup, jer je mogao da doda – šta hoćete, primio sam Zelenskog, a imate i REM.

Iako se Vučićeva pretkampanja zasnivala na šatorskim veseljima, ona je došla finale (istovremeno izgleda i start zva-

nične kampanje) na Mladićevoj sahrani koja je već postala fenomen u nekroscijologiji (sociologiji smrti), kao što su fenomeni sahrana Tita, Rankovića, Tuđmana, Miloševića, Đinđića... Sahrana Ratka Mladića je i neformalni „drugi svesrpski sabor“. Onaj zvanični, Prvi svesrpski sabor pod nazivom „Jedan narod, jedan sabor – Srbija i Srpska“ održan je 8. juna 2024. godine u Beogradu. Usvojena je i pompezna Deklaracija. Iako je predviđeno da Sabor bude na svake dve godine, niko ga više nije pominjao.

Može doći vreme da Vučić izgustira i nemačke hrišćanske demokrate (CDU) koji mu drže stranu od Angele Merkel do Ursule fon der Lajen, jer ima potencijal da bude partner i suverenističke Alternative za Nemačku (AfD). Ili zaista mislite da bi AfD kao svog partnera prepoznala Miloša Jovanovića i njegove

Narodna koalicija se promovisala u sastavu Narodni pokret Srbije, Novo lice Srbije, Ekološki ustanak, i pokret koji predvodi niški lekar Dragan Milić. Da li je to i Narodna koalicija još jedna „kolona“ koja pretenduje da bude „autentična desnica“? Možda, ali to ne znači sinergetski da dve cenzusno rizične autentične desnice mogu da naprave novo „nacionalno okupljanje“

vu političku autentičnost? Između Nove DSS i AfD ostvareni su kontakti. Jovanović veruje da ukoliko AfD uspešno promeni politički i društveni pravac Nemačke, u nekoj daljoj budućnosti Srbi i Nemci ne bi morali da budu geopolitički protivnici. Što znači ako se dogovore sa Rusima. AfD je sad osvojila 44,5 odsto glasova u Saksoniji-Anhaltu, dok je CDU zabeležila istorijski pad dobivši svega 18,5 odsto. Hoće li ovo biti cenzusni vetar u leđa „autentičnoj desnici“ koju predvodi Miloš Jovanović? Čiji je realni uspeh u percepciji da jednu malu partiju kao što je Nova DSS u savezu sa malom frakcijom monarhista (POKS) predstavi pompezno kao „kolonu“.

Kada pre neki dan ruski ministar spoljnih poslova i Dačićev prijatelj Sergej Lavrov naglasi da se „metastaze na-

cizma šire celom Evropom, a u Ukrajini su u koncentrovanom obliku“, teško da „Putinov Molotov“, kako ga ironično pokušavaju zvati neki na Zapadu, misli baš na AfD. Početkom devedesetih Braća Bajić su prepevali folk evergrin „Kopa cura vinograd“ u „Evropsku demokratsku pesmu“. Njen prvi stih aktuelan je i danas za mnoge u Srbiji: „Ne znam šta ću zaista, zaista, od evropskih fašista, na sve strane samo laju, hoće da nam progutaju Srbiju.“

Narodna koalicija se promovisala u sastavu Narodni pokret Srbije, Novo lice Srbije, Ekološki ustanak, i pokret koji predvodi niški lekar Dragan Milić. Da li je to i Narodna koalicija još jedna „kolona“ koja pretenduje da bude „autentična desnica“? Možda, ali to ne znači sinergetski da dve cenzusno rizične autentične desnice mogu da naprave novo „nacionalno okupljanje“. Kao što to ni Nova DSS nije mogla sa desnicom Branimira Nestorovića koja je dovoljno autentična bar što je toliko pitoresna. Stvari na takozvanoj desnici su iskompromitovali Zavetnici i Dveri marionetском koalicijom na prošlim izborima. Jedina desnica koja može biti autentičnija od Vučićeve, ali i od Dačićeve patriotske (slavske) leveice, jeste ona desnica koja je prozapadna. Što je najdeficitarnija roba na srpskom političkom tržištu.

Oni koji pamte nostalgично analogno vreme sećaju se izloga foto-radnji iz vremena SFRJ sa slikama bračnih parova, regruta na odsluženju vojnog roka u JNA, dece u svečarskim prilikama, ribolovaca sa trofejnim ulovima, radnika sa plaketama. Upravo na to vreme, kao slike iz tih izloga, podsetila me je zajednička fotografija Marinike Tepić i Miroslava Aleksića kad sam je ponovo video. Kao i njihov veliki zajednički intervju iz decembra 2023. za list „Nova“. Oni tada najavljuju: „Pobeđujemo 17. decembra, diktator Srbije je u strahu.“ Njih dvoje su u to vreme nosioci liste „Srbija protiv nasilja“ koji se nadaju da će Srbija posle izbora 17. decembra biti slobodna zemlja, te ističu da su spremni da sačuvaju izbornu volju birača i da će, u slučaju krađe glasova, pozvati građane da rezultate brane na ulicama. Epilog znamo: Noćnu vožnju ulicama Beograda Vučića i Siniše Malog uz pesmu Lepe Brene – „četiri godine, godine duge, godine bola, godine tuge“.

Verovatno bi ona Marinika i onaj Miroslov iz decembra 2023. bili razočarani predizbornim pozicijama njihovih stranaka u septembru 2026. Jer Stranka slobode i pravde i Narodni pokret Srbije nisu uspjeli ni da održe stepen ujedinjenja „Srbije protiv nasilja“, solidne koalicije koja se kao i sve prethodne koalicije demokratske opozicije pretvorila u još jednu „histeričnu koaliciju“ i raspala.

Zasada Đilasova „evropska“ kolona i Aleksićeva „narodna“ svesno ulaze u rizik da budu dva SPO-a iz 2000. Sa bitnim razlikama. Onaj stari SPO kad je odlučio da ne podrži Koštunicu na saveznim izborima, za svog predsedničkog kandidata isturio je Vojislava Mihailovića. Dražin unuk bio je četvrti (iza Koštunice, Miloševića i radikalna Nikolića), osvojivši 145.000 glasova. Mogu li toliko dobaciti liste izvan dve glavne – Vučićeve i studentske? Za prelazak cenzusa od tri odsto, ako na izbore izađe 58 odsto upisanih birača, potrebno je između 113.000 i 117.000 glasova. Izlaznost na parlamentarnim izborima 2023. bila je 58,77 odsto u odnosu na oko 6,5 miliona upisanih birača.

Sretnem opozicionog aktivistu koji to što njegova partija nije podržala studente racionalizuje „zgražavanjem“ da famozno vetiranje (pod kojim se našao i rektor Vladan Đokić) studentski plenumi rade na osnovu napisanih „karakteristika“, a znamo čiji je to način rada. Bitnije je možda ono drugo što čujem: stvar deluje tehnički, ali može postati ozbiljno političko pitanje. Po zakonu studentska lista će biti grupa građana na izborima, što znači da će mnogo političke moći ali i para iz budžeta ići na račun jednog lica. Takvu poziciju ima i Branimir Nestorović jer je on kontrolisao budžetska sredstva namenjena njegovoj poslaničkog grupi proizašloj iz izborne liste „Mi – Glas iz naroda“. Oko toga je nastao i sukob. Ako bi neko, a studentska lista to bi mogla, osvojio recimo 100 poslaničkih mesta, to je 700.000 evra godišnje iz budžeta. Pa vi vidite. I da li je to potencijal za pravljenje više poslaničkih klubova?

Najveća opasnost za antirežimsku Srbiju bilo bi cepanje studenata na dve studentske liste, sa najglupljim mogućim objašnjenjem – ideološke razlike. Što bi bio veliki Vučićev uspeh. Kao iskusni tehnolog vlasti i „master of pup-

Izbori koji bi Vučiću najmanje odgovarali u sadašnjoj situaciji bili bi istovremeni lokalni izbori u većim gradovima u Srbiji. Njegova izborna pretkampanja konsolidacije sa promenljivim dometima, pokazala je da Vučić ne bi imao kapacitet da istovremeno vlada sa nekim novim „savezom slobodnih gradova“

pets“ izbornog procesa, Vučić je apsolvirao fragmentaciju opozicije. Ali nije sve ni do njega po tom pitanju. Ume ponekad da bude baš kao u onoj evergrin pesmi Ane Bekute: „Nekad smo se zaklinjali tiho, da nas neće rastaviti niko, a sada smo jedno drugom strani, došli dani, došli dani, rastasmo se sami.“ Loše je kad ti protivnici režima ispod žita smišljaju nadimke kao „ČAP“ koalicija – Čuta, Aleksić, Parandilović. Što nije samo nezgrapno kao stara ČBČ koalicija – Čeda, Boris, Čanak! Neko bi maliciozno prokomentarisao – pa nemaju potpisan dogovor o nenapadanju.

Izbori koji bi Vučiću najmanje odgovarali u sadašnjoj situaciji bili bi istovremeni lokalni izbori u većim gradovima u Srbiji. Njegova izborna pretkampanja konsolidacije sa promenljivim dometima, pokazala je da Vučić ne bi imao kapacitet da istovremeno vlada sa nekim novim „savezom slobodnih

gradova“. Nakon propalog pokušaja izborne krađe 1996. Milošević se ipak bio svikao na Savez slobodnih gradova koji je bio infrastrukturna osnova za njegovo kasnije rušenje.

Isključivanje Branka Ružića iz SPS je „studija slučaja“ (case study) kako funkcioniše „demokratski centralizam“. Na Dačićev način. „Demokratski centralizam“ kao stari metod tehnologije partijske vlasti ne prepoznaje model vladanja partijom kakav je jedno vreme postojao u nekadašnjoj Novoj Srbiji kad su Velimir Ilić i Milan St. Protić bili njeni kopredsednici. Dačić i Ružić to nisu mogli biti. Neprihvatljiva je bila mogućnost da neposredno pred izbore Ružić uzburka javnost iz SPS sa nekom „revizionističkom“ izjavom ili da ponudi model SPS kao partije „demokratskih socijalista“. Najveća prednost SPS je ujedno i njegova najveća „breme“ – a to je koalicioni kapacitet. SPS ga ima vrlo visokog i sa Ružićem i bez njega, a Dačić kao iskusni političar želi da taktički „obuzda“ taj koalicioni potencijal. Da ne postane kontraproduktivan i ne odvede partiju u avanturizam. Za SPS je jako bitno da je izbegla „pokret za narod i državu“.

Dačić je posle Vučića i dalje najpopularniji političar u vladajućoj koaliciji. Snaga Vučevića ili Ane Brnabić može biti indukovana, oni su se, istina, dokazali u borbi, imaju i izvesnu popularnost u partiji, ali kad bi i članovi SNS u situaciji bez stega partijske discipline birali omiljene, posle Vučića ipak bi na dru-

gom mestu bio Dačić. Što je veliki adut za najboljeg predsedničkog kandidata vlasti ako Vučić bude premijer. Vučić smatra da su on i njegovi pravi baštinci Miloševića i njegovog nasleđa, ali ono bar po inerciji pripada i Dačiću i njegovima. S time da uvek, pre od Vučića, socijalisti mogu da se pozovu da oni imaju – još od Miloševića i u odnosu na stare radikale bolje kadrove. Dačić je sa dva nekandidovanja u trci za predsednika države i svojom podrškom omogućio Vučiću pobeđu bez muke drugog kruga. Što je ozbiljan politički gest.

Odliv članova SPS zbog isključenja Branka Ružića zasada nema elemente raskola. Za održivu monolitnost partije bitno je da članstvo SPS ne namiguje previše ka SNS zbog cenzusne neizvesnosti. Ipak, političkim instinktom mnogi od njih znaju da bi u SNS bili partijski „apatridi“. Ono što je nekad stare socijaliste nerviralo – a to je isisavanje SPS supstance od strane JUL-a, danas je ono što Vučić traži od socijalista – juglovsku lojalističku pravovernost. Jedan od potencijalnih osigurača SPS (možda i investicija u budućnost) jeste Memorandum o saradnji koji su potpisali Ivica Dačić i predsednik Socijaldemokratske partije Srbije Jug Radivojević. I to „polazeći od bliskosti svojih programskih načela i zajedničkih vrednosti socijalne pravde, solidarnosti, jednakosti i odgovorne državne politike...“

Bilo bi efektivnije da je to potpisao Rasim Ljajić dok je još bio predsednik SDPS. Ali i vrlo politički rizično. Jer kad je partizanovac Rasim napustio centralnu ložu stadiona „Rajko Mitić“ tokom minuta ćutanja posvećenog generalu Ratku Mladiću, to bi značilo da je ložu napustio faktički Dačićev koalicioni partner. Palma više nije živ kao treći partner, ali stara koalicija iz Mionice Dačića i Šešelja ni danas ne bi bila bez potencijala. O nekim stvarima se vodi računa. Pa ih nema. Na primer, kad bi Dačić i Bogoljub Karić bili u koaliciji, sinergijski potencijal je veliki. Ovako, kad su te dve opcije u pitanju, moguća je gužva u šesnaestercu.

Rasim Ljajić se našao pod lojalističkim kritikama zbog napuštanja lože za minut ćutanja generalu. Milorad Pupovac je hronično pod pritiskom hrvatske desnice. Zamislite da se stvari obrnu. Da li bi Srbija i Hrvatska bile bolja društva i da

Rasim Ljajić se našao pod lojalističkim kritikama zbog napuštanja lože za minut ćutanja generalu. Milorad Pupovac je hronično pod pritiskom hrvatske desnice. Zamislite da se stvari obrnu. Da li bi Srbija i Hrvatska bile bolja društva i da li bi ove zemlje imale bolje odnose da su njihovi predsednici Rasim i Milorad? I da li bi se tada neko manje osećao kao Srbin ili Hrvat?

li bi ove zemlje imale bolje odnose da su njihovi predsednici Rasim i Milorad? I da li bi se tada neko manje osećao kao Srbin ili Hrvat? Sličan potencijal, samo iz drugog ugla, imali su i Milan Bandić i Dragan Marković Palma.

Velika je imaginacija političke čaršije. Srećem ljude koji mi pričaju da je sve ovo samo „taktika“ i da će na kraju i Đilas i Aleksić sa svojim koalicijama podržati studente. Što neko cinično zna da primeti – bolje je na kraju biti odgovoran i podržati studente kao deo „taktike“ nego ne preći cenzus. Paranoja ide još dalje i tvrdi da su Dačić i Ružić i dalje „drugovi“ i da je samo ovo dugoročna strategija. Čak čujem da je ovo sve „dogovor“ Vučića i Ružića. Tamo u junu 2020. istraživanja javnog mnjenja su predviđala da Pokret slobodnih građana čiji je predsednik tada bio Sergej Trifunović neće preći cenzus. To nije vredelo pojedincima koji su me ubeđivali da će Vučić da „pogura“ PSG. I sad maltene svakodnevno slušate licitacije koga će Vučić da „pogura“ od onih koji pretenduju da budu „jezičci na vagi“. Sa jednim razjašnjenjem: prebacivanje cenzusa ne mora da bude mera uspeha. Nacionalno okupljanje Zavetnika i Dveri nije bilo prebacilo cenzus ali je ispunilo zadatak. Odvuklo je deo takozvanih patriotskih glasova. A Milica Đurđević Stamenkovski je nagrađena ministarskim mestom zbog izbornog neuspeha jer on je u stvari bio uspeh. Vučić ima veštinu da onima koji nisu za njega omogućiti da indirektno glasaju za njega misleći da glasaju protiv njega.

Obaveštenom čaršijom pronela se vest da bi Aleksandar Vulin i njegov Pokret socijalista kao „autentična levica“ mogli zajedno na listu sa „autentičnom desnicom“ Branimira Nestorovi-

ća („Mi – Snaga naroda“) i Vladimirom Gajićem (Narodna stranka). U tom slučaju došlo bi do postfuzije monarhističkog SPO i JUL-a. Gajić je bio nekad generalni sekretar SPO, a Vulin omladinac kod Mirjane Marković. Ili: Na komemoraciji i sahrani Ratku Mladiću, bio je prisutan ministar pravde Nenad Vujić koji je od oktobra 1999. godine do aprila 2000. godine radio kao pravni savetnik u Fondu za humanitarno pravo. Radio je i kao pravni savetnik u Jugoslovenskom komitetu pravnika za ljudska prava u Beogradu. Na sahrani Mladiću bio je i Đinđićev ministar kulture. Možda EU zvanično ne vidi državni karakter sahrane generala, i možda joj je bitnije da je Vučić bio u Srebrenici, a nije na sahrani.

Pitanje regularnosti predstojećih izbora je urgentno kao i (ne)priznavanje izbornih rezultata. Između ostalog, Vučić se postarao da među svojim nema takozvane demokratske osigurače – funkcionere koji zarad demokratskih principa neće pristati na izbornu patologiju. Aleksandar Tijanić kao ministar informisanja u vladi Mirka Marjanovića nije pristao na krađu izbora. Podneo je ostavku pet meseci nakon što je izabran, praktično kad su počeli protesti zbog izborne krađe 1996. Kao i Nebojša Čović koji je kao prvi čovek SPS u Beogradu u vreme studentskih i građanskih protesta odbio da zakaže konstitutivnu sednicu Skupštine grada, jer mu je bilo jasno da su izborni rezultati lažni. Pojavio se na bini iza Miloševića na kontramitingu, 24. decembra 1996. godine, a iz SPS je isključen tri nedelje kasnije. Nakon toga, osnovao je stranku Demokratska alternativa.

Nakon svih ovih godina i SPS je dokazala da je „autentična levica“. Sećam se nekih Italijana – levičara iz Bolonje – koji su bili došli u Beograd delom i zbog simpatija prema levičarskim obeležjima vodećih srpskih klubova Crvene zvezde i Partizana, da bi ubrzo u praksi shvatili da je to puka forma i srpska konfuzija, a da su navijači tih klubova desničarski nacionalisti. Patriote – mladićevci. Otuda crvenu zvezdu petokraku na devastiranom spomeniku osnivaču srpske socijaldemokratije Dimitriju Tucoviću na Slaviji u Beogradu (čije tradicije navodno nastavlja SPS) verovatno nisu nacrtali navijači Zvezde, već možda oni koje vladajući narativ svrstava u anarhiste, hamasovce i sataniste. U „crvene ustaše“. **N**

Pokret bez lica ne može da izgubi lice

Apsurdno je, posle godina priče o izbornim uslovima, posrnuću demokratije i institucija, preporuka raznih ODIHR-a i unutrašnjeg osećaja da je demokratija odavno iskliznula iz srpskih ruku, da se u predstojeće izbore ulazi sa lošijim izbornim uslovima nego do sada. A opozicioni optimizam (među građanima) dijametralno je veći nego što je do sada bio. Tek, u nedelji u kojoj ističe rok za raspisivanje izbora da bi se postigao jedan konkretni datum, sa bočne strane je plasirana informacija o vetiranjima u studentskom pokretu

Istraživala Milana Milošević, piše Veljko Miladinović

Kada se u kategorijama „normalnog“ političkog delovanja tumače predizborni potezi studentskog pokreta – poput vesti sa kojom se ušlo u iščekivanje raspisivanja izbora ove nedelje, da je vetiran rektor Vladan Đokić (uz to je dodato i vetiranje Mila Lompara) – često se zanemaruje ona najočiglednija činjenica: da je ista normalno u srpskoj politici, ne bi ni bilo studentskog pokreta kao političke snage, posebno ne kao jedine političke snage koja može da izazove i na izborima ugrozi vlast predvođenu Srpskom naprednom strankom i svime što ta vlast sa sobom nosi.

Apsurdno je, bar pomalo, posle godina priče o izbornim uslovima, posrnuću demokratije i institucija, preporuka raznih ODIHR-a i unutrašnjeg osećaja da je demokratija odavno iskliznula iz srpskih ruku, da se u predstojeće izbore ulazi sa lošijim izbornim uslovima nego do sada. A opozicioni optimizam (među građanima) dijametralno je veći nego što je do sada bio.

Samo koji dan uoči očekivanog raspisivanja izbora, objavljen je izveštaj Posmatračke misije Crta (za izbornu godinu 2026/2027), u kom su navedeni zaključci da se (kako je rekao Raša Nedeljkov iz Crte) „u izborni proces ulazi faktički bez institucija za zaštitu pra-

va birača“, da su „državni resursi danas više nego ikada upregnuti u cilju postizanja političkih aspiracija vladaju-

Stoji i ocena da je važno poverenje koje studenti imaju i da nije od naročito velikog uticaja ko se nalazi na listi, posebno na njenom vrhu

Prof. Zoran Stojiljković

će stranke“, kao i da se „brisanje granice između države i partije nastavlja i u ovom izbornom ciklusu“... Na kraju, ni Savet REM-a – koji je kao tema služio poput demokratske dimne zavese – nije formiran, a ta institucija „nije donela nijednu odluku preko 20 meseci“.

„Kalkulisanje i licitacija izbornog datuma u prethodnim mesecima jasno pokazuje da vlast nije u poziciji u kojoj je bila ranije. Vladajuća većina se sada prvi put posle mnogo vremena susrela sa protivnikom koji može da im parira, te da iz tog razloga kultivisati atmosferu tenzija i neizvesnosti u društvu“, poručio je Nedeljkov.

To kalkulisane i licitiranje datumom izbora se toliko oteglo da čak i nakon što je u ponedeljak na sednici Vlade usvojen predlog za raspuštanje Narodne Skupštine, čak i nakon što ih je predsednik

Srbije Aleksandar Vučić najavio (suštinski) za 25. oktobar, teško bilo naći nekoga ko bi baš stavio ruku u vatru da će izbora zaista i biti, valjda po onoj „ko se jednom opeče...“.

Tek, u nedelju u kojoj ističe rok za raspisivanje izbora, da bi se postigao taj konkretni datum, ušlo se sa teškim nacionalističkim nabojem usled sahrane Ratka Mladića, a sa bočne strane je plasirana informacija o vetiranjima u studentskom pokretu. Studentski pokret nije ni potvrdio ni demantovao te vesti, jer nikada do sada nisu ni komentarisali eventualni sastav studentske liste.

„Naši procesi se dešavaju unutar studentskog pokreta, tako da nećemo komentarisati navode u medijama, tabloidima i na društvenim mrežama, ni za jednog potencijalnog kandidata. Kao što smo i do sada govorili, lista će biti poznata nakon što se izbori raspišu“, preneo je N1 reakciju studentskog pokreta.

Brzo je zaboravljen još jedan studentski istup, pre samo nedelju dana, kada su njihovi predstavnici rekli da je studentska lista od 250 imena gotova već mesecima i da će biti objavljena nakon raspisivanja izbora, što je obrazloženo rečima jednog novosadskog studenta:

„Da li je ijedna druga politička partija ili koalicija svoju listu objavila? Imamo li listu vlasti ili opozicije? Razumemo zain-

teresovanost, ali s druge strane treba da postoji određena doza poverenja. Valjda ova 22 meseca iza nas govore nešto?“

Dvojake su reakcije na odluku o vetiranju rektora Đokića (i profesora Mila Lompara), a nekako je zaobiđeno i to da su isti izvori koji su preneli tu vest dodali i da odluka nije konačna. S jedne strane je taj stav „treba da postoji određena doza poverenja“, a drugi polazi od onog tradicionalnog tumačenja političkih poteza.

Zoran Stojiljković, profesor Fakulteta političkih nauka u penziji, kaže za Nedeljnik da pomenuti ljudi imaju značajan prestiž i uticaj u javnosti i da se zato može očekivati da studenti preispitaju ovakvu odluku.

„Oni pokazuju neku vrstu širine programske liste i obezbeđuju širinu podrške. Mada, stoji i ocena da je važno poverenje koje studenti imaju i da nije od naročito velikog uticaja ko se nalazi na listi, posebno na njenom vrhu“, kaže Stojiljković.

Ova vest je svakako suzila temu studentske liste koju javnost željno iščekuje i čija mitologizacija je prirodna, imajući u vidu višemesečnu mističnost koja je prati.

U pretpostavkama po kojima je studentskoj listi potreban simbolički „catch all“ koji bi, eto, mogli da personifikuju rektor Đokić i Milo Lompar, moglo bi se ići u „sitna crevca“. Milo

Lompar je predstavnik nacionalnog liberalizma, dakle predstavnik „desnice“ toliko puta, po tim kuloarskim tračevima, vetiran da jedino ta „vest“ može da parira broju najavljenih izbora prethodnih meseci. Dok je Vladan Đokić specifična pojava, po automatizmu je „smešten“ na levo krilo studentskog „catch all“, iako njegovo ime bez odrednice rektor nema društvenu snagu, i kao takvo je i po svojoj suštini deideologizovano. A ni sam rektor Đokić nije u javnosti cementirao svoju ideološku poziciju.

To sve govori da se studentski pokret, i sve ono čemu ćemo svedočiti kada krene kampanja, zaokružuje tradicionalnim političkim šestarom, dok studenti crtaju nešto sasvim drugo.

Onda je i nepotrebno posebno apo-

Dvojake su reakcije na odluku o vetiranju rektora Đokića (i profesora Mila Lompara), a nekako je zaobiđeno i to da su isti izvori koji su preneli tu vest dodali i da odluka nije konačna. S jedne strane je taj stav „treba da postoji određena doza poverenja“, a drugi polazi od onog tradicionalnog tumačenja političkih poteza

strofirati apsurd da pokret koji je zasnovan na tome da nema imena i lica, može da izgubi bilo koje lice, pa bio to i rektor.

Tek, nije zgoreg podsetiti ni da je Đokić vetiran, kako kažu izvori, tesnim glasanjem.

Profesor Stojiljković kaže da je, ipak, važno da neka vrsta „catch all“ karaktera liste ostane.

„Iza toga stoji intenzivna demokratizacija, radikalizacija borbe protiv korupcije i kriminalizacije društva i umereni odnos prema pitanjima spoljopolitičke destinacije i Kosova, koji su duboko delili ovo društvo. To je okvir u kome se i liberalnacionalisti i ljudi koji su skloni evropskim integracijama, a nisu nekritični evrofilari, mogu naći zajedno“, kaže on.

Sa druge strane opozicionog dela političke Srbije su tradicionalne stranke, koje imaju i tradicionalne dileme o izlasku na izbore – u koliko kolona, kako će se formirati blokovi...

Neke od opozicionih stranaka su unapred podržale studente, poput Demokratske stranke i ZLF-a, i stavile im svoje resurse na raspolaganje, bez ikakvih naznaka koordinacije. A slično je u sudijskoj nadoknadi najavio i PSG, odlukom da ako nema jedinstvene proevropske liste, oni zvanično podržavaju studentsku listu. Ta zajednička lista bi podrazumevala proevropske stranke sve sa Stran-

kom slobode i pravde i Narodnim pokretom Srbije Miroslava Aleksića. Kako stoje stvari, tu će biti dva bloka – cinici bi rekli dva „blokčića“ – jedan strože proevropski (SSP, Srce...) i jedan „narodnjačkiji“.

„Kada se radi o strateškoj izbornoj igri, onda su tu važni objedinjavanje i mobilizacija, kao najbolja strategija da se ne padne ispod cenzusa. To je osnovna pretpostavka. Parlamentarna opozicija, odnosno politička opozicija, igra vrlo opasnu igru sa ovom vrstom podela i sa velikim rizicima da padne ispod cenzusa, i to može da očuva vlast na njenim pozicijama. Preuzima se jako puno rizika i onaj ko učestvuje u tome i bude pao ispod cenzusa za pečatiće svoju političku budućnost“, kaže Stojiljković.

Ono što će okarakterisati predstojeće izbore svakako će biti i manja uloga istraživanja. Ono što je dostupno ima prevelika međusobna odstupanja, što će svakako pojačati neizvesnost.

Faktor plus je objavio da bi Srpska napredna stranka (SNS) osvojila 47,2 odsto glasova, a studentska lista 31,5 odsto, ali je krajem avgusta, BIRODI objavio istraživanje po kom bi studentska lista osvojila oko 48,5 odsto glasova na parlamentarnim izborima, dok bi lista SNS – Aleksandar Vučić dobila 38,6 odsto, a SPS 3,9 odsto. Nije, doduše, reč o klasičnoj anketi, već o modelu procene mogućeg izbornog ishoda, koja je zasnovana na zvaničnim rezultatima izbora od 2012. godine, istraživanjima javnog mnjenja i demografskim promenama, uz podatke Republičke izborne komisije (RIK), Crte, Nove srpske političke misli (NSPM), Faktor plusa, Nacija TV i Ipsosa.

Pojednostavljeno, kada se sabere, pomnoži, oduzme i podeli sve što nam se servira, prema prosečnom scenariju, studentska lista dobila bi oko 2,003 miliona glasova, lista SNS oko 1,593 miliona, a SPS približno 162.000 glasova.

Zanimljivo je i istraživanje IRI-ja, koje je objavljeno pre mesec dana, a rađeno u maju i junu, kada su ispitanici na pitanje da li podržavaju studentske proteste u 42% slučajeva rekli „da“, a 41% je reklo „ne“. A na pitanje „ukoliko bi studenti formirali svoju izbornu listu, da li biste razmotrili glasanje za nju“, 46 odsto je reklo da bi je podržalo, a 40 odsto

Neke od opozicionih stranaka su unapred podržale studente, poput Demokratske stranke i ZLF-a, i stavile im svoje resurse na raspolaganje, bez ikakvih naznaka koordinacije. A slično je u sudijskoj nadoknadi najavio i PSG, odlukom da ako nema jedinstvene proevropske liste, oni zvanično podržavaju studentsku listu

je reklo da ne bi.

Što znači da bi studentsku listu moglo da podrži i više ljudi nego što podržava same proteste.

Ali to je samo statistika.

Mnogo je važnije ono što će se dešavati na terenu.

„Na delu imamo kontrolu nad svim resursima moći koja sa pričom oko ‘preuzimanja nezavisnih medija’ dobija dalju oštricu. Svaka vrsta aktivizma, svaka vrsta angažovanja je nešto što jedino stoji s druge strane kao resurs.“

I još nešto spada u tradicionalne postavke srpske politike, a to je da vlast raspisuje izbore samo kada zna da će na njima da pobeđi.

„Neku strategiju imaju uvek. Biraju nekakav trenutak, da neutrališu proteste, ne očekuju aktivno suprotstavljanje Zapada“, kaže Stojiljković. „Sa ovom pričom o podizanju nacionalnih osećaja oko sahrane Mladiću, mobilisali su taj deo glasača, ali tako da se predsednik kao nije direktno uključio. Najavili su brojna socijalna davanja i očigledno računaju da će opozicija svojim fragmentiranjem izgubiti neki procenat glasova. Više ne govore o programu, ne odgovora-

ju na kritike režimske politike, igraju na tu vrstu fragmentacije i na mobilisanje svih svojih pristalica i njihovo uslovljavanje. Ono što su radili na lokalnim izborima je neka vrsta indikatora šta treba očekivati, vlast će sada pokušati sve da očuvaju svoje biračko telo, a da nekom vrstom podizanja sumnje i smanjivanjem mobilizacije građana, obezbede da ne bude visoka izlaznost. Ne bude li izlaznost preko četiri miliona, gledaćemo ih i dalje na vlasti“, kaže Stojiljković.

Srbija je već dugo polarizovana, ali će u ovoj kampanji biti polarizovanija nego ikada. Srbija je u demokratskom padu već dugo, ali će u ovoj kampanji – sva je prilika – demokratija biti najugroženija do sada, ali će i vlast biti najugroženija od 2012. godine.

Srpska napredna stranka sa Vučićem na čelu je uveliko u kampanji.

I Transparentnost Srbija je saopštila da će izbori, najavljeni za 25. oktobar, biti održani u znatno lošijim uslovima nego što su bili 2023. i pored toga što je izmenjeno nekoliko zakona.

U vezi sa nekim od ključnih preporuka (ODIHR), zaključeno je da nije „ni bilo pokušaja“ da se bilo šta promeni, ni u propisima, ni u praksi postupanja državnih organa ili vladajuće stranke i javnih funkcionera. Od pritiska na birače do predizborne podele novca raznim kategorijama građana – ovog puta je rebalansom budžeta za to predviđeno gotovo milijardu evra, dok je pred izbore 2023. podeljeno oko 430 miliona evra.

Samo što i ta „kupovina glasova“ spada u „tradicionalne“ predizborne metode. A ovog puta sa druge strane videćemo nešto potpuno novo. **N**

TED^xMedijana

24. septembar 2026.
Narodno pozorište Niš

UNDER THE SPOTLIGHT

I mnogi drugi!

Tvoje mesto te čeka

Standard karte trenutno u prodaji.

Grad Niš

Pokrovitelj
događaja

Vodeći partneri

Pegasus, omiljeni softver autoritarnih vlada (pa i srpske?)

Visokosofisticirani izraelski program za tajni nadzor bio je, tvrde studenti u blokadi, korišćen za prisluškivanje studenata, ali i aktivista i opozicionara. Dok BIA odbacuje te navode, stručnjaci kažu da samo države mogu da nabave taj softver

Piše Milana Milošević

Nakon opozicionara i novinara, red je došao i na studente – nekoliko studenata saopštilo je prošle nedelje da su njihovi telefoni bili zaraženi softverom za tajni nadzor, između ostalog i notornim Pegasusom.

Među targetiranim akademcima, utvrđeno je da je kod studentkinje Jelene Kontić pronađen Pegasus, jedan od najskupljih i najinvazivnijih alata za nadzor na svetu. Studenti su rekli da je, prema njima dostupnim informacijama, taj softver moguće prodati „samo državama“.

Andrijana Ristić iz Share fondacije navela je da je „Pegasus“ visokosofisticiran izraelski softver, te da je instaliran „daljinski“ bez ikakve interakcije napadnutih. Naglasila je da njegovo korišćenje košta „više miliona“.

Osim studenata, na meti prisluškivanja bili su i Radomir Lazović, kopredsednik Zeleno-levog fronta (ZLF), i funkcioneri Narodnog pokreta Srbije.

PRISTUP CELOM ŽIVOTU

„Pegasus ostvaruje potpuni pristup životu jedne osobe. Ima mogućnost da po potrebi pali kameru, mikrofoni, preuzima podatke, lokacije, snima ekran i sve to šalje u komandno-kontrolni centar“, objašnjava za Nedeljnik Filip Milošević, stručnjak iz Share fondacije, povodom navoda studenata u blokadi da su bili na meti špijuniranja ovog softvera.

Milošević dodaje da Pegasus „državnim akterima daje mogućnost da tajno i neprimetno inficiraju mobilni uređaj svoje mete“.

Ukazao je da postoje različite vrste špijunskih softvera, pa je tako i neke od njih lakše detektovati, a neki (poput Pegasus) uspevaju da ostanu „potpuno nevidljivi tokom i nakon svojih aktivnosti – što se odražava i na njihovu cenu“.

„Apple, Android i forenzičke laboratorije širom sveta ulažu velike napore da otkriju indikatore koji pokazuju prisustvo malicioznog koda u telefonu. Ali to je veći igra mačke i miša. Nikada ne možemo u potpunosti biti sigurni da u određenom trenutku uređaj nije kompromitovan. Kada pričamo o Pegasusu i iPhone uređajima, osobe koje su potencijalne mete trebalo bi da uključe ‘Lockdown’ mod na telefonu koji sužava mogućnosti telefona, ali takođe smanjuje takozvane ‘vektore’ i površinu napada“, savetovao je stručnjak.

Naglasio je i da do sada nije bilo poznatih slučajeva da su daljinski zaražavani uređaji „kojima je bila upaljena ova opcija“.

„Ako pričamo o napadima na Android uređaje, oni se u Srbiji najčešće dešavaju fizičkim pristupom samom uređaju gde se uz pomoć forenzičkih alata nasilno otključavaju telefoni, a onda se u njih ‘ručno’ ubacuje špijunski softver u vidu sakrivene aplikacije“, pojasnio je.

U takvim slučajevima, ukazao je on, najvažnije je „ne predavati drugim osobama svoj uređaj, već ga ostaviti kod kuće u slučaju ‘informativnih razgovora’ ili predati prijateljima i porodici tokom privođenja“.

„Naravno, uvek je važno ažurirati operativne sisteme i bezbednosne zavrpe, kao i posebno biti oprezan pri otvaranju linkova koji stižu od nepoznatih kontakata ili kao deo sumnjivih poruka“, zaključio je Milošević.

Prema pisanju sajta Zero Day, jedna od glavnih prednosti Pegasus za državne službe jeste mogućnost zaobilaznja enkripcije.

Ako meta koristi Signal, WhatsApp ili neku drugu aplikaciju koja komunikaciju štiti end-to-end enkripcijom, odnosno šifrira je od uređaja pošiljaoca do uređaja primaoca, gotovo je nemoguće presresti tu komunikaciju dok je zaštićena. Slično tome, mobilne mreže poput 3G i 4G koriste enkripciju kako bi zaštitile glasovne komunikacije od većine oblika presretanja.

Zato špijunski softver koji se nalazi na telefonu ili tabletu može biti posebno korišćen: on može da snima razgovore u realnom vremenu ili da presretne poruke pre nego što budu šifrovane i napuste uređaj, odnosno nakon što stignu na uređaj i budu dešifrovane. Na taj način enkripcija praktično više ne štiti komunikaciju od onoga ko već ima pristup samom uređaju.

Navode o špijuniranju odbacili su i predsednik Aleksandar Vučić i predsednica Skupštine Ana Brnabić, dok je Bezbednosno-informativna agencija (BIA) optužila studente u blokadi da su njihovi navodi „u interesu određenih stranih službi i grupa za pritisak“.

U kratkom saopštenju, objavljenom na sajtu BIA, navodi se da ova agencija „može samo da konstatuje“ da navodi o upotrebi špijunskog softvera u Srbiji „predstavljaju običan trivijalni senzacionalizam“.

„Sadržaj ovih navoda jasno ukazuje na prave namere pojedinaca i organizacija koje ih iznose – u vidu rada za interese određenih stranih službi i grupa za pritisak.“

Na kraju saopštenja, BIA tvrdi da „radi isključivo u skladu sa zakonima Republike Srbije, striktno poštujući pozitivne pravne propise“.

45+1

Iako je Pegasus zvanično namenjen borbi protiv kriminalaca i terorista, u više od 45 država sveta, ovaj program je ipak u većini slučajeva korišćen, uglavnom od strane autoritarnih vlada za špijuniranje kritičara i političkih protivnika. Program je korišćen za progon političkih neistomišljenika, dok je u nekim zemljama korišćen čak i za ubistva protivnika i nezavisnih novinara.

Specijalni izvestilac UN za slobodu mišljenja pre nekoliko godina utvrdio je da bi upotreba ovog špijunskog softvera od strane nasilnih i zloupotrebi sklonih vlasti mogla da „olakša vanredna, kratka ili proizvoljna pogubljenja i ubistva, ili prisilne nestanke osoba“.

Spisak špijuniranih građana obuhvatao je desetine novinara i aktivista iz Azerbejdžana. Navodi se da su im mobilni telefoni bili prisluškivani. Šef azerbejdžanskog servisa Radija Slobodna Evropa Džejmi Flaj izrazio je ogorčenje kada je otkriveno da su telefoni petoro njegovih sadašnjih i bivših zaposlenih prisluškivani pomoću Pegasus. U januaru 2022. godine, El Faro, istaknuti salvadorski medij, otkrio je da je

većini njegovog osoblja infiltriran telefon pomoću Pegasus.

Ciljanje je otkriveno u istrazi koju su sproveli Citizen Lab i Access Now; istraga je otkrila da su novinari još 13 salvadorskih medijskih organizacija takođe bili meta. U vreme ciljanja, El Faro je istraživao skandale u vezi sa državnom korupcijom i tajne poslove vlade sa uličnim bandama u zemlji. Salvadorska vlada je negirala odgovornost za špijunažu, a NSO Grupa je odbila da otkrije da li je salvadorska vlada bila njen klijent.

Vlada Viktora Orbana odobrila je upotrebu Pegasus od strane mađarskih obaveštajnih i bezbednosnih službi za ciljanje političkih protivnika vlasti. Orbanova vlada je optužena da ga koristi za špijuniranje pripadnika medija, kao i mađarske opozicije. Prema nalazima objavljenim u julu 2021. godine, čini se da je mađarska vlada špijunirala novinare i rukovodioce medijskih holdinga pomoću Pegasus. Telefonski brojevi najmanje deset advokata, najmanje pet novinara i jednog opozicionog političara bili su uključeni na procurelu listu potencijalnih meta nadzora Pegasusom.

U novembru 2021. godine, Lajoš Koša, šef parlamentarnog odbora za odbranu i unutrašnje poslove, bio je prvi visoki mađarski zvaničnik koji je priznao da je Ministarstvo unutrašnjih poslova te zemlje

kupilo i koristilo Pegasus. Koša je priznao da je Mađarska doista kupila i koristila Pegasus, navodeći: „Ne vidim ništa sporno u tome (...) velike tehnološke kompanije sprovode mnogo širi nadzor građana nego što to čini mađarska država.“

U januaru 2022. godine objavljeno je da je izraelska policija nezakonito koristila Pegasus za praćenje građana, kao i stranih državljana koji su slučajno ili namerno inficirani softverom. Nadzor su naložili visoki policijski zvaničnici, a sproveden je bez naloga ili pravosudnog nadzora. Pravni osnov za korišćenje špijunskog softvera protiv građana je sporan. Policija je navodno ciljala civile koji nisu bili osumnjičeni ni za kakav zločin, uključujući organizatore antivladinih protesta, gradonačelnike, aktiviste protiv parade ponosa, zaposlene u državnim preduzećima, saradnika visokog političara, i bivše državne službenike.

U jednom slučaju, navedeno je da je policija ciljala aktivistu koji nije bio osumnjičen za zločin, navodno da bi prikupila informacije o vanbračnim aferama aktiviste i iskoristila ih kao sredstvo pritiska.

Pegasus je Saudijska Arabija koristila za špijuniranje Džamala Kašogija, koji je kasnije ubijen u Turskoj. U oktobru 2018. godine, Citizen Lab je izvestio o upotrebi NSO softvera za špijuniranje unutrašnjeg kruga Džamala Kašogija neposredno pre njegovog ubistva. **N**

KO MOŽE DA ZAUSTAVI MARIN LE PEN?

Predsjednica Nacionalnog okupljanja prvi put, nakon tri bezuspešna pokušaja, ulazi u trku za Jelisejsku palatu s pozicije favorita, praktično njena podrška je duplo veća od one koju uživaju njeni najbliži pratioci. Vidljivo je da je Marin Le Pen sazrela kao političarka, stekla je samopouzdanje, bolje vlada svojim emocijama i mnogo je bolje pripremljena. Ko god joj bude bio protivnik neće moći kao Makron da je ponizi u televizijskom duelu i pokaže njene rupe u znanju i poznavanju elementarnih stvari neophodnih za vođenje države

Piše Željko Pantelić, dopisnik Nedeljnika iz Rima

Ako je Nemačka sve više bolesnik EU, onda je Francuska sve očigledniji depresivni deo evropske lokomotive. Četiri od pet francuskih industrijalaca i preduzetnika upisuje se u klub pesimista po pitanju ekonomske budućnosti Pete republike. Javni dug je na 117,5 odsto BDP-a, budžetski deficit je preko pet odsto, dok je privredni rast sve slabiji i sve bliže nuli. Do pre par godina bi zvučalo neverovatno da Francuska plaća više od Italije servisiranje svog javnog duga i da je percipirana kao veći problem i razlog za brigu od Italije unutar EU.

Od izbora za Evropski parlament i zatim prevremenih parlamentarnih izbora Francuska se nalazi u konstantnoj političkoj krizi budući da u Nacionalnoj skupštini ne postoji stabilna većina. Predsednik Makron je u drugom mandatu promenio pet premijera za četiri godine, nešto što se u Francuskoj nije videlo još iz perioda Četvrte republike neposredno posle Drugog svetskog rata.

Trideset i kusur godina pre nego što će

AfD i Nacionalno okupljanje postati najpopularnije stranke u Nemačkoj i Francuskoj, odzvanjaju reči Fransoa Mitterana iz njegovog poslednjeg govora u Evropskom parlamentu u Strazburu: „Nacionalizam je rat.“ Odnosi između dve ultranacionalističke stranke ekstremne desnice sve su zategnutiji i kulminirali su vetom Nacionalnog okupljanja na ulazak Alternative za Nemačku u grupu „Patrioti“ u Evropskom parlamentu.

Marin Le Pen je potrošila decenije karijere da se „oslobodi“ balasta svog oca Žan-Marija. Promenila je ime stranke, Nacionalni front je postao Nacionalno okupljanje, upravo da bi eliminisala neonacističke, kolaboracionističke, antisemitske komponente u partiji. Relativizacija zločina SS trupa u Drugom svetskom ratu od strane Maksimilijana Kraha, jednog od vodećih političara AfD-a, i učešće predstavnika AfD-a na sastanku u Potsdamu, u organizaciji neonacističkih grupa, o tzv. remigraciji, kreirali su jaz između francuske i nemačke ekstremne desnice.

Razlika između Marin Le Pen i Alis

Vajdel se jasno ogleda i u odnosu prema Ilonu Masku. AfD i Vajdelova su obojke prihvatili podršku nekadašnjeg najboljeg prijatelja Donalda Trampa, dok su Le Penova i Nacionalno okupljanje u potpunosti ignorisali pohvale i podršku Maska na društvenim mrežama, pokazujući veliku nelagodu.

KO SU KANDIDATI ZA JELISEJSKU PALATU

Marin Le Pen prvi put, nakon tri bezuspešna pokušaja, ulazi u trku za Jelisejsku palatu s pozicije favorita, praktično njena podrška je duplo veća od one koju uživaju njeni najbliži pratioci. Žan-Lik Melanšon je na poslednjim predsedničkim izborima bio veoma blizu drugog izbornog kruga. Eduar Filip smatra se najozbiljnijim kandidatom liberalnog centra, pogotovo ako njegov pakt sa Gabrielom Atalom bude ispoštovan (ko bude imao manje šansi da prođe u drugi izborni krug povući će se i podržati drugog). Rafael Gliksman je velika nada umerene Francuske, moglo bi se reći i

da je jedini autentični proevropski političar na listi potencijalnih kandidata. Bruno Retejo je kandidat republikanaca, nekadašnjih degolista, i pored toga što je primenio tvrdnu liniju u politici imigracija nema šansi da stigne do drugog izbornog kruga. Uvek se više ceni original (u ovom slučaju Le Penova, od kopije). Marin Tondalije, liderka „Zelenih“, ima veliki problem unutar partije budući da ekstremno krilo želi da se povuče iz trke i podrži javno Melanšona.

Tokom prethodnih nedelja bilo je dosta priča o eventualnim kandidaturama bivšeg predsednika Fransoa Olanda i njegove nekadašnje partnerke, sa kojom ima četvoro dece, Segolen Roajal. Debatovale se i o kandidaturama iznenađenjima, poput one kralja francuskih supermarketa Mišel-Eduara Leklera ili bankara Metjua Pigasa. Međutim, francuski izborni sistem je takav da ostavlja mali prostor za iznenađenja tog tipa imajući u vidu propisane uslove za dobijanje kandidature. Objektivno, jedino Oland ima potencijal da uskoči u trku u poslednjem momentu, između ostalog i zato što je među biračima umerene leve bolje kotiran i od Gliksmara.

Ankete nedvosmisleno pokazuju da je Marin Le Pen ubedljivo ispred svih, sa podrškom koja varira između 33 i 36 odsto, iza nje su Eduar Filip i Žan-Lik Melanšon, njihova podrška se kreće u rasponu od 15 do 19 odsto, sa bivšim premijerom u blagoj prednosti nad liderom radikalne leve. Rafael Gliksmar, ako pobedi na preliminarnim izborima za kandidata umerene leve u oktobru, mogao bi da pomrsi račune Melanšonu i Filipu. Trenutno je između 10 i 12 odsto podrške, ali sa prostorom za dalji rast.

MARIN LE PEN

Marin Le Pen je 2010. godine preuzela stranku, tadašnji Nacionalni front, od svog oca Žan-Marija, dve godine kasnije stigla je treća na predsedničkim izborima, iza Olanda i Sarkozija, oživljavajući ekstremnu desnicu. Na predsedničkim izborima 2017. i 2022. prošla je u drugi krug, da bi sa Nacionalnim okupljanjem – u međuvremenu je i kroz promenu imena partije želela da pokaže raskid sa kolaboracionističkim nasleđem oca i njegove generacije – 2024. godine pobedila na izborima za Evropski parlament u Petoj republici i zatim osvojila najviše me-

sta na izborima za Nacionalnu skupštinu.

Liderka francuske ekstremne desnice je već počela da usklađuje svoju retoriku s kojom istovremeno treba čvrsto da drži uz sebe tvrdo krilo Nacionalnog okupljanja i da nastavlja da osvaja poverenje tzv. umerenih birača. U tom kontekstu prestala je da priča o napuštanju EU i izlasku iz evrozone, o uvođenju smrtnih kazni i povratku starosne granice na 60 godina za odlazak u penziju, ali je na drugoj strani pojačala vokabular u borbi protiv političkog islama. Reč je o veoma lukavom potezu jer većina građana Francuske ima „alergiju“ prema verskim vođama i njihovim sledbenicima, pogotovo sa političkim ambicijama poput onih u islamskom ambijentu.

Razlika između Marin Le Pen i Alis Vajdel se jasno ogleda i u odnosu prema Ilonu Masku. AfD i Vajdelova su obručke prihvatili podršku nekadašnjeg najboljeg prijatelja Donalda Trampa, dok su Le Penova i Nacionalno okupljanje u potpunosti ignorisali pohvale i podršku Maska na društvenim mrežama, pokazujući veliku nelagodu

Marin Le Pen je potvrdila da će organizovati referendum o zabrani nošenja islamskog vela na svim javnim mestima. Nije još uvek jasno da li bi kršenje tog propisa bilo krivično delo ili samo prekršaj za koji bi se plaćala mandatna kazna. Najavljuju se i nove mere čiji cilj je bespoštedna borba protiv političkog islama. U tom kontekstu će biti predviđene mere za gašenje udruženja, zatvaranje džamija, oduzimanje državljanstva i izbacivanje iz zemlje osoba koje propagiraju islamističke ideje.

Kandidatkinja za Jelisejsku palatu vrlo dobro zna da njen predlog o zabrani nošenja vela neće proći proveru na Ustavnom sudu, ali isto tako je svesna da otvaranje islamskog pitanja favorizuje Žan-Lika Melanšona koji se nameće kao zaštitnik muslimana u Francuskoj i lider novog levičarsko-islamističkog pokreta koji je pustio duboke korene u francuskom društvu.

Želja Le Penove je da svede izbornu kampanju na identitetska pitanja; u tome bi joj glavni rival bio Melanšon, što

ne bi otvorilo, nego bi raširilo vrata ulaska u Jelisejsku palatu budući da bi se u drugom krugu predsedničkih izbora Le Penova prošetala kao Makron sa njom u prethodne dve završne trke za predsednika Pete republike.

Naruku Le Penovoj idu i istraživanja javnog mnjenja koja pokazuju da prvi put većina Francuza nema problem da glasa za Nacionalni front, što je veoma važno za drugi krug izbora, odnosno za rušenje tzv. Republikanskog zida koji je u prošlosti podignut u korist Žaka Širaka i Emanuela Makrona protiv nje i njenog oca.

Vidljivo je da je Marin Le Pen sazrela kao političarka, stekla je samopouzdanje, bolje vlada svojim emocijama i mnogo je bolje pripremljena. Ko god joj bude bio protivnik neće moći kao Makron da je ponizi u televizijskom duelu i pokaže njene rupe u znanju i poznavanju elementarnih stvari neophodnih za vođenje države kao što je Francuska.

U 58. godini života, Le Penova je uspela, nakon nekoliko decenija borbe, da poveća broj poslanika svoje partije sa jednog na 122 i da u dobroj meri demonizuje ekstremnu desnicu u Petoj republici. To se najbolje videlo na predstavljanju kandidata na predsedničkim izborima u organizaciji francuskih industrijalaca na centralnom terenu Rolan Garosa. Pozdravi, osmesi, ćaskanje, srdačnost, pre bi se moglo reći o integraciji nego o izolaciji Le Penove.

LE PEN VS BARDELA

Razlog zašto je Marin Le Pen tako grozničavo želela što pre da započne predizbornu kampanju jeste rast popularnosti Žordana Bardele. Delfin Le Penove je godinama prihvatljivo i uslovno rečeno simpatično lice Nacionalnog okupljanja, političar koji svojom pojavom i stavovima smiruje industrijalce i bankarski svet, a paralelno otvara vrata birača koji se ne bi drugačije približili Nacionalnom okupljanju.

Le Penova se mnogo više pribojavala Bardele nego potencijalnih rivala na sledećim predsedničkim izborima. Zato je njen prvi potez, po izricanju drugostepene presude, bio preuzimanje partije, kandidatske uloge i proglašavanje Bardele za njenog kandidata za premijersku poziciju. U međuvremenu, Le Penova je počela da forsira Žan-Filipa Tangija kao

novo lice Nacionalnog okupljanja. Iza tog poteza je jasna namera Le Penove da „obuzda“ ambicioznog Bardelu.

Dvojac na čelu Nacionalnog okupljanja imao je nekoliko veoma žustrih rasprava po pitanju izborne kampanje, ekonomske politike, reformske agende, posebno oko promena u penzionom sistemu, gde im se pozicije ne podudaraju. Bardela je tokom privremenog vođenja partije u dobroj meri ublažio rečnik, prilagodio ga posebno ušima privrednika i bankara, ali i umerenih birača bez kojih nije moguće pobediti u drugom krugu.

Marin Le Pen i Bardela predstavljaju dva različita lica iste medalje ekstremne desnice i od solidnosti njihovog političkog saveza zavisi uspeh na predsedničkim izborima. Nije preterano reći da najveći rival Le Penove nije ni Filip, ni Melanšon ili Gliksmann, već je unutar njene stranke, i da od političke simbioze sa Bardelom zavisi budućnost oboje političara, jedno bez drugog ne mogu da stignu do Elizejske palate.

Zaštitna rečenica Bardele je „promeniti sve, bez uništavanja postojećeg“. Drugim rečima, broj 2 Nacionalnog okupljanja ne želi da Francuska izađe iz EU i evrozone, ali ima nameru da ih izmeni iznutra. To je u dobroj meri posledica različitog pristupa dvoje političara, koji barem zasad predstavlja njihovu snagu, a ne slabost, jer je komplementarna, a ne konfliktualna.

Konkretno, Le Penova preferira da aplauze i podršku traži na pijačnim danima u francuskim varošima daleko od Pariza, dok Bardela ima sklonost da se pojavljuje u tzv. visokom društvu i da odobravanje dobija među privrednicima, bankarima, industrijalcima. Slikovito rečeno, Le Penova je na liniji „Enen Bomon“ (gradić na severu Francuske, nekada simbol radničke klase), a Bardela je na liniji „Monte Karlo“. To se videlo i na poslednjoj VN Monte Karla koju je Bardela pratio u društvu nove verenice Marije Karoline Burbon od Dve Sicilije: on, sin italijanskog imigranta odrastao u socijalnim stanovima, i plemkinja naslednica italijanskog krila kraljevske familije Burbona.

I poslednja, ali ništa manje bitna razlika između Bardele i Le Penove jeste odnos prema Rusiji. Liderka Nacionalnog okupljanja ima i dalje maglovite i nedovoljno definisane stavove prema Rusiji,

dok je Bardela i po tom pitanju bliži Melonijevoj nego svojoj stranačkoj šefici.

„Rusija je multidimenzionalna pretnja EU. Primetili smo, posebno u nekoliko poslednjih nedelja, seriju pokušaja da se utiče na izborni proces iz Rusije. Mi smo od početka bili na poziciji da stojimo iza Ukrajine, ali da ne treba pokvariti nepovratno odnose sa Rusijom. Prva stvar koju bi trebalo da napravimo jeste da se pojavimo u Moskvi sa zajedničkim predlogom, celog Zapada, za rešenje ukrajinskog pitanja. Ne možemo da nastavimo da finansiramo odbranu Ukrajine bez jasne ideje šta nam je cilj i šta želimo zauzvrat“, smatra Bardela.

ŽAN-LIK MELANŠON

Najveća usluga koju protivnici Žan-Lika Melanšona mogu da mu učine jeste da ga potcene. Lider Nepokorene Francuske (La France Insoumise – LFI) vispren je govornik, odličan polemičar i tribun koji se najbolje snalazi u predsedničkim kampanjama kada do izražaja dolazi njegov personalitet. Rezultati na poslednja dva izborna sastanka za predsednika Pete republike potvrđuju Melanšonovu sposobnost da uđe u srca i glave značajnog dela građana Francuske.

Melanšon je ubrzao svoju izbornu kampanju odmah po odluci suda da dozvoli Le Penovoj da trči za Elizejsku palatu, markirajući poziciju glavnog oponenta politici Nacionalnog okupljanja, ali i tzv. establišmenta. Istovremeno, kandidatura Melanšona proizvela je i eksponencijalnu proliferaciju kandidata umerene levice i drugih levica. Reč je o još jednoj okolnosti koja ide u korist veterana francuske političke scene. Što je balkanizovaniji politički prostor na francuskoj levisci, to su njegove šanse veće da prođe u drugi izborni krug.

Koliko je izbor kandidata umerene levice, čiji je barjaktar Socijalistička partija, problematičan ukazuje činjenica da su se na tom krilu jedva dogovorili oko organizacije unutrašnjih preliminarnih izbora za kandidata umerene levice u oktobru.

Sa objavljivanjem kandidature u maju Melanšon je bacio rukavicu izazova umerenoj levisci, računajući na svoju harizmu, solidnu biračku bazu i vrlo agresivni i agilni podmladak stranke čiji je zadatak da ubedi delove stanovništva koji nisu glasali dosad za Melanšona da to urade sledećeg proleća. Melanšon je svestan

Ankete nedvosmisleno pokazuju da je Marin Le Pen ubedljivo ispred svih, sa podrškom koja varira između 33 i 36 odsto, iza nje su Eduar Filip i Žan-Lik Melanšon, njihova podrška se kreće u rasponu od 15 do 19 odsto, sa bivšim premijerom u blagoj prednosti nad liderom radikalne levice

da je izgubio dobar deo glasova na umerenoj i progresivnoj levisci, ali računa da ih nadoknadi mobilizujući nove Francuze, odnosno mlade u predgrađima čiji su roditelji ili čak dedovi i babe došli u Petu republiku, i za koje socijalni lift, osim za malobrojne u sportu ili muzici, nije nikada funkcionisao.

Kameleonstvo Melanšona ogleda se u njegovom odnosu prema religiji. Dok je bio član Socijalističke partije, pripadao je laičkoj, antiklerikalnoj i jakobinskoj struji. Danas kao lider LFI igra na kartu islama i tzv. novih Francuza muslimanske veroispovesti. Reč je o kontradiktornosti samo na prvi pogled, u suštini se radi o klasičnom političkom proračunu. Biti antikatolički poslanik na levisci ne odnosi glasove jer je glasačko telo prilično ateističko, dok je promuslimanska, propalestinska pozicija izuzetno profitabilna u islamskom biračkom telu Francuske.

Melanšonova strategija je da osvoji oko 20 odsto glasova, što bi, po ispitivanjima javnog mnjenja, trebalo da bude dovoljno da stigne iza Le Penove koja je kvotirana između 33 i 36 odsto glasova. Indikativno

je da je za Melanšona podjednako važno da mu protivnik u završnom krugu bude Le Penova jer su u njegovom okruženju uvereni da mogu da preokrenu prognoze između dva izborna kruga.

Melanšonovo licemerstvo laici u njegovim redovima pravdaju oportunizmom, dok muslimanski eksponenti vide u njemu „korisnog idiota“ da realizuju svoje ciljeve. Melanšonovo koketiranje sa političkim islamom, uključujući i njegove radikalne delove, razlog je zašto nije moguće da dođe do federalizacije levice oko jednog predsedničkog kandidata, ali i motiv zašto protiv Le Penove ima samo teorijske šanse u drugom krugu. Između dva zla, u očima Francuske koja nije ekstremizovana manje zlo je Marin Le Pen.

EDUAR FILIP

Eduar Filip pripada liberalnom krilu desnog centra. Gradonačelnik Avra je politički stasao u redovima degolista i zatim republikanaca da bi među prvima stao uz Emanuela Makrona zbog čega je i nagrađen premijerskom foteljom u prvom Makronovom mandatu na čelu Pete republike.

Filip je smenjen sa premijerske funkcije jer je ugrožavao Makronovu „jupitersku poziciju“. I pored tog poteza odlazećeg predsednika Francuske, Filip nije ušao u direktan okršaj sa njim, ali se s vremenom distancirao od njega. Taj potez se pokazao kao dalekovid jer Makronova hipoteka vodi ka gubitku glasova. Filip je kandidat koji uliva najveće poverenje i pruža najsolidnije garancije da će držati francuski brod u mirnim vodama. Filip je daleko kredibilniji od Le Penove u spoljnoj politici, ekonomiji, a da ne govorimo o odnosima unutar EU i sa EU institucijama.

Gradonačelnik Avra zauzima centrističku poziciju zajedno sa Atalom, i na prethodnim izborima glasovi političkog centra su bili presudni za izbor Makrona, tako da bi mogli i sledećeg proleća da budu odlučujući pod uslovom da se Filip i Atal dogovore ko od njih dvojice treba da napravi korak nazad i ostavi prostor drugom da sa većim šansama uđe u trku za drugo mesto.

Komparativna prednost Filipa mogla bi da bude ta da je on praktično jedini predsednički kandidat koji ima dobre šanse, u slučaju pobe u

trci za Jelisejsku palatu, da obezbedi većinu, kako u postojećem sazivu Nacionalne skupštine, tako i na eventualnim vanrednim izborima.

RAFAEL GLIKSMAN

Rafael Glikzman je na papiru najbolji kandidat za naslednika Emanuela Makrona zajedno sa Eduarom Filipom. Šanse da pobedi na preliminarnim izborima za kandidata umerene levice u oktobru postoje, ali se čini da je Glikzman prekasno ušao u trku. Ne ide mu

Marin Le Pen i Bardela predstavljaju dva različita lica iste medalje ekstremne desnice i od solidnosti njihovog političkog saveza zavisi uspeh na predsedničkim izborima. Nije preterano reći da najveći rival Le Penove nije ni Filip, ni Melanšon ili Glikzman, već je unutar njene stranke, i da od političke simbioze sa Bardelom zavisi budućnost oboje političara

u prilog ni izrazito negativan, gotovo neprijateljski stav dela čelnika Socijalističke partije koji mu ne opraštaju odličan rezultat na izborima za EP. Glikzman bi mogao da bude veliko iznenađenje, pod uslovom da Socijalistička partija, iskreno, stane iza njega.

Lider „Place Publique“ pripada tzv. elitističkoj grupi političara i zbog toga bi imao i ima probleme da ujedini oko sebe celu levicu, bez Melanšona naravno. Drugi problem za Gliksmana, ali i za bilo kog drugog kandidata umerene levice, jeste taj što je biračko telo levice manje od onog na desnici, a uz to je i u dobroj meri „nagrizeno“ Melanšonovom Nepokorenom Francuskom.

Glikzman ima oreol dobrog momka iz komšiluka i nije rečeno da je to pozitivna karakteristika u današnjim vremenima. U društvu sa Le Penovom, Filipom, Melanšonom, Retejoom, Glikzman daje utisak novog, svežeg, dinamičnog, pripremljenog.

Međutim, upravo nedavno završeni izbori u Saksoniji-Anhaltu pokazali su nam da pripremljenost, obrazovanost, kompetentnost ne znače mnogo današnjim biračima, čak i u demokratskim i slobodnim zemljama. Kandidat CDU-a i odlazeći predsednik Saksonije-Anhalta Sven Šulce deklasirao je kandidata Alternativen za Nemačku Ulriha Zigmunda u televizijskom duelu, pokazujući razmere neznanja, nepripremljenosti i nekompetentnosti budućeg prvog čoveka istočnonemačke pokrajine, odnosno da se njegova politika zasniva samo na koliko bombastičnim toliko praznim sloganima. Nije pomoglo, par dana kasnije Zigmund i njegova AfD su „razbili“ Šulcea i CDU, nanoseći im najteži poraz.

Na sastanku sa francuskim industrijalcima bilo je impresivno videti Gliksmana kako dominira nad Le Penovom i Melanšonom i njihovim lažnim patriotizmom, odnosno njihovom politikom razaranja EU i bildovanja nacionalizma prema EU dok istovremeno imaju snishodljiv odnos prema Kini i Rusiji, to jest kineskom planskom uništavanju francuske i evropske ekonomije i ruskom podrivanju demokratskog sistema.

Conditio sine qua non za uspešnu kampanju Gliksmana je da liberalno-centristički blok ostane podeljen, to jest da i Filip i Atal učestvuju u izbornoj trci. U tom slučaju bi se za njega otvorila šansa, ali i za Melanšona. **N**

Merenje raketa i drugih stvari

Iznervirali su se Hrvati čim su čuli za PULS prošle godine i zato su oni odlučili da nabave nešto slično ili malo jače, da bi efikasno uzvratili. Cena? Koliko god da košta, mora da se plati jer balans pretnje mora da se održi. I zato, Vlada Hrvatske odobrila je da se naruči 18 višecevnih lansera južnokorejske proizvodnje K239 „čunmo“

Piše Aleksandar Radić

Notorno nadmetanje Srba i Hrvata u vojnoj moći pretvorilo se u nešto nalik na sitkom – isti „junaci“ i stalno nešto novo što izaziva gorak osmeh kada kroz reči političara saznamo da se radi na sve većem dometu i efikasnosti sredstava ratne tehnike na obe strane. Obe strane troše novac u Francuskoj i Americi i Izraelu i Nemačkoj. Srbi plaćaju i kinesko naoružanje, a Hrvatska se odlučila da parira nabavkom proizvoda južnokorejske industrije.

Avioni, rakete, haubice, tenkovi – sve je potrebno da bi se političari pokazali pred svetinom kao snažni i odlučni. Na obe strane iste face i isti manir – mrk pogled, isfolirani stav i priča o tome kako su oni sada jaki i najjači, od Sutle do Nišave.

Za Vučića priprema se na Pešterskoj visoravni prikaz gađanja najdalekometnijim sistemom iz inventara artiljerije VS iz izraelskog raketnog sistema PULS. To sredstvo u ratu služi za neutralisanje važnih meta protivnika u dubini, a sada koristi se za psihološki udar na glasačku masinu. Mora se ubediti priprosti svet da ne bi Srbi imali raketu koja

može pogoditi, i to precizno sve glavne gradove susjednih država da nema vrhovnog komandanta Acu Srbina (po rečniku SNS-a). Bliže se izbori i sada propartijski novinari i analitičari moraće da se potruže da oduševе mase pričama da „Niko nema što Srbin imade“. Sistem PULS je savremen, modularan i zato može da lansirа više modelа raketa.

Najdalekometnija „predator houk“ (Predator Hawk) preleće 300 km, ali nema poligona na kojem se to može proveriti. Bilo bi prilično nemarno gađati preko sela i gradova, od Peštera do Subotice, jer je to udaljenost od gore-dole tih 300 km. Zato i zbog cene korišćće se neka kraćeg dometa i kada raketa poleti preko pašnjaka Peštera računa se i na kolateralni efekat – podizanje bure na političkoj i medijskoj sceni suseda, posebno Hrvata. Srbendi koji nije služio rok, ali žali za Generalom, milo oko srca kada sazna da se Hrvati brinu gde raketa može da pogodi i koliko precizno i da se glasno žale da je odnos silа sada narušen.

Iznervirali su se Hrvati čim su čuli za taj PULS prošle godine i zato su oni odlučili da nabave nešto slično ili malo

jače, da bi efikasno uzvratili i ušli u boj za narod svoj, želim reći glasače. Cena? Koliko god da košta, mora da se plati jer balans pretnje mora da se održi. I zato, Vlada Hrvatske odobrila je da se naruči 18 višecevnih lansera južnokorejske proizvodnje K239 „čunmo“ (Chunmoo) za 435,2 miliona evra troška, koji stižu hitno za prilike na savremenom tržištu složenih borbenih sistema – u roku od 24 do 36 meseci od potpisivanja posla. Hrvatski ministar odbrane Ivan Anušić gostovao je u glavnom dnevniku HRT-a da bi se pohvalio da je cilj postignut – „u ovom trenutku to naoružanje u potpunosti izjednačuje odnose snaga u regiji“. Da, i hrvatska artiljerija imaće sredstvo dometa većeg od 300 km, a Anušić kaže da može da se dođe i do 500 km.

Kaže hrvatski ministar da su standardi NATO-a primenjeni na K239, da je cena prihvatljiva i vatrena moć velika, hvali posao, ali zna se šta je najbitnije – kada se na vestima kaže da Srbi tuku sve na 300 km da se u Hrvatskoj odahne, nazdravi i kaže „i mi možemo na 300 km“. Zato Anušić kaže da se provodi istorijska modernizacija i „to je izravan ulog u sigurnost hrvatskog naroda“.

Sada Vučić mora da ide na domet od

500 km, pa će hrvatsko rukovodstvo da doda aneks na K239 i uzme rakete istog tog dometa. Može da se ide dalje, eto Poljska najavljuje da će uskoro izvesti probno lansiranje rakete dometa 1.000 km. Nećemo preterivati, balkanski format je da pokrivamo raketama svaku tačku onog drugog i zato Srbima i Hrvatima paše onih 300 km – PULS preti eskadrili „rafala“ smeštenoj u bazi Pleso, a „čunmo“ eskadrili „rafala“ u batajničkoj bazi koji još uvek nisu tamo, ali biće posle 2028. godine. Tada će i HV imati i 18 „čunmo“ i osam lansera M142 HIMARS. Oba sredstva su slična. U osnovi, južnokorejskoj industriji polazna osnova za „čunmo“ bio je američki višecevni lanser M270 koji je na guseničnom vozilu. Isto to sredstvo, ali postavljeno na točkaša, jeste poznati HIMARS. Amerikanci su leta 2022. godine dali Ukrajini prve lansere i pripadajuće rakete. Sa tim sistemima Ukrajinci su žarili i palili po ruskoj pozadini. U međuvremenu Rusi su usavršili sisteme elektronskog ometanja i redukovali su efikasnost američkih raketa. U ofanzivnom pristupu Rusi su se dronovima okomili na lansere M142 i M270.

Amerikanci pripremaju nove modifikovane rakete i tehnička trka se nastavlja, ali sve što se izradi od raketa sada treba američkoj artiljeriji. U ratu protiv Irana utrošen je veliki deo zaliha raketa dometa 300 km ATACMS i 500 km PrSM. Mora to da se zanovi. Hrvati su se oduševili prvim vestima iz Ukrajine i 2024. godine naručili su raketnu bateriju HIMARS koja stiže 2028. godine, ali sa raketama serije GMLRS maksimalnog dometa do 92 km. One od 300 km nisu na listi nabavke i to frustrira hrvatske političare jer PULS može više i dalje, i to već sada.

Na tržište su se u prethodnih nekoliko godina probile južnokorejske firme koje sredstva zasnovana na američkom tehnološkom nivou prodaju po povoljnoj ceni u odnosu cena-efikasnost sa kratkim rokovima izrade. Pride, naručioći su pošteđeni političkih pritisaka za razliku od Amerikanaca koji postavljaju dužu listu uslova kako neka država mora da se ponaša prema njihovoj aktuelnoj politici, a rokovi – pa, Amerika na prvom mestu i ostali će i ako su platili morati sačekati na preuzimanje tehnike. U breši stvorenoj američkim tvrdim potezima posebno se fino snašla južno-

korejska firma Hanva (Hanwha).

Za K289 u ponudi su razne rakete koje se na lanser postavljaju u dva modula. Konkretan izbor zavisi kao kod svih sličnih sistema od zadatka koji treba da se izvrši. Za prikaze na paradama i smotrama postoje makete raketa. Ako želite za male pare zasuti protivnika na par desetaka kilometara, Hanva predlaže da koristite dva modula od 20 raketa K33 kalibra 131 mm dometa 36 km. Glava parčadno-razorna. U osnovi to je po vatrenoj moći ekvivalent naširoko poznatog sovjetskog „grada“ 122 mm, ali on ima domet od dvadesetak kilometara. Rakete za 40 km proizvode se u Srbiji, ali to nije prihvatljivo rešenje za hrvatsku artiljeriju. Čak i madraci izrađeni u Srbiji su odbačeni kao izbor u programu pripreme kasarni za prijem mladića na obaveznu obuku. Rakete – nisu tema.

NA TRŽIŠTE SU SE U PRETHODNIH NEKOLIKO GODINA PROBILE JUŽNOKOREJSKE FIRME KOJE SREDSTVA ZASNOVANA NA AMERIČKOM TEHNOLOŠKOM NIVOU PRODAJU PO POVOLJNOJ CENI U ODNOSU CENA-EFIKASNOST SA KRATKIM ROKOVIMA IZRADE

U skladištima HV ima raketa „grad“ jer trenutno u jedinicama je to jedini i osnovni višecevni lanser. Koriste se uvozni „gradovi“ BM-21 i prepravljani JNA-ovski „oganj“ sa kalibra 128 mm na 122 mm preimenovani u „vulkan“. To sve ide iz naoružanja kada se preuzmu K289 i HIMARS.

Za veće domete uz južnokorejske lansere idu rakete KM26A2 kalibra 230 mm dometa do 45 km koje su u osnovi usavršene američke M26 sa M270. Za takvo rešenje strani korisnici nisu pokazali veći interes i preferiraju novije rakete CGR-080 kalibra 239 mm koje su ekvivalent američkih GMLRS.

Takve rakete imale su izuzetne rezultate na ukrajinskom frontu i naravno da južnokorejskoj industriji dobro ide prodaja kada kažu da se radi o sličnom i još boljem sredstvu. Raketa CGR-080 ima domet od minimalno 30 km do maksimalno 80 km i vodi se INS/GPS. Za različite zadatke različite glave – u ponudi su kaseta kada se tuče po živoj sili i razorna probojna predviđena primarno za uni-

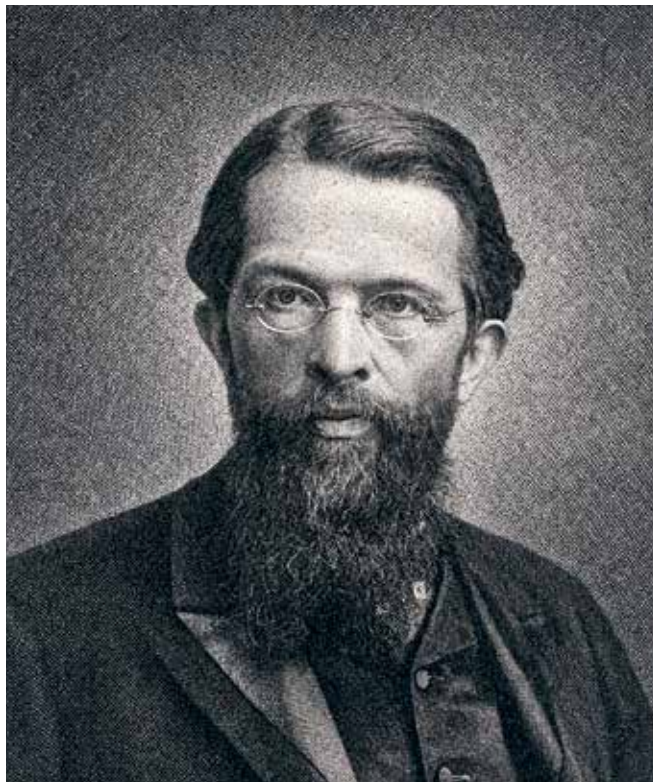
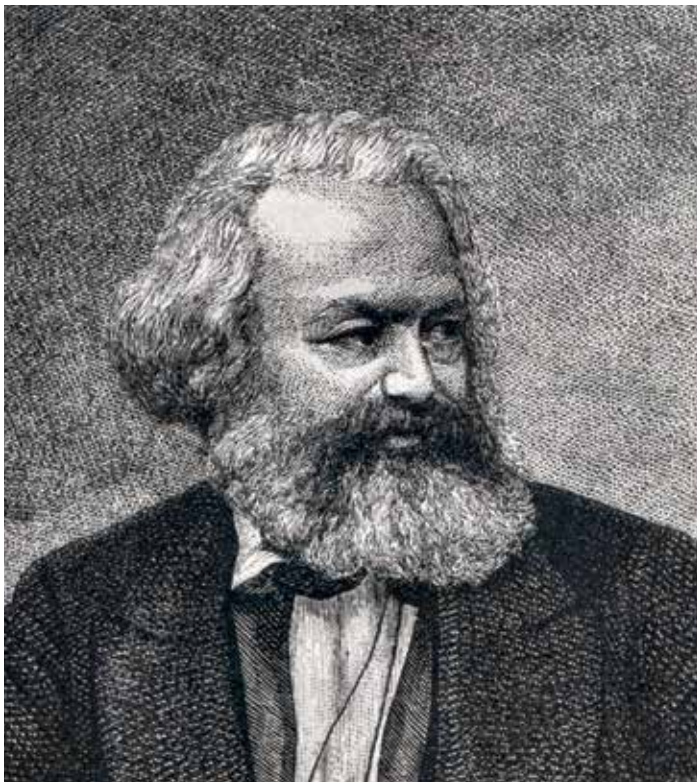
štavanje zaštićene tehnike i fortifikacija.

U katalogima firme Hanva su i rakete CTM-MR dometa od 50 km do 160 km koje se pakuju u modelu od osam komada. Za velike domete na K239 postavljaju se dva modula sa po jednom taktičkom balističkom raketom kalibra 600 mm CTM-290 dometa od 80 km do 290 mm. Kružna greška u gađanju je 9 m na najvećoj udaljenosti. Sledeći korak biće raketa CTM-500 dometa kao što se iz oznake vidi do 500 km, i to je rešenje za koje se Anušić nada da će jednom imati i HV. U Hanvi radi se na projektima „lutajuće municije“ koja će tražiti svoj cilj EO ili infracrvenim senzorom. Slika se prosleđuje do kontrolne stanice na zemlji ili u perspektivi razmatra se primena veštačke inteligencije.

Sredstvo oznake L-PGW 100 imaće domet do 100 km, a L-PGW 300 naravno 300 km. Zona koju će pokrivati VLR biće i znatno veća jer je predviđeno da se lutajuća municija smesti u glavu CGR-080, ona od 100 km dometa, odnosno u CTM-290 ona veća od 300 km što morate priroditi maksimalnom dometu rakete i domet drona.

Tačna lista raketa za HV nije objavljena, ali zna se da će imati 18 komada. Korisnici višecevnih lansera obično naruče divizijske setove u količini koliko cene da je potrebno i može da se plati. Za jednu takvu jedinicu potrebno je 18 VLR K239L podeljenih na tri baterije od šest oruđa. Pride na dva VLR ide jedno vozilo za prevoz raketa i popunu lansera K239T. Treba na to dodati komandna vozila divizionna i baterija i pomoćnu tehniku – pokretne radionice, trenažere itd.

Hrvatima paše modularnost sistema na osnovu taktičko-tehničkih zahteva prilagođenih njihovoj strukturi u pogledu primene sredstava izviđanja. Na tržištu ima primera da neke firme prodaju proizvod koji u hodu treba da prilagode sredstvima koja do tada doslovce nisu videli, ali to neće biti slučaj sa poljskim VB elektronikom jer su oni razradili komandno-informacionu podršku i sisteme za kontrolu vatre namenski za južnokorejske artiljerijske sisteme za potrebe poljske armije. Hrvati su se pohvalili da će imati isto što i poljski „humeri-K“ – sistem TOPAZ – hardver i pripadajući softverski paket koji jedinici daje situacionu svesnost. **N**

DVA KARLA

Liberalizam protiv socijalizma

Marks je ime poznato svakom. Za Mengera znaju samo ekonomisti, i to ne svi. Zato postoje milioni marksista i nijedan mengerovac. Marks je ustanovio partiju jednomišljenika. Menger – školu mišljenja. Marks je želeo da menja čovečanstvo revolucijom, Menger – da ga razume studiranjem. Marks je želeo da bude predvodnik. Mengeru je bilo dovoljno što je bio profesor univerziteta

Piše Milan St. Protić

Dve ekonomske teorije, dve ideologije, dva pogleda na svet. Jedna protiv druge bezmalo vek i po. Prva je iznedrila socijalizam, druga je utemeljila sistem tržišne privrede. Jedna je postala simbol uravnilovke, druga oličava efikasnost. Ideal jednakosti nasuprot idealu slobode.

Autori su bili dva Karla. Stariji, Nemački jevrejskog korena iz Trira, sa početnim slovom „K“. Mladi, poljski Austrijanac iz imućne porodice, sa latiničnim „C“. Marks je ime poznato svakom. Za Men-

gera znaju samo ekonomisti, i to ne svi. Zato postoje milioni marksista i nijedan mengerovac. Marks je ustanovio partiju jednomišljenika. Menger – školu mišljenja. Marks je želeo da menja čovečanstvo revolucijom, Menger – da ga razume studiranjem. Marks je želeo da bude predvodnik. Mengeru je bilo dovoljno što je bio profesor univerziteta.

Marksovo učenje se, posle Marksa, nije dalje razvijalo. Bilo je, doduše, više pokušaja da se Marksova ukupna doktrina tumači na drugačiji način (tzv. „revizionisti“). Njegova teorija vrednosti ostala je neprikosnoveni za sve marksi-

ste. Neki su se trudili da je obogate ili dopune (na primer Kaucki, Lenjin, Lukač i dr.), ali se nijedan marksistički ekonomist nije usudio da je revidira. Njegovi sledbenici su od Marksovog učenja stvorili dogmu: novu religiju u čijem središtu se nalazila „naučna“ teorija vrednosti. Kod marksista je, u krajnjoj instanci, ekonomija služila za podlogu političkim promenama.

Mengerovi učenici bavili su se ekonomskom teorijom s ciljem povećanja narodnog bogatstva. Nijedan od njih nije bio revolucionar. Ni revolucionar, ni demagog, ni vođa.

Zajednička im je bila težnja ka društvenom napretku. Samo što su na pokretačke snage tog napretka gledali različito. Marksisti veruju Marksovoj intelektualnoj konstrukciji. Mengerovi daci su od svog učitelja prihvatili osnovni metod. Prvi se zanimaju za ono što bi trebalo da bude, drugi za ono što jeste. Prvi bi da svojom intervencijom uklanjaju nejednakosti. Drugi bi da odbrane pravo na ljudsku individualnost. Prvi bi ravnopravnost u ishodu, drugi ravnopravnost u polazu. Socijalisti misle da ljude treba prevaspitavati kako bi postali nesebični. Liberali računaju sa čovekovom prirodom ona-kvom kakva je: pohlepna, ali stvaralačka.

Vrednost u teoriji ekonomije obeležava meru koristi (benefita) koju pojedina roba poseduje za pojedini privredni subjekt.

Ekonomska vrednost se obično definiše u dva smisla. Upotrebna vrednost je vrednost koju određeni predmet ima u korišćenju. To je kvalitet stvari u pogledu korisnosti (upotrebe). Vrednost u užem smislu (razmenjiva vrednost) jeste svojstvo određene stvari da bude razmenjena za neku drugu stvar. Ove dve vrednosti se retko kad podudaraju. Na primer, voda

Njegovi sledbenici su od Marksovog učenja stvorili dogmu: novu religiju u čijem središtu se nalazila „naučna“ teorija vrednosti. Kod marksista je, u krajnjoj instanci, ekonomija služila za podlogu političkim promenama

ima najveću upotrebnu vrednost zato što je neophodna za čitav niz životnih potreba. Ali voda ima minimalnu ili nikakvu razmenljivu (razmenjujuću) vrednost, jer je gotovo nemoguće da bude zamenjena za nešto drugo. Dijamant, naprotiv, ima veoma malu upotrebnu vrednost (u preciznoj mehanici), ali raspolaže velikom razmenljivom/razmenjujućom vrednošću.

Pored ovih, u teoriji ekonomije postoji i pojam dodate vrednosti. Tim pojmom se označava vrednosna razlika između uložene vrednosti u proizvodnju robe i ostvarene vrednosti prodajom. Sinonim za dodatu vrednost mogli bi biti sledeći izrazi: zarada, dobit ili profit.

U prapočetku ove stopedesetogodišnje istorijske kontroverze stoje Markso-

va i Mengerova teorija vrednosti. Drugim rečima, odgovor na pitanje kako se stvara nova vrednost, tj. novo bogatstvo i čime se ta vrednost, tj. to bogatstvo može meriti. Ili, na koji način se utvrđuje cena određenog proizvoda (robe) i kakav je odnos između vrednosti i cene.

KARL MARKS

Evo šta o tome kaže onaj stariji i slav-niji Karl, Karl Marks. Njegova postavka spada u tzv. radnu teoriju vrednosti, mada on sam, protivno raširenom mišljenju, nije bio pobornik teze o tome da ljudski rad stvara vrednost:

„Rad nije izvor sveg bogatstva. Priroda je isto toliko izvor upotrebni vrednosti (i svakako onih od kojih se sastoji materijalno bogatstvo!) koliko i rad, koji je sam po sebi samo manifestacija sile prirode, ljudska radna snaga.“

Na sekund ću ostaviti Marksa kako bih napravio nekoliko preliminarne i, čini se neophodne, opaski. Poznato je da su radnu teoriju vrednosti predložila dvojica klasika britanske političke ekonomije, Adam Smit i Dejvid Rikardo.

Ukratko, Smit je smatrao da je u primitivnim društvima količina rada utrošena za pravljenje određenog predmeta definisala njegovu razmenjivu vrednost, a razmenjivu vrednost je definisao kao kapacitet tog predmeta da bude zamenjen za drugi predmet.

U razvijenijim društvima tržišna cena više ne odgovara koštanju uloženog rada zato što vrednost robe uključuje naknadu za vlasnika sredstava za proizvodnju. Celokupan proizvod, otud, ne pripada samo radniku. Po pravilu, on tu vrednost deli sa gazdom koji ga zapošljava.

Rikardo je, međutim, samostalan autor klasične teorije vrednosti na osnovu koje cena uloženog rada određuje tržišnu cenu. Razmenjiva vrednost robe (još jednom: za koliko druge robe može da se razmeni) srazmerna je količini rada potrebnog za njenu proizvodnju, uključujući i rad potreban za proizvodnju sirovina i za proizvodnju alata (mašine) upotrebljenog u tom procesu.

Primeru radi, sam Rikardo se mučio s problemom starenja vina i rastom razmenjive vrednosti te robe bez dodatno uloženog rada. Dovoljno je da neko čuva bocu vina u dužem periodu pa da na tome zaradi. Tržišna cena vina raste, nekad dramatično, zahvaljujući pukom

protoku vremena bez ulaganja dodatnog rada. Sličan slučaj je i sa sušenjem drvene građe, umetničkim delima, antikvitetima i dr.

Adam Smit je, sa svoje strane, ocenjavao da radna teorija vrednosti ima svoju doslednu potvrdu jedino u naturalnim uslovima privređivanja, njegovim rečima „u ranim stanjima društva“. U modernom dobu gde je moć kapitala nagrađena profitom, radna teorija vrednosti poseduje minimalan značaj.

Dakle, od doba Smita i Rikarda, radna teorija vrednosti bila je postavljena u na-čelu, ali nije bila prihvaćena kao apsolutni kriterijum za utvrđivanje vrednosti, ni upotrebne, ni razmenjive. Njen smisao se sastojao u teorijskoj pretpostavci o nespornom udelu ljudskog rada u stvaranju vrednosti. Koliki je taj udeo u svakom pojedinačnom primeru i koji sve faktori utiču na njeno stvaranje, bilo je teško pitanje i za klasike ekonomske misli.

Karl Marks je sebi stavio u zadatak da pronade „naučno“ objašnjenje za eksploataciju radnika od gazda. Dakle, on je prvo ustanovio svoju filozofiju, a tek je onda tražio dokaze za njenu ispravnost. Pritom, njegova namera nije bila u tome da osvetli jedan ekonomski fenomen, nego da opravda jedan ideološki stav.

Ipak, Marksova teorija vrednosti glumi nauku, kopira nauku, podražava nauku, ali nije nauka. Marks pretenduje na to da je čitava njegova filozofija „naučna“, tj. da je zasnovana na zakonitostima koje je nemoguće (i nedozvoljeno) osporavati (tzv. „naučni“ socijalizam). On je svoju filozofiju voleo da poredi sa fizikom: kao što fizika sadrži prirodne zakone koji su dokazani i neoborivi, tako i njegova društvena „nauka“ sadrži jednak stepen utvrđene egzaktnosti.

Za razliku od Smita i Rikarda čija se teorija bazirala na analizi individualnog rada u odnosu na individualnu robu, Marks je posmatrao identičnu pojavu iz ugla opšteg (društvenog) fenomena. On je uveo pojam „društveno potrebnog apstraktnog radnog vremena“ u smislu merila za određivanje vrednosti kako bi sebi otvorio perspektivu tzv. „društvene proizvodnje“, sume sveukupne proizvodnje u određenoj privredno zaokruženoj zajednici. Takav pogled podrazumevao je analizu složene podele rada mnoštva proizvođača najrazličitijih vrsta robe koji, u uzajamnoj zavisnosti za sopstveni opstanak i boljitak, učestvuju u procesu dru-

štvene proizvodnje.

„Apstraktan“ rad predstavlja sumu prosečnog rada u datoj socijalnoj zajednici. To je, u stvari, rezultanta sveg konkretnog rada raznovrsnih i heterogenih proizvođača.

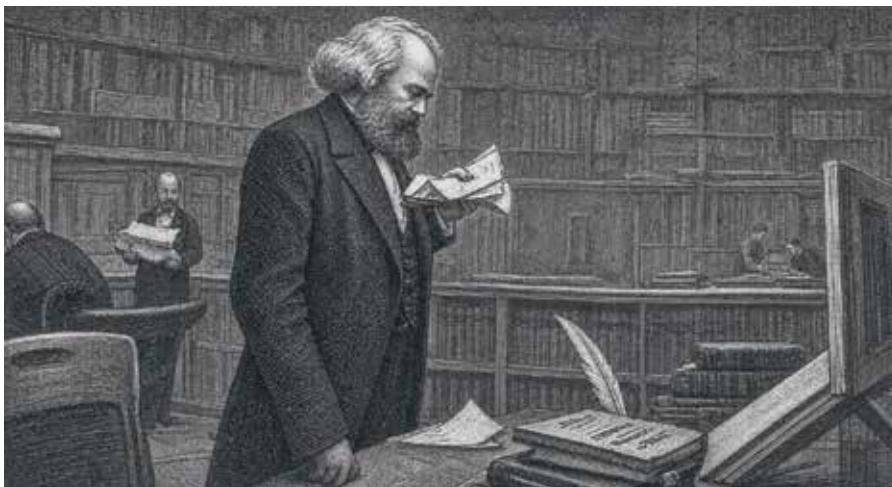
„Društveno potrebno radno vreme“ odnosi se na količinu radnog vremena neophodnog za proizvodnju robe na određenom stepenu društvenog razvoja, u prosečnim društvenim uslovima proizvodnje, sa prosečnom društvenom produktivnošću, po prosečno obučenom radniku. Prostije, radi se o prosečnom radnom vremenu potrebnom za proizvodnju prosečnog proizvoda u datom okviru datog društva. Na ovaj način Marks je pokušavao da objektivizuje razmenjivu vrednost i pretvori je u opšteprihvaćen društveni standard. Uz to, Marks je razlikovao „produktivan“ i „neproduktivan“ rad: jedino „produktivan“ rad, onaj koji kapitalist kupuje od radnika-najamnika (slobodno formirajući visinu radničke nadnice), stvara vrednost.

Eksploatacija radnika, po Marksu, nastaje tako što gazda (kapitalist, vlasnik sredstava za proizvodnju) plaća najamnog radnika manje nego što je vrednost njegovog rada („društveno potrebnog apstraktnog radnog vremena“) i na toj razlici, prodajom robe koju je taj radnik proizveo, ostvaruje profit. Kad se ovaj mehanizam podigne na društveni nivo, dobija se eksploatacija kao društveni fenomen i generator sistemske nepravde. Radnik „nužno“ postaje sve siromašniji, a vlasnik sve bogatiji. To, u uređenju tzv. „kapitalizma“, „nužno“ dovodi do nepomirljivih protivrečnosti između klase radnika i klase vlasnika. Ovaj sukob se ne može nikako drugačije rešiti nego nasilnim preuzimanjem sredstava za proizvodnju iz vlasništva gazda u ruke radništva (proletarijata), tj. jednom oružanom socijalnom revolucijom.

Glavna mana jeste u tome što je Karl Marks jednostrano gledao na ekonomske odnose. Jednostrano i pristrasno. Stoga njegovo učenje ima bar tri ozbiljne slabosti.

Prvo, za Marksa je proizvodnja bila i početak i ključ svakog ekonomskog ciklusa. Raspodela, promet i potrošnja su kategorije izvedene iz proizvodnje koja jedina stvara novu (razmenjivu) vrednost.

Stvarnost ga je demantovala. Ne podstiče proizvodnja potrošnju, već obratno. Motiv za proizvodnju jeste potrošnja,

Karl Marks je svetsku slavu stekao za života. U dvadesetom veku je postao vrhovno božanstvo milionima sužanja kojima je njegov „Das Kapital“ bio i ostao Sveto pismo, a da ga nisu ni čitali, ni razumeli

proizvodi se samo i isključivo ono što tržište traži. Zato su i nastali pojmovi ponude i tražnje.

Drugo, Marks je radnika, odnosno vlasnika posmatrao statično (njihovo mesto u procesu proizvodnje; njihov odnos prema sredstvima za proizvodnju). Potpuno je zanemario činjenicu da se radnik na tržištu pojavljuje u ulozi kupca (potrošača), na strani tražnje, a ne na strani ponude gde se nalazi vlasnik. Uzgred, radništvo u Marksovom kapitalizmu čini ogromnu većinu stanovništva, što znači da je njihov upliv na tržište najveći. Sledstveno, ukoliko je radnik sve siromašniji i njegova kupovna moć sve minimalnija, kako je tvrdio Marks, kome će (i po kojoj ceni) kapitalist prodavati svoju robu i ostvarivati ekstraprofit – osiromašenje (eksploatacija) proletarijata će, forsirano, dovesti i do osiromašenja kapitalista, jer će morati da spušta cene svoje robe usled slabog novčanog potencijala najvećeg broja potrošača (radnika). Ergo, nije u interesu gazda da dovedu svoje radnike do prosjačkog šapa: u tom slučaju neće imati kome da prodaju svoju robu.

I treće, iz ovog proizilazi da intere-

si radnika i vlasnika u određenom društvenom okviru nisu kontradiktorni kako je Marks tvrdio, već uzajamno uslovljeni. Tačno je da vlasnik priželjkuje što jeftiniju proizvodnju i što višu tržišnu cenu, ali u granicama realno ostvarivog. On će prodavati po ceni koju može da dobije na tržištu na kojem dominira radnik u svojstvu konzumenta. Što je radnik platežno sposobniji, to će vlasnik više i skuplje prodavati. U ravni proizvodnje postoje vlasnik i radnik; u ravni potrošnje – prodavac i kupac. Ovaj bitan detalj Marks je previda u pustoj težnji da dokaže postojanje eksploatacije najamne radne snage od strane gazda nad sredstvima za proizvodnju.

Učeni savremenici prigovarali su Marksovoj teoriji vrednosti to što je predviđala da će radno intenzivna proizvodnja (industrija) stvarati veću vrednost od posla zasnovanog prevashodno na kapitalu (bankarstvo). Stvarnost ga je, i u ovom, totalno demantovala, zaključili su ondašnji Marksovi kritičari. Dobit u oblastima većinskog prisustva kapitala višestruko je viša od dobiti u proizvodnim granama zasnovanim na masovnom angažovanju ljudske radne snage.

Stoji nesporna istina da je Marksovu doktrinu prihvatila polovina čovečanstva i da je, na temeljima njegovih postulata, izgrađena jedna čitava politička i ekonomska građevina u nizu država širom Zemljine kugle.

U kojoj meri su se Marksova predviđanja obistinila, u kojoj meri su sistemi realnog socijalizma odgovarali Marksovim zamislima, u kojoj meri se Marksova teorija vrednosti ogledala u stvarnom živo-

tu, ostaju otvorena pitanja oko kojih će se, zacemento, i u budućnosti voditi beskrajanje rasprave. I lomiti koplja. Doslovno.

KARL MENDER

Mladi Karl, Karl Menger, rodio se u Galiciji, tadašnjoj austrijskoj pokrajini, 1840. Dolazio je iz plemićke porodice intelektualaca. Otac i braća su mu bili pravnici i advokati. Tako je i Karl upisao prava, studirajući u Pragu i Beču. Doktorat pravnih nauka stekao je na Univerzitetu u Krakovu ranih šezdesetih godina devetnaestog veka. Nije odmah izabrao profesorski poziv, već se posvetio novinarstvu pišući uglavnom o ekonomskim i tržišnim temama. Radio je za nekoliko austrijskih listova u Ukrajini i Beču.

Četiri godine posle prvog toma „Kapitala“ Karla Marksa, objavio je svoje kapitalno delo pod naslovom „Principi političke ekonomije“ (1871) čije su osnovne teze izazvale pravu lavinu i pozitivnih i negativnih reakcija naučne javnosti u Austrougarskoj.

Menger je postavljen za tutora carskog naslednika prestola Rudolfa Habzburškog. Uz princa je proveo duže od decenije, sve do Rudolfovog misterioznog samoubistva u tzv. „aferi Majerling“ 1889. Ukazom Franje Josifa imenovan je za predsedavajućeg državne komisije za monetarnu reformu.

Sa jedva trideset tri godine (1873) izabran je za punopravnog nastavnika ekonomske teorije na Bečkom univerzitetu.

Već od osamdesetih, za Mengera i njegove učenike počelo je da se koristi ime „Austrijska škola ekonomije“. Na suprotnoj strani tadašnje učenosti bili su zastupnici tzv. „Nemačke istorijske škole“. Ta dva tabora vodila su živu i višegodišnju polemiku koja, u različitim modalitetima, traje do dana današnjeg. Tokom tog perioda i u sklopu te debate, Menger je napisao nekoliko zapaženih radova.

Razočaran ukupnim stanjem u austrijskoj nauci, napustio je položaj univerzitetskog profesora 1893. da bi se u potpunosti posvetio proučavanju ekonomskih i monetarnih pitanja.

Karl Menger nije odbacivao samo Marksovu teoriju, nego radnu teoriju vrednosti u celini. Umesto nje ponudio je tzv. „subjektivnu teoriju vrednosti“: jedna stvar nema nikakvu originalnu (unapred stečenu, izvornu) vrednost, niti ima

vrednost na temelju uloženog rada za njenu proizvodnju, već njena vrednost zavisi od želje (potrebe) ljudi da je poseduju. Mengerova teorija se još naziva i „teorijom granične korisnosti“: čovek prvenstveno teži da zadovolji svoje osnovne potrebe osnovnim proizvodima (na prvom mestu hranom); kad u tome uspe, njegova želja za drugim, sve luksuznijim i manje potrebnim a više željenim proizvodima, raste. I tako u beskonačnost. Potreba se pretvara u želju, a želja u potrebu u neprekidnom lancu potreba i želja. Ovaj fenomen, u Mengerovoj interpretaciji, stvara vrednost. Rečnikom političke ekonomije, promet (razmena) stvara vrednost, ne proizvodnja. Posedovanje, ne rad. Još prostije, ne postoji vrednost, već samo cena.

Skup svih vrsta robe koje bi pojedinci hteli da razmene za drugu robu jeste slobodno tržište. Ono, mehanizmom onih koji robu nude i onih koji robu traže, obezbeđuje cenovnu (vrednosnu) ravnotežu. Uslov je, razume se, potpuno ravnopravna tržišna utakmica na oba pola: i na polu ponude i na polu tražnje.

Mladi Karl je, u stvari, okrenuo radnu teoriju vrednosti naopako: ako je vrednost robe određena značajem želja (potreba) koje zadovoljava, onda vrednost rada i ostalih troškova proizvodnje (po Mengeru „roba višeg reda“) proističe iz njihove sposobnosti da proizvedu tu robu.

Davno je Aristotel konstatovao da u razmeni niko ne gubi i niko ne dobija: jednaka vrednost se razmenjuje za jednaku vrednost.

Za razliku od ovog antičkog filozofa, Mengerov krunski zaključak jeste da u razmeni (prometu) obe strane dobijaju zato što obe razmenjuju nešto što manje vrednuju za nešto što više vrednuju. Menger, zato, posebnu važnost daje tr-

Karl Menger nije odbacivao samo Marksovu teoriju, nego radnu teoriju vrednosti u celini. Umesto nje ponudio je tzv. „subjektivnu teoriju vrednosti“: jedna stvar nema nikakvu originalnu (unapred stečenu, izvornu) vrednost, niti ima vrednost na temelju uloženog rada za njenu proizvodnju, već njena vrednost zavisi od želje (potrebe) ljudi da je poseduju

žišnom posredniku. On je taj koji obezbeđuje da oba učesnika u razmeni što jednostavnije i što brže obave trampu (kupoprodaju). Bez njih, mislio je mlađi Karl, ove transakcije bi bile ili neizvodljive ili znatno skuplje.

Osnivač „Austrijske škole“ bio je zaokupljen i pitanjem porekla i prirode novca. Prvi je zaključio da u prirodnoj privredi pojedinac dolazi do stvari koju želi razmenom stvari više puta. Ako bi, kaže on, jedna osoba lampu htela da razmeni za stolicu, ne bi trampu mogla da izvede direktno, već posle dva ili tri međukoraka. To proces stizanja do željene stvari čini prilično sporim i komplikovanim. Zato je praktičnije izabrati određenu stvar sa visokim svojstvom razmenjivosti kojom bi se mogla razmeniti svaka stvar. Upravo ovo je, po Mengeru, bilo poreklo novca. Novac je stvar (roba) sa univerzalnom sposobnošću razmenjivosti. Ova njegova definicija novca najšire je prihvaćena i punovažna i u današnjem vremenu.

Možda je interesantno i to da se ovaj bečki teoretičar nije zadržao na novcu. Tvrdio je da je i jezik nastao iz istog razloga: kao sredstvo koje se razvilo da bi se omogućila, tj. olakšala komunikacija među ljudima. Ni novac ni jezik nisu stvorile države, već su se pojavili spontano, smatrao je on.

Specijalna kolekcija publikacija, spisa i ličnih hartija Karla Mengera pohranjena je u biblioteci Univerziteta Djuk u Severnoj Karolini (SAD).

PARALELA DVA KARLA

Kod Marksa je glavna proizvodnja, kod Mengera promet. Marks je bio ubeđen da je tržište uzrok stvaranja ekstraprofita i radničke eksploatacije, Menger da je baš tržište stvaralac vrednosti. Za Marksa je ukidanje tržišne privrede i administrativno upravljanje ponudom i tražnjom jedini ispravan odgovor, Menger je predlagao slobodnu konkurenciju i intenzitet tržišne razmene. Za Marksa je, shodno ovom, liberalizam predstavljao zlo i nepravdu protiv koje se treba boriti svim silama. Za Mengera je tržište ogledalo prirodnih težnji ljudi za svojinom i sticanjem. U središtu Marksove teorije jeste sukob društvenih klasa čiji su interesi u međusobnom potiranju, sve dok jedna od tih klasa ne pobedi i sebi ne potčini onu drugu. U Mengerovom svetu ekonomiji

je ljudi posluju u sadejstvu, razmenjujući robu jednu za drugu u skladu sa svojim potrebama ili željama, usaglašavajući njihove cene stepenu svoje zainteresovanosti za njih. Marks ljude deli na dobre (radnike) i rdave (kapitaliste). Za Mengera su svi učesnici u ekonomskom ciklusu isti i ravnopravni.

Dva Karla, iako su govorili i pisali istim jezikom i pismom, nikad se nisu sreli i nikad se nisu razumeli. A svet su podelili na dve nepomirljive polovine.

Mengerovi naslednici u prvom kolenu bili su Eugen fon Bom-Baverk i Fridrih fon Vizer. Obojica su predavali na Univerzitetu u Beču.

Prvi od nastavljača Karla Mengera koji je otišao u SAD bio je Ludvig fon Mizes. Prethodno je, 1934, prešao u Švajcarsku radeći u Ženevi da bi od 1940. preuzeo katedru na Njujorškom univerzitetu, gde je ostao do povlačenja iz aktivne službe 1969. Izuzetan poliglot, Fon Mizes se, osim ekonomskom teorijom, bavio filozofijom i sociologijom.

Sigurno najveće ime među potonjim pripadnicima Austrijske škole u ekonomiji bio je Fridrih fon Hajek. Poštovalac Mengerovog dela, ovaj austrijski aristokrat rođen je u Beču 1899. Potekao je iz porodice intelektualaca, pravnika i biologa. Doktorirao je na bečkom Pravnom fakultetu 1921, a doktorat iz politikologije položio je 1923. godine. Univerzitetska karijera mu je bila zbilja impresivna: Londonska škola ekonomije (1931–1950), Univerzitet u Čikagu (1950–1962), Univerzitet u Frajburgu (1962–1968). Gostovao je na Kalifornijskom univerzitetu u Los Angelesu i radio na Univerzitetu u Salcburgu do 1977. Nobelovu nagradu za ekonomiju dobio je 1974.

Pred završetak studija došao je u dodir sa radovima Karla Mengera slušajući, uporedo s tim, Vizerova predavanja i pohađajući njegov seminar. Vizer ga je preporučio Mizesu za člana austrijske državne komisije za pregovore o uslovima Senžermenskog mirovnog sporazuma. Tako je mladi Hajek postao polaznik „Austrijske škole“ i po načinu mišljenja i po starijim naučnicima čijim je stazama krenuo.

Postepeno se udaljujući od socijalističkih ideja Vizera i Mizesa, sve se više približavao Mengerovom liberalizmu. Liberal je ostao do poslednjeg dana

1992. U doba kad je prihvatio poziv da se priključi Londonskoj školi ekonomije, mada je tek zakoračio u četvrtu deceniju života, važio je za vodećeg ekonomskog stručnjaka u međunarodnim razmerama. U Londonu se zadržao bezmalo dve decenije, računajući i šest strahotnih godina Drugog svetskog rata.

Čovek koji je povezao „Austrijsku“ i „Čikašku“ školu ekonomske misli bio je upravo Fridrih Hajek. Uprkos pojedinim nezadovoljnim glasovima među profesorima Univerziteta u Čikagu, angažovan je 1950. Potom se vratio u Evropu.

Marks je sebi stavio u zadatak da pronade „naučno“ objašnjenje za eksploataciju radnika od gazdâ. Dakle, on je prvo ustanovio svoju filozofiju, a tek je onda tražio dokaze za njenu ispravnost

Hajek se, u naučnom radu i javnom delovanju, nije ograničavao isključivo na ekonomsku teoriju. Objavljivao je dela iz političkih i društvenih nauka i predavao filozofiju. U svoje doba, doživljavan je kao prvi barjaktar intelektualnog liberalizma i veliki protivnik realnog socijalizma i kolektivizma.

Napisao je predgovor za američko izdanje Mengerovih „Principa ekonomije“ 1981. godine.

TREĆI KARL

Aonda se pojavio još jedan Karl. Karl Poper.

Ovaj Karl se nije bavio ekonomijom, ali se veoma bavio prvim Karlom i njegovom filozofijom. U generalnom smislu, mogao bi se uvrstiti u idejnog poštovaoca drugog Karla. Poput Hajeka, s kojim je bio vršnjak i delio rodni grad, maternji jezik i univerzitet, Poper stoji na samom vrhu savremene liberalne misli i u Evropi i u svetu. Na Londonskoj školi ekonomije Hajek i Poper proveli su zajedno četiri godine (1946–1950).

Karl Poper je autor jedne od najoštroumnijih i najutemeljenijih kritičkih analiza Karla Marksa i marksizma uopšte: „Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji“ (1945).

Treći Karl (sa početnim slovom „K“)

problem je postavio ovako. Ponuđena su dva načela na kojima se veruje da je moguće ostvariti društveno blagostanje: načelo jednakosti i načelo slobode. U prvom slučaju, neophodno je primeniti sredstva prinude kako bi se svi ljudi izjednačili, jer oni prirodno nisu jednaki. Ovo neminovno dovodi do ograničenja ili ukidanja čovekove slobode. S obzirom na potencijal represivnosti neophodan za dostizanje opšte jednakosti, u ovakvom sistemu neće biti ni jednakosti, ni slobode. U društvenim uslovima u kojima je istaknuto načelo individualne slobode, monopol fizičke sile (vlast) nalazi se pod efikasnom kontrolom i svedena je na striktnu okvire zakona. I jednakost i slobodu je, nažalost, nemoguće ostvariti zajedno, jer se ova dva načela uzajamno negiraju. Tamo gde ima jednakosti, nema slobode; tamo gde ima slobode, nema jednakosti. Razlika je u tome što se jednakost mora uspostavljati prinudno, dok se sloboda postiže upravo obratnim metodom, odsustvom prinude.

Evo kako je svoj stav obrazložio sam Poper:

„Ako bi mogao postojati socijalizam kombinovan sa individualnom slobodom, još uvek bih bio socijalista. Jer ništa ne bi moglo biti bolje nego živeti skromnim, jednostavnim i slobodnim životom u egalitarnom društvu. Trebalo je vremena da shvatim da to nije ništa više od lepog sna; da je sloboda važnija od jednakosti; da pokušaj ostvarenja jednakosti ugrožava slobodu; i, da, ukoliko se izgubi sloboda, neće biti ni jednakosti među neslobodnicima.“

Karl Marks je svetsku slavu stekao za života. U dvadesetom veku je postao vrhovno božanstvo milionima sužanja kojima je njegov „Das Kapital“ bio i ostao Sveto pismo, a da ga nisu ni čitali, ni razumeli. Marks je, mora se priznati, svojim učenjem doslovno zapalio svet. I taj njegov požar još gori opasnim plamenom.

Karl Menger je umro tiho. Tiho je i živio. Njegovom ličnošću i delom nisu se bavili ni biografi, ni letopisci. On nije palio vatre i očaravao čovečanstvo svojim proročanstvima. Njegovu teoriju proslavili su oni što su došli posle njega. Ali Menger je bio prvi. Osnivač. Tvorac. Rodonačelnik.

Malo li je za jedan život? Dočim pitanje i dalje ostaje otvoreno: intervencija vlasti ili individualna sloboda?

Postoji li, možda, srednje rešenje? **N**

Pokrenuta prva javna baza socijalnih preduzeća u Srbiji

Više od 75 socijalnih preduzeća, preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i preduzeća sa društvenim uticajem iz 25 gradova i opština predstavljeno je u prvoj Bazi socijalnih preduzeća u Srbiji. Baza je kreirana kako bi povećala njihovu vidljivost i olakšala povezivanje sa građanima, kompanijama, javnim sektorom i donatorima, saopštili su NALED i Smart kolektiv.

Na adresi socijalnapreduzeca.rs prvi put su na jednom mestu dostupne informacije čime se socijalna preduzeća bave, koje proizvode i usluge nude, gde posluju i kakav društveni uticaj ostvaruju, a sve organizacije i preduzeća koji posluju po principima socijalne ekonomije mogu da se jave i postanu deo baze.

– Vidljivost koju im daje Baza treba da bude početak konkretnije podrške, od prilagođenog finansiranja i mentorstva do lakšeg izlaska na tržište i uključivanja u lance snabdevanja i javne nabavke. Naša ambicija je da ova preduzeća više ne zavise samo od entuzijazma pojedinaca, već da imaju sistemsku podršku, stabilno poslovanje i ravnopravno mesto u ekonomiji – izjavila je Violeta Jovanović, izvršna direktorka NALED-a.

Socijalna preduzeća posluju na tržištu kao i druga preduzeća, ali pored poslovnog cilja imaju i jasnu društvenu misiju. Na primer, mogu zapošljavati osobe sa invaliditetom i proizvoditi prehrambene proizvode ili angažovati žene iz ruralnih područja koje izrađuju rukotvorine i tako im obezbediti prihode i ekonomsku samostalnost. Na promociji baze prisutnima su svoj rad predstavila preduzeća Zvuci srca, Radanska ruža i Centar Zvezda, poslužnje je pripremila Naša kuća, a događaj je održan u Kafe baru 16.

– Kafe bar 16 pokazuje da mladima koji su odrasli u teškim životnim uslovima treba pružiti priliku da uče, rade i postanu samostalni. To su mlade osobe koje žive u teškim uslovima. Ovo je mesto gde se oni osećaju slobodno i sigurno, i imaju priliku da stiču prihode za samostalan život – rekla je Jasna Bratičević, koordinatorka Pro-

grama podrške u zapošljavanju Centra za integraciju mladih.

Pored subjekata socijalnog preduzetništva, baza obuhvata i preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i biznise sa društvenim uticajem, pri čemu je kategorija svakog subjekta jasno označena. Baza ima informativni karakter i ne predstavlja zvanični registar. Učešće u njoj je dobrovoljno, a preduzeća samostalno dostavljaju informacije o svom poslovanju.

– Baza će nam pomoći da sagledamo potencijal sektora za uključivanje osoba iz najteže zapošljivih kategorija na tržište rada. Bez obzira na broj formalno registro-

vanih subjekata, snagu i značaj sektora treba meriti sposobnošću da ljudima kojima je podrška najpotrebnija obezbedi priliku za dostojanstven rad, ekonomsku samostalnost i ravnopravno učešće u društvu. Baza daje realniju sliku sektora i može poslužiti za kreiranje targetiranih mera podrške – objasnila je šefica Jedinice za preduzetništvo u NALED-u Irena Đorđević Šušić.

– Poslednje istraživanje Impact Europe-a pokazuje da socijalna preduzeća, pored finansijske podrške, imaju potrebu za mentorstvom, umrežavanjem i većom vidljivošću. Zato je baza važna za bolje predstavljanje i otvaranje poslovnih prilika – istakao je Željko Mitkovski, projektni menadžer u Smart kolektivu, podsećajući da socijalna preduzeća i preduzeća sa društvenim uticajem do 30. septembra mogu da se prijave na javni poziv koji je raspisao Smart kolektiv za dodelu grantova u iznosu od 15.000 do 22.500 evra.

Baza je razvijena kroz projekat „Efikasnije javne nabavke i održivi lanci snabdevanja (ESG) za unapređenje konkurentnosti“, koji NALED sprovodi uz podršku Vlade Kraljevine Švedske, a predstavljena u saradnji sa projektom „Invest for Change“, koji finansira Evropska unija, a sprovodi Impact Europe sa Smart kolektivom i partnerima sa Zapadnog Balkana.

ZLO JE KONZERVIRANO I DUGO TRAJE.

**Poslednjih 35 godina ono se i ne skriva,
glorifikuje se, pakuje i prodaje.**

Jedan od najvećih glumaca s ovih prostora prvi put otvoreno o životu u Srbiji, svojoj karijeri, firmi koju je imao sa ministarkom Dubravkom Đedović Handanović, studentima, pobuni, zaglupljivanju i propasti naše osnovne kulture

Razgovarao Branko Rosić

S Goranom Bogdanom sam najviše otkrio koliko vreme zaista brzo teče. Na svakih nekoliko meseci pričali smo „E da uradimo sad“ a onda shvatili da smo poslednji intervju radili u doba kovida. Bilo je to u hotelu „Moskva“ a ja sam napisao da je tada glumio Mustafu Golubića u „Senkama nad Balkanom“; pa smo se i našli u hotelu nazvanom po gradu u koji je Mustafa odlazio po instrukcije i „pečenje zanata“.

Pre toga je bila čuvena serija „Fargo“ u kojoj je Goran glumio sa zvezdom „Trejnsputinga“ Juanom Mekgregorom. Nekako mi uvek zapadne da sa Goranom sednem vrlo brzo nakon njegove pojave u istom kadru sa svetskom zvezdom. Ovih dana je to bila Kejt Mos s kojom igra u reklami za slavni Gucci. Veliku prašinu digla je i novinska vest oko vlasništva firme sa jednom aktuelnom srpskom ministarkom, a on će u ovom intervjuu to sve objasniti, i to po prvi put.

Poslednjih godina pamtim i fenome-

nalne uloge u „Čovjek koji nije mogao šutjeti“, ali je, kao veliki, odlični stručni i iskreni ljubitelj književnosti, pokrenuo izdavačku kuću „Buna“. A puno toga o pobunama, buntu, bunama, bilo je u podkastu „Rosić i drugovi“ na YouTube kanalu Velikih priča iz koga izdajamo

delove za ovaj broj.

Naravno da smo pričali u podkastu o Kejt Mos i Gučiju ali ovaj novinski

„isečak“ započinjemo njegovom odlukom koja mu je promenila život.

**JA SAM CIJELIM SVOJIM
BIĆEM UZ STUDENTE**

Prvi radni dan u Ministarstvu finansija

Studirao sam ekonomiju, bio na postdiplomskim i magistrirao, paralelno sam i studirao Prometni fakultet. A onda sam dobio taj posao u Ministarstvu finansija, bližio se dan kad treba da počnem raditi. Osjećao sam da nisam spreman za to – da sad idem u Ministarstvo financi-

*Skeniraj da odgledaš
intervju na YouTube
stranici Velikih priča*

*Ja SNS?
Sa njima nisam
u istoj sferi –
ni moralnoj,
ni duhovnoj,
ni praktičnoj...*

ja i dolje negdje u podrumu budem analitičar. Činilo se to sivo i da nije za mene. Sve to vrijeme dok sam studirao, bio sam u amaterskim kazališnim skupinama u Zagrebu, u jednom trenutku čak u osam istovremeno.

Volio sam glumu, ali se nikad nisam usudio, mislio sam da nije za mene da odem na prijemni na Akademiju. Ponukao me time što sam dobio posao, prepao sam se da mom bezbrižnom životu dolazi kraj, pa sam se udario nogom u guzicu, otišao na prijemni napola spreman i upao. Kad sam upao, još nisam bio siguran da li to želim, da li je pametno ili je pametnije ići ovim nekim sigurnijim putem, pod navodnicima.

Do zadnjeg trena nisam znao. Moji roditelji su prosvjetni radnici, sjećam se razgovora sa ocem, pošto me je čekao taj prvi dan posla. Odgađao sam to, nešto sam muljao dok je trajao prijemni. Onda mi je

PAMET SE SKRAJNULA, A GLUPOST POBJEĐUJE. SVOJIM POPULIZMOM I BLJEŠTAVOŠĆU ONA DOBIVA NA ZNAČENJU, GUBE SE AUTORITETI, SVATKO JE POSTAO TELEVIZIJSKA KUĆA ZA SEBE I IZVOR „LEGALNIH“ INFORMACIJA, A NIŠTA SE NE PROVJERAVA. SVIMA SE VJERUJE, A NIKOME SE NE VJERUJE

tata rekao: „Idi za srcem, kako god osjećaš.“ Tu sam u zadnji tren prelomio i otišao na glumu. Bilo je to nezgodno, imao sam već 26 godina. Znaš, iz početka sve, moji prijatelji se već žene, imaju djecu, a ja idem studirati sa 26 godina studij koji traje pet godina. Nije mi bilo svejedno.

Bilo mi je nezgodno, na klasi svi imaju po 18 godina. Dobro, nisu svi, bilo nas je par starijih, ali opet je to velika razlika. Drugačije su te tjeskobe, te tuge i strahovi. Mislio sam da će s godinama biti manji, ali nekako s godinama bivaju sve veći. Možda se samo naučimo malo bolje nositi s njima. Ali prošlo je, tu sam, zadovoljan sam, na kraju ispalo je dobro. Moglo je svakako, ko zna hoću li opet nešto zakrenuti kao tada kada nisam otišao raditi u Ministarstvu? Plašljiv sam i nježan, nisu takvi potezi svojstveni mom karakteru. Ja radim takve stvari, ali me to smeta, pa zato i ne pričam o tome.

Imao sam puno tjeskoba oko toga. I sam upis glume dolazi baš kao kontra onome što jesam, nisu mi svojstve-

ni takvi potezi. Ja želim, valjda kao i svako ljudsko biće, sigurnost i mir, ali neki motor u guzici mi ne da mira, pa izabirem to. Netko me čuva odozgo, pa su isplivali dobri odabiri. Puno razmišljam o tome što sam stariji. Sada na Sarajevo Film Festivalu predajem na Talentima već tri godine studentima, a u stvari ja tu više učim.

Kupovina stana od čuvene braće Sliško

Kad sam došao studirati 1998. godine u Zagreb, a nas je u porodici šestero djece, shvatili smo: ako ćemo iznajmljivati stan u Zagrebu, to će nas puno koštati, bolje da nešto kupimo. Tada su počele rasti cijene nekretnina, i moj tata, tetak i susjed iz Širokog nađu negdje u Zagrebu garsonjeru od 22 ili 26 kvadrata za jako malo para. I kupe cijeli jedan kat u kvartu Kozari Bok. Sjećam se, 1998. je bilo Svjetsko prvenstvo kad je Hrvatska bila treća. Dodemo tamo, to je stvarno bilo onako... Sad je to malo uređenije, ali tada su ga zvali Kozari Bronx. Garsonijera od dvadeset i nešto kvadrata, nas trojica cimera smo živjeli tamo, a to su držala braća Sliško. Tamo sam živio četiri godine. Bilo je daleko od onog Zagreba kakav sam zamišljao, ali kako se život često namjesti, ispalo je bolje nego što sam očekivao i bilo mi je predивно. To je još bilo zubato doba, puno kriminala, ali sam tamo naišao na divne ljude i na njih dvojicu koji su me stvarno čuvali i pazili.

Običan čovjek nema kad da se požali na svoje muke jer je na tapeti uvijek neko veće zlo. I pazi, nikad veće dobro, nego uvijek veće zlo. Muka mi je više od velikih tema. Ne možeš reći: „Izvini, a moja prava?“, nego stalno nešto grmi s govornice. Kad će to više dosaditi? Kad će čovjek reći: „Znaš šta, skini mi se“?

Imali smo super zaštitu te ekipe. Jasno je čime su se bavili, ali bio sam tamo jedini student, zvali su me „student“ i vozili su me na fakultet. Svake nedjelje me je netko zvao na ručak, zvali su me na vjenčanja i krštenja, tako da je meni to ostalo predivno i dan-danas kad se sjetim. Koliko god da su bila zubata vremena i kakvih god da je bilo problema i nereda, uvijek sam imao dobru zaštitu.

Sva ta ekipa iz Kozari Boka je prema meni bila divna. Sjećam se, oni su uvijek radili kao izbacivači po diskotekama, pa kad bih imao neki problem, imao sam nekoga da me pazi. Imao sam 17 godina tada, to puno znači jer do tada se nisam maknuo iz Hercegovine.

Od Kozari Boka do Ekonomskog fakulteta mi je trebalo pola sata. Nisu okolnosti te koje nas određuju, nego naša percepcija. To su mi bila divna i najljepša razdoblja. Četiri godine sam tamo proveo i počeo se baviti amaterski glumom. Tramvaj od Kozari Boka do fakulteta išao je skroz okolo, a postojala je jedna prečica kojom sam išao pješke. Na tom putu je bio KNAP, Kulturni centar Peščenica i amaterska kazališna skupina Gaudeamus. Kad sam išao na fakultet, vidio sam taj plakat i tu sam počeo. Ostao sam osam godina kod Tomislava Štrige, koji je tada bio ravnatelj. To mi je bilo najljepše razdoblje i to me je formiralo. Tu sam se kovao da postanem glumac. Jedna stvar je vodila drugoj i tu sam se zaljubio u glumu.

Da li bi mogao ostaviti u jednom času glumu

Ako osjetim da nešto tu lažem ili da je drugačije, bez problema ću nešto promijeniti, pa ako treba i zeznuti se i pogriješiti. I to sam naučio, pogotovo u glumi: greške su neminovne i ne može bez njih, nema evolucije bez greške. Negdje sam pročitao da bismo bili amebe da nije bilo greške; one su nas dovele ovdje i preduvjet su evolucije. Prije sam se, kao netko iz malog mjesta, stalno stidio greške i toga da ću ispasti glup, a onda sam naučio da je za to potrebna velika hrabrost. Tu se kali kreativnost.

Ja i dan-danas imam taj problem, nošim iz malog mjesta taj neki stid i zatvorenost. Čim se malo pusti, to ima tendenciju da okoštava. Zato stalno moram probijati taj led i skramu. To je konstantna borba. Želim nešto da zapišem, pa za blokiram. Nije to pitanje šta će selo reći,

KAD SAM ČITAO ANDRIĆA I TE
VELIKE PISCE, GLEDAO SAM U
NJIHOVU MUDROST I REČENICU SA
STRAHOPOŠTOVANJEM. DANAS MI
NEMAMO NI GRAMA TE MUDROSTI.
TO ČIME SE BUSAMO U PRSA I
PAROLE KOJE UZVIKUJEMO SU
STRAŠNE, POTPUNO SU SUPROTNE
TOJ MUDROSTI. I TO SE GOVORI
JAVNO, BEZ IKAKVOG STIDA

to je nešto perfidnije, nešto unutar nas, u DNK i kostima. Zato pozdravljam grešku. Naša ekipa u kojoj su bili Mario i Nikola iz Zostera stalno je govorila – „bolje ispasti glup nego ispasti iz aviona“. Treba ispasti glup, treba se obrukati, pasti, probati nešto drugačije i izaći iz zone komfora, jer je ona smrt za kreativnost. A kreativnost je nešto lijepo i potrebno čovjeku.

Da li je i dalje levičar

Šta je danas ljevica, i šta je danas desnica? Što sam stariji, sve manje znam objasniti. Sigurno nisam nacionalist. Vjerujem u puno tradicionalnih vrijednosti, vjernik sam, tako da ne znam gdje bi se sve to svrstalo. Dosta sam razočaran današnjom ljevicom. Studirao sam makroekonomiju i bio zaljubljen u nju. Moj uzor je bio John Maynard Keynes, on mi je bio zakon tada. Geslo je bilo: što veći nivo blagostanja za što veći broj ljudi.

Recimo, nimalo nisam za komunizam. Studirao sam sve te modele upravljanja, ne vjerujem u to i mislim da to nije dobro. Ali ovaj neoliberalizam, pogotovo kod nas u regiji gdje su popustili svi sistemski obruči i ograde, pa je pušten kao tikva niz vodu, mislim da rastaće društvo na najperfidniji mogući način – na moralnom i vrijednosnom nivou, pustimo sad ekonomske nivoe. Što sam stariji, šire mi se vidici a sve je to na kraju krajeva jedna velika klasna borba, kao što je uvijek i bila. Tako da ne znam kome pripadam.

Ne znam gdje je ljevica danas. Nitko se više ne bavi radnikom, i čini se da je i ljevica postala u službi neoliberalizma. Sve češće čujem neke stavove desnice koji više odgovaraju socijalnim stavovima nego što to nudi ljevica. Živimo u dosta čudnim vremenima. Ona su isprana, čudna, zubata, brza. Nedostaje nam autoriteta, rastrčale su se moralne vrijednosti, ljudskost se gubi u trenu.

Kad pogledaš zadnjih par godina šta sve živimo... Imam neku tjeskobu kakvu sam imao kad sam bio mali dok je trajao rat. Gledamo uživo genocid u Gazi, nitko ne reagira. Dosta je to teško, a busaju se u prsa nekim velikim vrijednostima koje su naočigled lažne i koriste se samo kao floskule. Ne znam kako bih to opisao. Ja sam glumac, nemam pojma i neću više sebi da stavljam imperativ da znam odgovore na to. Ne znam ih, ali tražit ću ih i borit ću se. Hvala Bogu, imam svoje borbe. Sjećam se kao mali jedne poslovice iz filma „Lawrence od Arabije“, navodno nekog afričkog plemena, koja kaže: „Pobjeda i poraz u rukama su bogova, a sve što možemo raditi jest boriti se. Zato slavimo borbu.“

Često vidim, pogotovo u zadnje vrijeme, da borba nije dobra kad postane sama sebi svrha i kad preuzme čovjeka. Cilj borbe je pobjeda, a u pobjedi treba biti mudar. Često sam svjedok da ta borba obuzme ego, pa ona sama postane cilj, a to uvijek ide preko nečijih leđa. Treba biti pažljiv. Kaže mi prijatelj: „Ima posla ko hoće da gleda svoja posla.“ Treba na sebi raditi, tu ima toliko posla. Naravno da ne možemo pustiti neprijatelju da se razmaše, ali imamo puno posla na sebi koji nas čeka.

O pobuni i novom dobu

Svašta sam ja mislio, pokazalo se da sam u krivu. Čudi me kako nema više pobune i kako narod dozvoljava da toliko bude obmanut. Rastakanje vertikala i horizontala u društvu, tih vrijednosti među kojima je meni obrazovanje jedna od najvrjednijih, dozvoljava manipulaciju. Pojavom interneta i novog doba nadali smo se da će globalizacija povezati društvo i da će nam protok informacija, kao pojavom Gutenbergovog stroja, donijeti novu količinu znanja.

Dogodilo se upravo suprotno: pamet se skrajnula, a glupost pobjeđuje. Svojim populizmom i blještavošću ona dobiva na značenju, gube se autoriteti, svatko

SAD KAD IMAM DIJETE, SJEĆAM SE
KAKO SU NEKAD INZISTIRALI NA
TOME DA SE NAUČI REĆI „MOLIM“,
„HVALA“, NA TIM OSNOVNIM
PRISTOJNOSTIMA. MI OVDJE
RAPIDNO GUBIMO PRISTOJNOST

je postao televizijska kuća za sebe i izvor „legalnih“ informacija, a ništa se ne provjerava. Svima se vjeruje, a nikome se ne vjeruje. Tu se stvara savršena oluja i klackalica koja nas u ovim globalnim promjenama može okrenuti na jako lošu stranu. Na to sam mislio kad sam rekao da nam borba tek predstoji. Zeznuto je.

Kao mali, stalno sam prizivao neku mudrost. Kad sam čitao Andrića i te velike pisce, gledao sam u njihovu mudrost i rečenicu sa strahopoštovanjem. Danas mi nemamo ni grama te mudrosti. To čime se busamo u prsa i parole koje uzvikujemo su strašne, potpuno su suprotne toj mudrosti. I to se govori javno, bez ikakvog stida. Kad vidim šta se propagira, mom unutrašnjem biću dođe da se pokrije ušima. Zato vjerujem u studente i ovo što se događa. Oni su dobra pokretačka snaga. Samo se nadam da će ustrajati, jer ovo je maraton i teško je. Zato kažem da borba ne smije postati svrha samoj sebi, treba biti pažljiv sa sobom. Studenti danas nose te vrijednosti prosvjetiteljstva. Mi ćemo morati nanovo graditi ovo društvo, jer se dosta toga erodiralo, a to traje. Ljudi su se u ovih 35 godina navikli na brzo vrijeme, nove tehnologije i mediji skraćuju pažnju, a korjenite promjene su dosadne i dugotrajne. Sve je protiv nas, ali bilo je i prije težih situacija pa smo pobjeđivali. Mada, neke borbe traju i duže od jednog života.

O junacima u filmovima „Otac“ i „Čovek koji nije mogao ćutati“

Imaju veze obe te priče. U oba filma glavni likovi su žrtve iste klice razdora i dehumanizacije. Čini mi se da ovdje već dugo glorificiramo zlo. Sad kad imam dijete, sjećam se kako su nekad inzistirali na tome da se nauči reći „molim“, „hvala“, na tim osnovnim pristojnostima. Mi ovdje rapidno gubimo pristojnost. Da budem iskren, ne pravim se pametan, ali zadnja Nobelova nagrada za ekonomiju dodijeljena je trojici znanstvenika koji su dokazali – nasuprot uvriježenom mišljenju da su zapadne civilizacije genealoški predodređene za uspjeh – da je isključivo uređen sistem uzrok uspjeha.

Ta naša oholost i mitomanija da ćemo sve izgraditi iz početka i za našeg života... Trebamo nanovo izgraditi sisteme koji će

funkcionirati automatski. Mi sistem stalno rastućemo, pa gradimo, pa opet rastućemo. A to traje. Ovo što sad žanjemo... Živim u Srbiji skoro deset godina i strah me je te žetve koja dolazi na naplatu, jer ovo što se sije nije dobro. Zato je ovo što studenti rade dobro.

O zlu koje je uvek tu i čeka

Zlo je konzervirano i dugo traje. Zadnjih 35 godina ono se i ne skriva, glorificira se, pakira i prodaje. Mene je malo strah. Ako nas je to tada iznenadilo (davnih sedamdesetih i osamdesetih), danas više ništa ne može iznenaditi. Sad je obrnuto: u narativu se potencira bijes i huškanje, i to prolazi kao vruć nož kroz maslac, bez ikakvog otpora.

Ne znam odgovor na to ko je odgovoran, samo znam da dugo traje, umara i plaši. Sa mog stajališta, te stalne velike nacionalne teme, izdajice, narodni neprijatelji... Običan čovjek nema kad da se požali na svoje muke jer je na tapeti uvijek neko veće zlo. I pazi, nikad veće dobro, nego uvijek veće zlo. Muka mi je više od velikih tema. Ne možeš reći: „Izvin, a moja prava?“, nego stalno nešto grmi s govornice. Kad će to više dosaditi? Kad će čovjek reći: „Znaš šta, skinu mi se“? Očekivao sam da će se to desiti ranije, ali evo.

Istina o firmi sa Dubravkom Handanović

Nije me iznerviralo, ali me je pogodilo, jer su to velike neistine. Naučio sam da me takve stvari ne diraju, ali želim otkloniti sve dvojbe, pošto se pokušao stvoriti dojam da imam neke veze sa SNS-om. Moji politički stavovi su dijametralno suprotni vladajućoj struji u Srbiji, ne nalazimo se u istoj sferi – ni moralnoj, ni duhovnoj, ni praktičnoj. Ja sam cijelim svojim bićem uz studente.

Od mene je potekla ideja: kupili smo plac od 1.700 kvadrata. Sve je to bilo prije nego što je gospođa Đedović postala ministrica. Netko je lažno napisao da je to bilo dok je već bila na funkciji. Mi smo osnovali firmu 5. 10, a ona je postala ministrica 27. 10. Saznali smo to nekoliko dana ranije i dogovorili se da zaustavimo sva djelovanja.

Odgovorno tvrdim da Dubravka Đedović nikada nije imala nikakve veze s poslo-

SAD JE TO MALO UREĐENIJE, ALI TADA SU KRAJ ZVALI KOZARI BRONX. GARSONIJERA OD DVADESET I NEŠTO KVADRATA, NAS TROJICA CIMER A SMO ŽIVJELI TAMO, A TO SU DRŽALA BRAĆA SLIŠKO. TO JE JOŠ BILO ZUBATO DOBA, PUNO KRIMINALA, ALI SAM TAMO NAIŠAO NA DIVNE LJUDE I NA NJIH DVOJICU KOJI SU ME STVARNO ČUVALI I PAZILI

vanjem firme Kultur Istra. Zašto Kultur Istra? Tu nema nikakvog biznisa. Riječ je o tri parcele od 1.700 kvadrata i poljoprivrednom zemljištu na kojem se nalazi jedna vrtača. Htio sam ući u to jer mi je želja bila da napravim amfiteatar – možda zvuči naivno, ali i dalje to želim i uraditi ću – mjesto gdje bi se organizirale predstave, kulturne manifestacije i rezidencije. Tu nikada nije bilo riječi o biznisu. Otkad je postala ministrica, Dubravka Đedović nema veze s tim. Ja sam inzistirao da nađem kupca ili da to sam preuzmem. Ali kod nas je to publicistički zanimljivo predstavljeno.

O sadašnjem dobu, mrežama, Al...

Trideset i pet godina se radi na tome. Zato kažem da nam predstoji duga i teška borba da vratimo pristojnost i prave vrijednosti. Sve je protiv nas, i to ne samo ovdje – cijeli svijet ide u tom smjeru. Počelo je to još 2016. godine s dolaskom Trampa na vlast: narativ u kojem svatko može reći šta god hoće, pa korona, gubljenje vjere u institucije, teorije zavjere, brze forme društvenih mreža gdje svatko ima pravo glasa. Treba svatko imati pravo glasa, ali moraju postojati regulative, pravila ili sankcije koje to usmjeravaju. Mađa, to gubljenje vjere u institucije se pokazalo opravdanim, jer su institucije u koje smo vjerovali godinama zaista korumpirane. Da ne budemo egoistični, to se događalo kroz povijest i te borbe će stalno imati amplitude. Ali nema bitnije stvari za koju se treba boriti.

Ništa samo po sebi nije ni dobro ni loše, sve ovisi o tome kako ćemo se postaviti prema tome. To važi i za mreže i za umjetnu inteligenciju. Hoću vjerovati da je to samo alat, a na nama je šta ćemo s njim. Gadno je kad čovjeku motika postane totem i idol. Neću se klanjati motici, niti će mi ona gospodariti. Tako bi trebalo biti i s

mrežama i s AI-jem. U današnjem dobu imamo dvije opcije: otpor ili prihvaćanje. Znamo šta donosi otpor – nestat ćemo. Da bi se svijet promijenio, moramo ga prvo prihvatiti, inače ne možemo djelovati na njega. Htjeli to ili ne, ljutili se ili ne, živimo s tim varijablama. Moramo ih koristiti, samo je pitanje hoćemo li se klanjati motici. Treba te alate pametno koristiti.

Ponude posle „Farga“, roditeljstvo, izdavačka kuća

Nakon „Farga“ je krenulo dobro, ali to je bilo 2017. Taman se nešto počelo događati, pa je došla korona i sve je stalo. Nakon korone je trebalo početi raditi, pa se desio štrajk u Americi. Ali kako kaže moj prijatelj: „Ima posla ko hoće da gleda svoja posla.“ Uvijek se ima šta raditi. Meni stalno fali vremena jer uvijek nešto smišljam. Sad su se počele događati lijepe stvari vani, pogotovo nakon filma „Čovjek koji nije mogao šutjeti“ i nominacije za Oscara. Otkad imam dijete, hvala Bogu, živim mirnije. Mislio sam da neću imati vremena, a zapravo ga imam puno više nego prije, tako da uživam u svemu tome.

Puno više stizem i puno sam zadovoljniji. Pokrenuo sam svoje projekte, imam još stotinu ideja koje želim realizirati, samo da bude zdravlja. Kad su pisali da se bavim biznisom sa Dubravkom – evo biznisa koji mene zanima: pokrenuo sam izdavačku kuću u Mostaru zajedno sa Alminom Kaplanom, Anom Bogišić (partnericom Miljenka Jergovića) i prijateljem Ninom. Zovemo se „Buna“.

To je nešto što me najviše zanima i veseli. Nikola iz Zostera i ja smo sedamnaest godina organizirali West Herzegowina Fest, a veliki dio festivala činila je književnost i nagrada za najbolju kratku priču. Oduvijek mi je bila želja da jednog dana budem izdavač. Sad smo počeli s tim i to me neviđeno veseli. Takođe, druga stvar, pozivam ljude da dođu na predavanja u našoj Školi autonomije na Visu (sa Srećkom Horvatom), koja se uspješno razvija već pet godina. Gradimo tu školu s našim polaznicima.

Radim ono što mene zanima. Kad biram šta ću raditi, gledam da to pomogne društvu, makar djelovalo naivno. Znam da to mnogima ide na živce i misle da rastućem društvu, ali bože moj. **N**

NOVI BMW X5. STVOREN DA PREDVODI.

Zadovoljstvo u vožnji

SAZNAJTE VIŠE

BMW X5 40 xDrive: Potrošnja energije, kombinovani WLTP u l/100 km: 9,3 – 8,6; Emisija CO₂, kombinovana u skladu sa WLTP-om u g/km: 213 – 196.

Rukopisi ne gore (ali se knjige svejedno spaljuju)

Zašto u doba veštačke inteligencije i zaglupljivanja
treba još više voleti književnost i romane?

Piše Marko Prelević

„**R**ukopisi ne gore“, kaže u jednom od najpoznatijih dela svetske književnosti Voland, a u stvari Nečastivi glavom i bradom, dok Majstoru vraća njegovu knjigu. Majstor ju je u očaju spalio, ali Nečastivi zna da prava umetnost ne može da bude uništena. Bilo vatom, ili cenzurom.

Rej Bredberi bi imao šta da prigovori Mihailu Bulgakovu. U njegovom kultnom distopijskom romanu „Farenhajt 451“ (temperatura na kojoj gori papir), knjige su zabranjene, baš kao i kritičko mišljenje, a gradovima lutaju „vatrogasci“, cenzori čiji je jedini zadatak da spaljuju knjige, i sa knjigama i znanje, i sećanje.

Ako vam se nekada učini da živimo u distopijsko doba, možda to i nije daleko od istine. Ako vam se čini da se neki jako moćni ljudi bore protiv znanja, a konkretno protiv knjiga, ne umišljate – to je stvarno tako.

Ako brinete da će veštačka inteligencija da zavlada svetom, dok svi mi postajemo još gluplji, za to postoje i dokazi.

Vladislav Bajac

Književnik, prevodilac i izdavač,
Geopoetika

1. Na Drini ćuprija
Ivo Andrić, 1945.
2. Roman o Londonu
Miloš Crnjanski, 1971.
3. Derviš i smrt
Meša Selimović, 1966.
4. Grobnica za Borisa Davidoviča
Danilo Kiš, 1976.
5. Besnilo
Borislav Pekić, 1983.
6. Istočni diwan
Dževad Karahasan, 1989.
7. Baba Jaga (je snijela jaje)
Dubravka Ugrešić, 2008.
8. Hazarski rečnik
Milorad Pavić, 1984.
9. Menuet za gitaru
Vitomil Zupan, 1975.
10. Travičnica hronika
Ivo Andrić, 1945.

Ne samo novi jezički modeli, koji prete da će razmišljati baš kao mi (ili još gore nego mi?), nego i dokumentovano uništavanje knjiga.

Krivci se, ne samo u ovoj čorbi, zovu Anthropic.

Kompanija koja razvija Claude sprovela je projekat po nazivu „Panama“, a prema sudskim spisima koje je unatrag nekoliko sedmica detaljno rekonstruisao Washington Post, Anthropic je otkupio na milione „pravih“ knjiga, u paketima od po nekoliko desetina hiljada, uglavnom sa sajtova za prodaju polovnih naslova, skinuo im poveze, hidrauličnim sekačima odsekao rikne, e da bi skenirao sve stranice i tako „poboljšao“ svoj Claude.

Onda je, jer to je tako farenhajtovski, poslao svu tu – po njima – bezvrednu hrpu papira na reciklažu.

Ili u vatru, sasvim svejedno.

Možemo svi da budemo naivni, pa da postavimo pitanje zašto bi neko radio nešto ovako, posebno u doba kada, čini se, strahovi od upotrebe AI-ja polako počinju da prevazilaze prvobitno oduševljenje zbog mogućnosti njegove primene.

Prvi razlog je možda i najromantičniji, i utoliko tužniji: u Anthropicu su shvatili da knjige, a posebno dobre knjige, nude modelima idealnu priliku za učenje: imaju mudru argumentaciju, složenu sintaksu i književnu naraciju kakvu (oh, makar to znamo!) tekstovi po internetu i društvenim mrežama jednostavno nemaju.

Drugi je isplativost, jer je danas jednostavnije i jeftinije kupiti fizičku knji-

DA LI SMO MI PRIPADNICI MOŽDA I POSLEDNJE GENERACIJE KOJA NEĆE DOŽIVLJAVATI PISANI IZRAZ – BILO DA SU SLOVA NA EKRANU ILI ONA ODŠTAMPANA NA LEPOM I MIRIŠLJAVOM RECIKLIRANOM PAPIRU – KAO MRTAV (ALI UPOTREBLJIV) REZERVOAR REČI?

gu, uništiti je i napraviti vernu (ako je verna!) digitalnu kopiju. Treći je logistički, jer je lakše skenirati pojedinačne stranice nego ukoričenu knjigu.

Nismo se slučajno setili ove pripremljene lomače za književnost baš u danima kada su kompanije poput Anthropic (ali i OpenAI, Google, Meta i ostalih) slavodobitno predstavile ili najavile poslednje krike svoje tehnologije.

Želeli smo da podsetimo na to u koliko su opasnosti knjige – i celokupno leporečje – upravo zbog uspeha i popularnosti naše velike akcije za izbor 100 najboljih romana na ovdašnjem govornom području.

Ispada, eto, da smo mi, mi normalni ili samo glupi, i oni milioni posetilaca i hiljade pretplatnika Velikih priča, na neki način poslednja odbrana književnosti. Da smo pripadnici možda i poslednje generacije koja neće doživljavati pisani izraz – bilo da su slova na ekranu ili ona odštampana na lepom i mirišljavom recikliranom papiru – kao mrtav (ali upotrebljiv) rezervoar reči. Koja zna da su knjige, a posebno romani, proizvod čoveka, kakav god on bio, i njego-

vog iskustva, i da su mnogo više od skupa nula i jedinica. Da postoji nešto što je ritam, i mašta, i tuga koja se čita između redova.

Knjige, i to valjda ova velika debata i pokazuje, nisu jednokratna sirovina koju treba iskoristiti pa odbaciti: prave su knjige one kojima se vraćamo i one koje nastavljaju da žive, bilo da ih čitate na Kindleu ili ste ih kupili u online knjižari.

Ili, ako bismo stvari postavili kao što ih postavlja AI kada „piše“ „tekstove“ (znate ono redovno NE A, NEGO B), onda bi to izgledalo ovako:

- nas ne zanima koliko podataka može da se izvuče iz knjige. Mi uz pomoć žirija pokušavamo da saznamo koliko novih života knjiga može da dobije kroz nove čitaoce;
- ne postavljamo pitanje da li je tekst skeniran, nego da li je poglavlje pročitano;
- ne interesuje nas da li neki AI agent može da imitira nekog pisca, nego šta se događa u duši čitaoca kada se sretne sa rečenicom jednog pisca;
- ne želimo da posedujemo digitalnu kopiju, a recikliramo pravu, nego da navedemo čitaoca da kupuju, pozajmljuju, preporučuju, blate, osporavaju, prozivaju pisce i njihova dela.

Ako bude samo kako žele velike kompanije, to naravno, može da ima dugoročne, nesagledive posledice.

Ima onaj stari vic kad Bosanac čuje da je umro Ivo Andrić, pa kaže „a ko će sad bit pisac?“; ali u doba AI-ja i veštačke inteligencije veći je problem što bi svako mogao da bude pisac, a da niko to ne čita.

A sada malo o glasovima žirija protekle sedmice.

Osnivač i direktor ugledne izdavačke kuće Vladislav Bajac i sam je nagrađivan pisac. Uz to, Geopoetika je jedan od onih izdavača koji redovno prevode domaću prozu na engleski. Zato je – uprkos nje-

Goran Skrobonja

Pisac i prevodilac

1. CA. Blues
Milan Oklopčić, 1981.
2. Besnilo
Borislav Pekić, 1983.
3. Vreme smrti
Dobrica Ćosić, 1972.
4. Menuet za gitaru
Vitomil Zupan, 1975.
5. Roman o Londonu
Miloš Crnjanski, 1971.
6. Uzbuna na odjelu za rak
Neven Orhel, 1983.
7. Hazarski rečnik
Milorad Pavić, 1984.
8. 1999
Borislav Pekić, 1984.
9. Kad su cvetale tikve
Dragoslav Mihailović, 1968.
10. Štefica Cvek u raljama života
Dubravka Ugrešić, 1981.

Danko Šipka

Lingvista, profesor slavistike

1. Nekrolog jednoj čaršiji
Zuko Džumhur, 1958.
2. Travička hronika
Ivo Andrić, 1945.
3. Roman o Londonu
Miloš Crnjanski, 1971.
4. Zlatno runo
Borislav Pekić, 1978-1986.
5. Dnevnik o Čarnojeviću
Miloš Crnjanski, 1920.
6. Gluvi barut
Branko Ćopić, 1957.
7. Opsada crkve Svetog Spasa
Goran Petrović, 1997.
8. Zimsko ljetovanje
Vladan Desnica, 1950.
9. Lelejska gora
Mihailo Lalić, 1957.
10. Istočni diwan
Dževad Karahasan 1989.

govom stavu da je prema listama „ravnodušan“ – bio idealan sagovornik za našu akciju.

Još nešto ga čini dobrim članom žirija: priznanje da je polovinu života proveo u državi sa zajedničkim jezikom, a drugu polovinu u državama u koje se ta zajednica raspala. „Blizanački život“ se vidi u izboru, uz neke „večne“ naslove iz pera Andrića, Kiša ili Selimovića, imamo i „Istočni diwan“ Dževada Karahasana i „Menuet za gitaru“ Vitomila Zupana. Zupan je, raspravili smo to već u nekom od prethodnih brojeva Nedeljnika, zaista slovenački pisac, koji je pisao na slovenačkom, ali je rado preveden i čitan za bivše države i nekako mu prirodno pripada mesto sa kolegama s ovih prostora.

Goran Skrobonja često iznenadi svojim romanima (i stripovima!), ali i prevodilačkim darom; ovog puta iznenadio je svojom listom. Fanovi Mike Oklopa će se svakako oduševiti što je „CA. Blues“ napokon na prvom mestu neke liste. Ova Skrobonjina je dodatno prošarana naučnom fantastikom, sa „Besnilom“ i „1999“ Borislava Pekića, a i ovde zatiče-

IMA ONAJ STARI VIC KAD BOSANAC ČUJE DA JE UMRO IVO ANDRIĆ, PA KAŽE „A KO ĆE SAD BIT PISAC?“; ALI U DOBA AI-JA I VEŠTAČKE INTELIGENCIJE VEĆI JE PROBLEM ŠTO BI SVAKO MOGAO DA BUDE PISAC, A DA NIKO TO NE ČITA

mo Zupana. Podario nam je i jedan nov „entry“, „Uzbuna na odjelu za rak“ Nivena Orhela.

Nema toga ko je prošao kroz srednju školu, a nekmoli studirao književnost, da ne zna čuveno prezime Šipka. Danko Šipka, lingvista, profesor slavistike i primenjene lingvistike na Državnom univerzitetu Arizone, svojevremeno i jedan od potpisnika Deklaracije o zajedničkom jeziku, takođe nas je iznenadio već na premijeri. Njegova lista otvara se „Nekrologom jednoj čaršiji“ Zuke Džumhura, naslovom koji je nedavno prvi put uveo u ovu akciju i glumac Goran Bogdan – eto, junak naslovne strane ovog Nedeljnika. Šipka nam „nudi“ i „Travničku hroniku“ i „Roman o Lon-

donu“, ali se osvrće i na „Opsadu crkve Svetog Spasa“ Gorana Petrovića.

Jasmina Ahmetagić, proučavalac književnosti i naučni savetnik, autorka šesnaest knjiga i dobitnica nagrada „Nikola Milošević“ i „Isidorijana“, birala je romane koji su, kako kaže, njena šolja čaja unutar onoga što već smatra kanskim.

Lista počinje „Zlatnim runom“, a završava se delom „Orlovi rano lete“ Branke Čopića, uz obrazloženje da kao odrasli zaboravljamo koliko su nam pojedine knjige bile velike dok smo ih čitali kao deca, i da taj roman ne treba zaboraviti samo zato što smo od detinjstva daleko. Između ta dva pola, Jasmina Ahmetagić uvrštava i „Što pepeo priča“ Dževada Karahasana i „Gubilište“ Mirka Kovača.

Darko Tuševljaković, aktuelni dobitnik NIN-ove nagrade, otvara svoju listu filozofskim pitanjem o sukobu generacija unutar iste osobe.

„Trudio sam se da prođem kroz sve svoje čitalačke decenije, od osamdesetih (‘Orlovi rano lete’), do poslednje dve (‘Sjećanje šume’, ‘Po šumama i gora-

Jasmina Ahmetagić

Naučni savetnik, dobitnica nagrade „Nikola Milošević“

1. Zlatno runo
Borislav Pekić, 1978-1986.
2. Druga knjiga Seoba
Miloš Crnjanski, 1962.
3. Derviš i smrt
Meša Selimović, 1966.
4. Proljeća Ivana Galeba
Vladan Desnica, 1957.
5. Kiklop
Ranko Marinković, 1965.
6. Što pepeo priča
Dževad Karahasan, 2016.
7. Gubilište
Mirko Kovač, 1962.
8. Povratak Filipa Latinovicza
Miroslav Krleža, 1932.
9. Nostalgija
Vladan Dobrovojević, 2000.
10. Orlovi rano lete
Branko Čopić, 1959.

Darko Tuševljaković

Književnik, aktuelni dobitnik NIN-ove nagrade

1. Na Drini ćuprija
Ivo Andrić, 1945.
2. Gec i Majer
David Albahari, 1998.
3. Besnilo
Borislav Pekić, 1983.
4. Ostrvo
Meša Selimović, 1974.
5. Predeo slikan čajem
Milorad Pavić, 1988.
6. Sonnenschein
Daša Drndić, 2007.
7. Sudbina i komentari
Radoslav Petković, 1993.
8. Orlovi rano lete
Branko Čopić, 1959.
9. Sjećanje šume
Damir Karakaš, 2016.
10. Po šumama i gorama
Milenko Bodirotić, 2019.

Sergej Trifunović

Glumac i pesnik

1. Hajduk Stanko
Janko Veselinović, 1896.
2. Na Drini ćuprija
Ivo Andrić, 1945.
3. Travnička hronika
Ivo Andrić, 1945.
4. Kad su cvetale tikve
Dragoslav Mihailović, 1968.
5. Bašta, pepeo
Danilo Kiš, 1965.
6. Fama o biciklistima
Svetislav Basara, 1987.
7. Atlantida
Borislav Pekić, 1988.
8. Komo
Srdan Valjarević, 2006.
9. Derviš i smrt
Meša Selimović, 1966.
10. Dnevnik o Čarnojeviću
Miloš Crnjanski, 1920.

Filip Grujić

Pisac i dramaturg

1. Dnevnik o Čarnojeviću
Miloš Crnjanski, 1920.
2. Adio, kauboju
Olja Savičević Ivančević, 2010.
3. Nevakat
Derviš Sušić, 1986.
4. Nečista krv
Bora Stanković, 1910.
5. Komo
Srdan Valjarević, 2006.
6. Štefica Cvek u raljama života
Dubravka Ugrešić, 1981.
7. Me'med, crvena bandana i pahuljica
Semezdin Mehmedinović, 2017.
8. Upotreba čoveka
Aleksandar Tišma, 1976.
9. Sabo je stao
Oto Horvat, 2014.
10. Ljepši kraj
Bekim Sejranović, 2010.

ma') – kad sam već ograničen subjektivnošću, onda neka ona bude dosledno sprovedena kroz vreme“, piše Tuševljaković, koji na prvo mesto stavlja Andrića i delo „Na Drini ćuprija“.

U četvrtak smo na Velikim pričama imali i jednog blagog uljeza, ali samo na prvi pogled. Sergej Trifunović aplicirao je za člana našeg žirija još kada je objavio zapaženu zbirku poezije, mada je njegov izbor mnogo manje ekscentričan nego što bi neki očekivali od ovog po svemu angažovanog čoveka. Na prvom mestu je „Hajduk Stanko“ Janka Veselinovića, a tu su i Pekić, Basara, Mihailović, Crnjanski...

Još jedno „podudaranje“ u ovom izdanju Nedeljnika: sem recenzije filma „Yugo ide u Ameriku“ Filipa Grujića, evo i izbora Filipa Grujića. Pisac, sada i scenarista i filmski autor, visoko (2. mesto) rangira roman „Adio, kauboju“ Olje Savičević Ivančević, na treću poziciju stavlja „Nevakat“ Derviša Sušića, a nalazi mesta i za Bekima Sejranovića i Semezdina Mehmedinovića. Ima smisla, posebno zbog Semezdinove američke avanture...

Podsetimo i da će uskoro svi pretplatnici Velikih priča moći da daju svoj sud o najboljim romanima. Na svojoj stranici moći ćete da napravite sopstvenu listu, da sačuvate romane koje želite da pročitate, da ih rangirate, da vidite koliko se vaš ukus slaže sa sudom pisaca, novinara, profesora, književnih kritičara, da jednim klikom podelite svoju „tabelu“ i da pozovete prijatelje da se i oni uključe... pa sve do mogućnosti da se vaša rang-lista nađe i na samom sajtu.

Sve ove opcije biće otvorene i potpuno besplatne svim pretplatnicima Velikih priča. Baš kao što će samo za njih biti u celosti otvoren sajt, uključujući i sve glasove članova žirija, „specijalne izveštaje“ o ovoj akciji, kritike i osvrte koje će pisati najveći pisci i stručnjaci na ovim prostorima. Naravno, uz sav ostali sadržaj – od društvenih analiza, teksta iz kulture i psihologije, do najboljih gostiju u našim podcastima.

Do tada, znajte da je Bulgakov, ili sam Đavo, bio u pravu: rukopisi ne gore! **N**

Svet bankarskih privilegija. Stvarno može.

- Lični bankar
- Video sastanci
- Planiranje ličnih finansija
- Digitalne usluge
- Specijalne cene

Otkrijte svet
Raiffeisen premium
bankarstva!

ŽENA U KOMŠILUKU

Šta znači biti jedina žena u Viber grupi stambene zajednice

Piše Rumena Bužarovska

Zgrada u kojoj živim je mala i u njoj ima nekoliko standardnih domaćinstava: bračni parovi – sa decom ako su mlađi, sa decom koja su se odselila ako su stariji. Kao i većina stambenih zajednica, i mi imamo Viber grupu. Ja sam jedina žena koja je aktivna u toj grupi. Zapravo, kad dobro razmislim, shvatam da sam jedina žena koja je uopšte u grupi, osim komšinice čiji je muž preminuo, a koja se ne uključuje u rasprave (ali se zato njen sin kasnije priključio grupi, iako ne živi tu).

Drugim rečima, nijedna druga žena (tj. supruga) ne boravi u grupi, pa tako i ne zna šta se u njoj dešava. Signal koji mi šalje takva raspodela je jasan i dobro poznat u patrijarhatu: muškarci su gazde. Sva važna pitanja vezana za imovinu i upravljanje njome tiču se, shodno tome, oca, patrijarha, vlasnika. Glas žene tu nije dobrodošao. Ona se ne čuje, a kada i progovori, biva ignorisana. Odsustvo bilo kakvog muškarca kao njenog zastupnika posmatra se kao slabost.

Nema sumnje da ovakva nejednaka raspodela moći počiva na civilizacijskoj vezi između žene kao svojine koja dolazi sa imanjem, i muškarca kao vlasnika imovine, ali i same žene. Žena je najdragocenija svojina: ona je besplatna radna snaga, ona je i mašina za rađanje muške dece koja će naslediti imovinu i ime; ona nema pravo glasa, baš kao što značajno nije ni imala biračko pravo sve do pre stotinak godina (korisno je stalno se podsećati koliko smo kasno stekle deo

naših prava). Otuda nije neobično što u jednom mikrokosmosu poput stambene zajednice važe vekovne predrasude – da ženi nije mesto tamo gde se raspravlja o imovini.

Pre više od godinu dana Marta Stevkovska i Leni Frčkoska objavile su na portalu „Meduza“ tekst pod naslovom „Žensko je tuđa kuća“, koji sadrži lične priče i svedočanstva o vlasništvu nad imovinom u državi. Svedočanstva su zaista potresna.

Polazna tačka teksta jeste zastrašujuća činjenica da su u Makedoniji muškarci vlasnici 71% imovine, dok žene poseduju svega 29%. U seoskim sredinama ovo je još strašniji: tamo žene poseduju jedva 4% imovine, i to najčešće kao udovice (podaci su preuzeti iz istraživanja rodne platforme „Reaktor“ i važe od 2023. godine).

Situacija se ne razlikuje bitno ni u drugim državama regiona: podaci pokazuju da se u zemljama poput Srbije, Crne Gore, Hrvatske i Bosne i Hercegovine procenat žena koje poseduju imovinu takođe kreće između 20% i 30%.

Muškarci su gazde. Sva važna pitanja vezana za imovinu i upravljanje njome tiču se, shodno tome, oca, patrijarha, vlasnika. Glas žene tu nije dobrodošao

Svedočanstva žena obuhvaćena reportažom Stevkovske i Frčkoske potvrđuju dva dobro poznata razloga zbog kojih žene poseduju malo imovine. Prvi je sistematska porodična diskriminacija: roditelji se rukovode primitivnim običajima prema kojima imanje pripada sinu – on će zasnovati porodicu i nastaviti lozu, dok se ćerka „daje“. Drugim rečima, roditelji prepisuju imovinu na mušku decu.

Drugi razlog je što se žene dobrovoljno odriču imovine: ustupaju je braći zbog „mira u kući“, što je plod sistemskog, diskriminatornog vaspitanja žena da ustuknu pred sopstvenim pravima, ili narodski rečeno, da „popuste“ u interesu svoje braće. Razume se, takav pritisak dolazi i od porodice i od društva, pa ženi koja mu ne poklekne prete izolacija i stigmatizacija.

Kao feministkinja, iz principa nastojim da ne poklekнем pred patrijarhalnim, nepravednim pritiscima, ali to je jednostavno nemoguće. To sam naučila i u praksi, na sopstvenoj koži. U svim tim prilikama trudim se da ne budem žena kojoj je potreban zaštitnik i da budem sposobna da se izborim za svoja prava kada je reč o stanovanju.

Drugim rečima, nastojim da me partner ne štiti i da me pusti da stvari isteram sama, a i on poštuje takvu moju težnju. Pa ipak, moji pokušaji gotovo su uvek osuđeni na potpuni neuspeh; ne uspevam da utičem na sredinu. Moja emancipatorska snaga ostaje negde za beležena na papiru, kako bi neke buduće devojčice uvidele da nisu bile same.

Tako se bar nadam, jer često i sama upadam u očaj.

BITI VASPITANA ILI NE

Tokom 2013. i 2014. godine, u ranim tridesetim, pisala sam „Moj muž“ u staroj vikendici mojih pokojnih dede i babe u Mavrovu. Vikendica je tada bila u lošem stanju i gotovo se raspadala, a celo naselje bilo je pusto. Jedini komšija bio mi je čovek nekih tridesetak godina stariji od mene, koji je povremeno svraćao da oreže ruže i uredi dvorište. Ponekad bi s njim došla i njegova supruga. Srdačno bismo se nasmešili i pozdravili.

Tada mi nije bilo čudno što sam bila sama žena na planini, no drugima je to očigledno bilo neobično, posebno mom komšiji; nisam shvatala da me posmatra kao provokaciju. Dobro je imati kontakt nekog iz komšiluka, naročito kad si u izolaciji, pa smo tako razmenili brojeve telefona u slučaju kakve nužde. Nisam shvatala da je činjenica što sam mu dala broj, u njegovoj muškoj matrici, značila da sam raspoložena za seksualnu vezu. Isto tako, nisam shvatala da je

Zatim mi je postavio drugo pitanje. „Čime se baviš?“ „Profesorka sam na fakultetu“, odgovorila sam. „Dobro“, rekao je, pa pogledao rasejano negde iza mene. „Važno je da se nešto radi“

moja ljubaznost i vaspitanje (Dobar dan! Kako ste?) za njega takođe značila seksualnu dostupnost.

Komšija je počeo da insistira da ode-mo na kafu, što nije ništa neobično u susedskim odnosima, naročito na takvim mestima – moji baba i deda su redovno pili kafu sa komšijama. Nekoliko puta sam ga odbila, ali sam onda počela da se osećam nepristojno, pa sam prihvatila. Onog trenutka kada sam pristala, rekao je kako bi želeo da me vodi na ručak, nakon čega sam shvatila u kakvu sam opasnost upala i insistirala sam da

to bude samo kafa. Nismo otišli u kafić u kome su inače sve komšije pile kafu, već je uporno insistirao da me odvede u kafić jednog poluluksuznog hotela u blizini. Pristala sam iz straha: ako ga sad odbijem, mogao bi da se naljuti. Bio je dan, što za ženu u opasnosti predstavlja značajnu prednost.

Seli smo napolje i dogodilo se nešto klasično. Čovek je počeo da priča. Pričao je sat vremena bez prestanka. Osim što me je upitao da li sam udata (ne) i ko je onaj čovek što povremeno svrača kod mene (moj partner, koga sam pogrešno oslovila rečju „dečko“), gotovo me ništa drugo nije pitao. Na jeziku je imao nekakvu izraslinu na koju sam se fokusirala, posmatrajući je kako vrluda levo-desno među zubima dok mi ispreda o svom uspešnom biznisu sa stiroporom.

U prednjem džepu imao je snop novčanica u evrima – još jedan znak njegovog finansijskog uspeha koji je tog dedu trebalo da učini privlačnim u mojim očima. Zatim mi je ispričao da je oženjen, ali da je imao i vanbračnu vezu, koja se okončala pre izvesnog vremena. To je valjda trebalo da mi signalizi-

ra da je deda slobodan za novu ljubavnicu, što bih mogla biti baš ja. Rekao mi je da je odlučio da prekine tu vezu i da se ne razvede, zbog dece. Pitala sam ga koliko su mu stara deca, a on mi je odgovorio da imaju trideset i kusur godina. Potom mi se pohvalio da ima pušku i da je njome ubio zmiju u dvorištu, ali i „jednu mačku sa čupercima na ušima“, čime je želeo da mi stavi do znanja da je ubio risa (sigurna sam da je izmišljao). Taj detalj sa puškom trebalo je da ga načini još poželjnijim – osim novca, poseduje i oružje. Naravno, to me je prestravilo.

Ipak, najviše me je uplašila jedna neobična slabost koju je, ko zna zašto, podelio sa mnom: toliko mu je, eto, bilo teško kad je ostavio ljubavnicu da je morao da počne da pije tablete. I evo, upravo je sada prestao da ih uzima.

Pitala sam ga kako se zovu ti lekovi, samo da upamtim (tada nismo imali pametne telefone), pa da čim stignem kući proverim da nisu možda tablete za šizofreniju, recimo. Na svu sreću, bili su to obični sedativi, ali me ni to nije umirilo, pa sam se te večeri zaključala u kući. Iz njegove kuće pružao se pogled pravo na moja ulazna vrata, pa sam rešila da te noći uopšte ne izlazim u dvorište.

U deset sati uveče zazvonio mi je telefon. „Šta vam treba?“, upitala sam ga. Obračala sam mu se sa 'vi'. „Mislio sam... kafa“, rekao je. Spustila sam mu slušalicu. Te noći sam spavala zaključana sa grabuljama pored sebe, jer sam bila toliko smušena i uplašena da se nisam setila ni da uzmem nož. Iste noći sam takođe prelomila da neću dozvoliti da mi bilo ko oduzme moj mir i moj prostor. Da imam puno pravo da budem sama žena u šumi i da imam pravo da pišem na miru.

Sutradan me je komšija zvao preko svih mogućih platformi, šaljući mi poruke s pitanjima da li mi treba nešto da mi donese iz grada. Nisam se javljala niti sam odgovarala, što ga nije sprečavalo da nastavi sa porukama. Posavetovala sam se sa svojim partnerom, koji je radio u inostranstvu, i koji mi je uviđavno skrenuo pažnju na to da ne smem biti

Svaki moj pokušaj da se nametnem u mikrokosmosu stambene zajednice uvek će biti osuđen na propast, samo zato što sam žena. Žene i imovinska pitanja ne idu zajedno

Najviše me je uplašila jedna neobična slabost koju je, ko zna zašto, podelio sa mnom: toliko mu je, eto, bilo teško kad je ostavio ljubavnicu da je morao da počne da pije tablete. I evo, upravo je sada prestao da ih uzima

ljubazna prema muškarcima, naročito ne u ruralnoj sredini. Da ne treba da nazivam dobar dan majstorima, i da ne treba da razgovaram sa susedom. Istog dana u kraj je došao još jedan moj drugi komšija, moj prijatelj, koji je imao kuću nešto niže niz ulicu. Sa njim sam vežbala bezobzirnost. On je igrao ulogu mog suseda.

„Dobar dan“, rekao bi on.

„Dobar dan“, odgovarala sam ja.

„Kako ste?“, pitao bi on.

„Dobro. A vi?“, uzvraćala sam ja.

„Ne tako!“, grdio me je prijatelj. „Ne smeš da mu postavljaš pitanja! Svako pitanje je provokacija.“

Poslušno sam klimala glavom. Prijatelj je nastavio igru.

„Hoćeš da popijemo kafu?“, upitao me je.

„Hvala, ne mogu sad“, odgovorila sam.

„Ne smeš da kažeš sad!“, prekorio me je prijatelj. „Sad znači da možeš kasnije!“

Potom su me prijatelj i moj partner podučili da komšiju ne smem gledati u oči i da ne treba prva da mu nazovem dobar dan. Isto to, kazali su mi, treba da primenim i sa majstorima u okruženju

i sa sezonskim radnicima. Na ruku sam stavila nešto za šta sam zamišljala da liči na burmu. Prestala sam da budem ljubazna. Sledećeg jutra komšija je zalivao dvorište. Izašla sam u svoju baštu. Pogledao me je; ja nisam uzvratila pogled i držala sam glavu oborenu. Nisam mu poželela dobar dan, i tu se priča završila – nikada me više nije pozvao niti mi se obratio.

Ova epizoda je bila ruralna, a tada sam bila „mlada i naivna“, reći će neko. Ali ne bih rekla da sam bila naivna. Bila sam učtiva, ponašala sam se kao ljudsko biće. Ovo društvo me uči da ne treba da budem takva, jer se to tumači kao provokacija. A istovremeno me uči i da moram da budem ljubazna i vaspitana, jer ako nisam, i to je provokacija.

Urbane epizode vezane za komšijske razmirice nisu ništa bolje. Imam bezmalo 45 godina i javna sam ličnost. Pa i pored toga nisam uspela da ubedim skopske susede da uklone stari dečji šifonjer ispred vrata, iz zajedničkog hodnika. U njega odlažu papuče i cipele, jer je u urbanom makedonskom stanu najvažnije da u stanu bude sterilno čisto i da se đubre spolja ni po koju cenu ne unese preko obuce. Smeće u našem „urbanom“ kontekstu pripada vani, što znači: pripada ulazu.

Počela sam lepim molbama, što se izrodilo u svađu, jer se ljubaznost jedne žene ne uzima za ozbiljno. Susedi su mi podvlačili kako smo mi „intelektualci“, pa nam ne priliči da se prepiremo. To je značilo da bi ja, kao intelektualka, trebalo da ustupim mesto intelektualcima da drže svoj stari, nepotrebnii nameštaj i prljave papuče i cipele u zajedničkom ulazu. Trebalo je da ćutim: ženi ne priliči da se svađa i buni.

Na kraju je moj partner uspeo da natera komšije da uklone šifonjer iz zajedničkog ulaza. U tome je uspeo samo zato što je muškarac. On je gazda, ima autoritet i njegov glas se uvažava. Svaki moj pokušaj da se nametnem u mikrokosmosu stambene zajednice uvek će biti osuđen na propast, samo zato što sam žena. Žene i imovinska pitanja ne idu zajedno. Naravno da bezakonje i klanska korumpiranost našeg društva pomažu u održavanju ove neravnoteže. Ali signal je, uprkos svemu, kristalno jasan: bez muške zaštite, ti nisi niko. Ti nisi ništa. **N**

SLUČAJ KOJI JE PODELIO AMERIKU

Može li se odbraniti majka koja je ubila svoju decu?

Prošle nedelje nije stavljena tačka na suđenje koje se netremice pratilo širom sveta: ono Lindsi Klensi, koja je usmrtila svoje troje dece, a potom pokušala samoubistvo i ostala nepokretna. Da li ćemo ikada saznati istinu, ili će ovo ostati jedan od onih slučajeva gde će svako imati svoju istinu?

Piše Ana Mitić

Nekada ne može da se stavi tačka. To se upravo desilo sa slučajem Lindsi Klensi, majke koja je ubila troje svoje male dece, slučajem koji je šokirao čak i Ameriku, zarobio pažnju, podelio naciju i otvorio toliko pitanja na koja nije bilo odgovora. Evo samo jednog: Može li da se brani majka koja je ubila svoje troje dece?

Dugo očekivana presuda koja je trebalo da okonča mučan proces – temu broj jedan prethodne nedelje – ipak nije doneta jer je suđenje poništeno. Porotnici su naveli da su „teška srca“ ostali podeljeni oko ovog slučaja i da zato nisu mogli da postignu saglasnost. Agonija se nastavlja.

A počela je 24. januara 2023. godine kada je Lindsi Klensi, bivša medicinska sestra iz Dokzberija u Masačusetsu poslala supruga po hranu i u apoteku, a po-

tom zadavila ćerku Koru (5), sina Donsa (3) i osmomesječnu bebu Kalana a

Neki su uznemireni samom činjenicom da su neki više uznemireni zbog Lindsi Klensi nego zbog ubijene dece

potom isekla vene, skočila kroz prozor, preživela pad i ostala paralisana od struka nadole zbog čega je na suđenje dovođena u invalidskim kolicima.

Lindsi Klensi je vraćena u državnu psihijatrijsku bolnicu Tjukzberi u kojoj je boravila tokom suđenja, a čak i da je oslobođena optužbi za ubistvo troje dece, tamo bi nastavila lečenje. Jer je u središtu suđenja bilo pitanje postporođajne psihoze što je bio glavni argument njene odbrane.

Odmah treba napraviti razliku u odnosu na postporođajnu depresiju – to nisu iste stvari. A veoma je važno razumeti ako želimo da saznamo odgovore na pitanje kako se dese ovakve stvari.

Odbrana je tvrdila da je Lindsi patila od teške postporođajne psihoze i da je ubila decu pod uticajem „glasova u glavi“ bez svesti o postupcima. U mesecima pre zločina propisan joj je veliki broj različitih lekova koji su pogoršali njeno stanje.

Ona je navodno više puta tražila psihijatrijsku pomoć nakon što je rodila treće dete. Njen suprug Patrik Klensi, od koga se ona u međuvremenu razvela, stao je u njenu odbranu i pokrenuo sudski postupak u ime zaostavštine svoje dece protiv lekara koji su je lečili.

U tužbi se navodi da su lekari Lindsi prepisali više od deset različitih lekova (uključujući jake antidepresive, sedative i antipsihotike), od kojih je čak osam

prepisano u razmaku od samo tri nedelje. Patrik u tužbi tvrdi da je takav nehat i propust zdravstvenog sistema direktno doveo do teške psihotične epizode u kojoj je Lindsay čula glasove i oduzela živote njihovoj deci.

Na dan ubistva, pošto je njen suprug napustio kuću, Lindsay je rekla da je „čula glas koji joj je naredio da ubije decu i sebe“.

I dok je postporođajna depresija znatno češća i pogađa otprilike svaku desetu majku, razvijajući se u prvih četiri do osam nedelja nakon porođaja, postporođajna psihoza je izuzetno retka – javlja se kod jedne do dve na 1.000 žena i nastupa naglo, najčešće u prvih nekoliko dana ili nedelja posle porođaja.

Kod postporođajne psihoze dolazi do potpunog gubitka kontakta sa stvarnošću, npr. sumanute ideje, i zato predstavlja hitno medicinsko stanje koje zahteva trenutnu hospitalizaciju i intenzivno psihijatrijsko lečenje zbog visokog rizika od samopovređivanja ili povređivanja bebe pod uticajem halucinacija i deluzija.

Smrt dece Lindsay Klensi podelila je roditelje širom zemlje, neki su izbegavali vesti o ovom slučaju, drugi bili ogorčeni i zahtevali njenu osudu zbog planskog ubistva, a bilo je i onih koji su pokušali da je razumeju prepoznajući sopstvenu borbu sa postporođajnom depresijom, a ponoviti – to nije isto.

Stotine žena obučanih u roze skupljalo se ispred suda tokom trajanja suđenja kako bi skrenule pažnju na problem postporođajne depresije. Mnoge veruju da bi deca Lindsay Klensi bila živa da su znaci upozorenja bili primećeni na vreme. Mnoge su pisale na društvenim mrežama o svojim problemima posle porođaja i porivima da naude sebi ili bebi.

Ipak, tužilaštvo tvrdi da je zločin bio planiran i proračunat, da je Lindsay namerno poslala supruga van kuće kako bi ostala sama s decom... Ukratko: nisu poverovali u priču o postporođajnoj psihozi.

A to je onda otvorilo Pandorinu kutiju za nagađanja, tumačenja, pretpostavke, osude, presude, teorije zavere i sve što ide uz jedan ovakav zločin – bez pravg odgovora kako se i zašto to dogodilo – što najviše treba da nas zanima.

Okružni tužilac Tim Kruz branio je svoju odluku da optuži Lindsay Klensi za ubistvo prvog stepena, ističući da je cilj optužnice isključivo bio da se zadovolji

Odbrana je tvrdila da je Lindsay patila od teške postporođajne psihoze i da je ubila decu pod uticajem „glasova u glavi“ bez svesti o svojim postupcima. U mesecima pre zločina propisan joj je veliki broj različitih lekova koji su pogoršali njeno stanje

pravda za njenu ubijenu decu.

„Prečesto se“, rekao je, „prema kriminalcima postupa kao prema žrtvama, dok su prave žrtve nevidljive. Naš posao je da se pobrinemo da žrtve ne budu nevidljive.“

Da, neki su uznemireni samom činjenicom da su neki više uznemireni zbog Lindsay Klensi nego zbog ubijene dece.

A koliko je žrtava u ovom slučaju? Cela jedna porodica je uništena.

Kako je Lindsay Klensi od žene koja je „oduvek želela da bude majka i ima mnogo dece“, kako je na suđenju ispričala njena majka, došla do toga da ubije svoju decu? I da li je ona čist zločinac ili je ovde zatajio zdravstveni sistem, pitanja su koja traže odgovore.

Pre nego što je Lindsay Klensi postala „majka koja je ubila svoju decu“, bila je mlada majka iz predgrađa, radila je posao koji je volela, kao medicinska sestra na odeljenju porodilišta u prestižnoj bostonskoj bolnici, i imala supruga koji je radio od kuće i pomagao oko dece.

Želela je da bude što bolja majka i često je tražila savete, rekla je Margaret Hemp, medicinska sestra koja je sa njom radila u noćnoj smeni. Raspitivala se kod ko-

leginica o rasporedu spavanja male dece, o tome kako izabrati vrtić, kao i o prednostima i manama kutija za užinu sa inicijalima.

Opisuju je kao brižnog roditelja od samog početka, kao medicinsku sestru kakva se može poželeti.

Kasnije je priznala da ima poteškoća sa svojim srednjim detetom, Dosonom, nazivajući ga „najtežom osobom“ u jednoj Fejsbuk grupi za roditelje. Kako je porodica rasla, gospođa Klensi je u svom dnevniku izražavala žaljenje što ne može da posveti dovoljno pažnje svakom detetu pojedinačno. Ipak, takođe je zabeležila da se i dalje nada četvrtom detetu, ukoliko uspe da poboljša svoje mentalno zdravlje.

Ujedno, bila je veoma organizovana i sastavljala je detaljne rasporede obroka i dremki za svoju decu, što je osobina koju su tužioci iskoristili na suđenju kako bi je predstavili kao osobu koja želi sve da kontroliše i koja je sklona manipulaciji.

Tužilaštvo je ostalo pri tome da su postupci Lindsay Klensi bili „sebični“ i „proračunati“.

„Nasuprot slikama koje ćete videti – slici brižne majke i posvećene medicinske sestre – videćete i drugačiju stranu Lindsay Klensi“, rekla je Šenan Bakin-gem, pomoćnica okružnog tužioca, tokom uvodne reči. „Videćete osobu koja je izuzetno sklona kontroli, pedantna i manipulativna.“

U pravnom sistemu SAD, slučajevi postporođajne psihoze tretiraju se kao i svaka druga odbrana zasnovana na neurazumljivosti i da bi bila uspešna, moraju biti ispunjeni kriterijumi definicije neu-

računljivosti koja važi u konkretnoj saveznoj državi.

Države uglavnom primenjuju varijantu jedne od nekoliko postojećih definicija. Prva, koja je i najčešća, ujedno je i najstroža: optuženi moraju dokazati da nisu razumeli šta rade ili da nisu znali da je to što čine pogrešno.

Ipak, ovakvi slučajevi su retki. Studija iz 2012. godine, koja je obuhvatila 34 slučaja u kojima su žene bile optužene za ubistvo svoje bebe, pokazala je da je odbrana zasnovana na neuračunljivosti bila uspešna u gotovo polovini tih slučajeva.

Najpoznatiji je slučaj Andree Jejts koja je pre 25 godina, isto kao i Lindsy Klensi, bila medicinska sestra, udavila svoje petoro dece u kadi. I njena odbrana se zasnivala na tome da pati od teškog oblika psihoze. Proglašena je krivom ali joj je odobreno ponovno suđenje. Druga porota ju je oslobodila optužbi uz obrazloženje da je bila neuračunljiva. Ovaj slučaj je promenio odnos prema mentalnim problemima i ljudima koji se sa njima bore i smanjio stigmatu.

Studija iz 2012. godine, koja je obuhvatila 34 slučaja u kojima su žene bile optužene za ubistvo svoje bebe, pokazala je da je odbrana zasnovana na neuračunljivosti bila uspešna u gotovo polovini tih slučajeva

Bez obzira na definiciju, sama dijagnoza teškog mentalnog oboljenja nije dovoljna da bi se neko proglasio neuračunljivim. U javnosti postoji određena zabluda da prisustvo postporodajne psihoze automatski znači odsustvo krivične odgovornosti, a njeno odsustvo – krivičnu odgovornost, rekla je dr Alison Horan, psihijatar, specijalizovana za reproductivno zdravlje i forenzičku psihijatriju, za „Njujork tajms“.

Stručnjaci navode da je na sudu ponekad teško dokazati da li je optužena osoba imala postporodajnu psihozu.

Posle mesec dana suđenja, jedan porotnik nije bio ubeđen da je treba osloboditi optužbi. Ostali porotnici su ga optužili da je priznao da postoji sumnja u

njenu odgovornost ali da je odbio da primeni pravni standard. Sudija je odbio da stane na bilo čiju stranu, ovog jednog koji je tražio osuđujuću presudu i ovih 11 koji su glasali da Lindsy Klensi oslobode, i konstatovao da porota nije mogla da donese presudu.

Tužilaštvo još nije odlučilo da li će tražiti novo suđenje, a šta god da bude, ovo će ostati jedan od najtragičnijih slučajeva o kojima će se godinama pitati: kako je moguće da se ovo dogodi?

To isto pitanje je postavila upravo Lindsy Klensi kada se pridružila osoblju porodilišta u Opštoj bolnici u Masačusetusu i kada se pokrenula tema majke koja je udavila decu u kadi.

Njena koleginica je posvedočila da je ta tema pokrenuta kada je jedna trudnica izrazila nameru da naudi sebi što je zbuñilo Lindsy Klensi.

„Pitala sam je da li je ikada čula za slučaj Andree Jejts – nije čula – pa sam joj to objasnila, a ona je zaplakala“, prisećila se koleginica Margaret Hemp. „I rekla je: 'Kako majka može da naudi svojoj deci?'“ **N**

12.

СЕПТЕМБАР
САВА ЦЕНТАР
ПЛАВА ДВОРАНА

ЦЕБЕФ
ЦЕНТАР БЕОГРАДСКИХ ФЕСТИВАЛА

SC sava centar
belgrade

Sa druge
strane
jastuka

Музика и стихови:
МОМЧИЛО БАЈАГИЋ БАЈАГА
Текст:
СТЕВАН КОПРИВИЦА
Режија:
ЈУГ РАДИВОЈЕВИЋ
Аранжмани и оркестрација:
АЛЕКСАНДАР СЕДЛАР

33.
БЕОГРАДСКИ
ЛЕТЊИ
ФЕСТИВАЛ
20.06 --
--22.09
2026.

БЕОГРАДСКИ
ЛЕТЊИ
ФЕСТИВАЛ

I srećom, nema ga više

„Yugo ide u Ameriku“ je film koji spontano, emotivno i šarmantno teče od samog početka do samog kraja. On pokazuje kako jedan promašeni auto danas bez mnogo problema udružuje i povezuje ljude, budi u njima čovečnost i humanost, dobar vajb

Piše Slobodan Vujanović

Dragi Srbi, Bosanci, Makedonci, Crnogorci, Albanci, Mađari, Slovenci, priđite i vi – dragi Hrvati, jer sve vas čeka jedan JUGO-SLOVENSKI FILM, kome nećete moći da odolite, koji će vas nervirati svim onim na šta vas podseća, ali koji će vam prijati svim onim što vam prikazuje!

Nema sumnje da je među hiljadama procvetanih cvetova svoje lepo i smisleno mesto našlo i šest eksjugoslovenskih republika, ali, evo, najmanje četvrt veka od kada su se i poslednje od njih odvojile od mrske matice (a neke su to učinile i punu deceniju ranije), što otprilike odgovara periodu koji je prošao od kraja Drugog svetskog rata do lansiranja Yuga – koja je od tih lepotica postigla isti, sličan, približan, upola takav uspeh u Americi (ili bilo kom drugom mestu na planeti) svojim nacionalnim vozilom? ILI BILO ČIME DRUGIM?!

Yugo u novim sećanjima naših starih naroda & narodnosti živi kao mesto gde se sprdanje ukršta sa dokazom zašto su i u kojoj meri jugoslovenski san i java bili pogrešni, prevaziđeni i više nemogući

Ali, uprkos tome, Yugo u novim sećanjima naših starih naroda & narodnosti živi kao mesto gde se sprdanje ukršta sa dokazom zašto su i u kojoj meri jugoslovenski san i java bili pogrešni, preva-

ziđeni i više nemogući. On je opšte mesto jugoslovenskog „nerazumevanja“ sveta i tržišta, poslednji produkt budalastog, korumpiranog (kvazi)socijalističkog konglomerata. On je poput suvenira, jeftinog i jeftino izgledajućeg, koji podseća na „jedan period naših života“. Koji je, srećom, gotov.

U isto vreme, ovo je četvrti film u onih dvadeset i pet godina nezavisnosti u kome Yugo igra važnu ulogu. Prvo je Mina Đukić priredila njegovu mini-istoriju u filmu „Yugo – Kratka autobiografija“ (2010), pa ga je Mića Popović provezao kao novu „nacionalnu klasu“ u „Prva klasa, pun gas“ (2024), a zatim je Vladimir Tagić napravio poslednji krug s ocem u turobnoj melodrami „Yugo Florida“ (2025).

Projekcija filma bila je upriličena u jednom od kafea u Dorćol Platzu, hipsterskoj oazi u Dorćolu na vodi. Iako je došla odabrana publika, mislim da smo se svi zajedno uverili da je „Yugo ide u Ameriku“ film koji treba da pogledate u bioskopu, sa što više ljudi, jer on je pored mnogobrojnih kvaliteta koje donosi u isto vreme i provodnik energije koja neprekidno kruži između publike i ekrana i restartuje taj mučeni yugo da nastavi svoju vožnju. U jednom trenutku, publika je bukvalno krenula da navija. To su iskustva koja se ne dešavaju često. I uglavnom na maternjim jezicima.

„Yugo ide u Ameriku“ je kada delite istu muku, isto detinjstvo, isto odrastanje, pa i hebenu – istu zemlju! Dragim narodima & narodnostima odrođenim

od Jugoslavije neće biti lako da sve to priznaju. Srećom, Borković i Grujić su snimili film koji je čaša meda za svu žuč koju će sa njim morati da progutaju.

Ne znam da li ste čitali ili gledali Filipa Grujića, plodnog dramaturga, romanopisca i radio-voditelja, ali moj jedini susret sa njim je bio roman „I onda opet, iz početka“. Jedna svakako ne po mom ukusu, ali lepa i feelgood priča o dve generacije (njegovoj i roditeljskoj, recimo...), koja ima pitak, mejnstrimski kvalitet, koji je, u krajnjem slučaju, ovaj roman i učinio mini-bestsellerom među fino vaspitanom publikom.

Sa samo tim iskustvom Grujića, došao sam na projekciju sa određenim „neočekivanjima“ i „nadanjima“, pre svega zainteresovan da vidim kojim će putićem Grujić krenuti sa goreopisanim najuspešnijim porazom jugoslovenske privrede.

I on je krenuo srcem. A posle se, kako to obično biva u tim situacijama, put otvorio sam.

Grujić (njega tretiram kao autora ovog filma, jer Borković rado priznaje da je radije držao kameru nego koncept ovog filma) na početku legitimizuje svoju poziciju, i vrlo duhovito je ilustruje kućnim video-snimcima – iz bolnice su ga doveli u yugu (ima scena gde je košarica sa njim na haubi automobila), njegovi roditelji su imali yugo, koji su prodali kada su se par godina kasnije razveli. Žaoka koja je probušila prvu gumu.

Paralelno sa ređanjem momenata iz te porodične istorije, kreće i hronologija nastanka Yuga i njegovog gromoglasno najavljenog lansiranja u Ameriku (projekat, očigledno zamišljen kao nešto što je trebalo da nas spase), i tu počinje fino isprepletena nezavršena istorija dva yuga – jednog crvenog koji je nestao u razvodu roditelja i mračnim vilajetima detinjstva i drugog koji je nestao u nešto krvavijem razlazu šest republika, dve pokrajine i ko zna koliko naroda i narodnosti.

Na početku filma Grujić nam predstavlja crveni yugo, isti kakav su imali mama i tata, kojim planira nešto sumanuto – da stigne u Ameriku, i onda iz Njujorka stigne do Eleja, od Istočne do Zapadne obale, simbolično prelazeći put uspeha koji ondašnji yugo nije uspeo da pređe.

Međutim, nema šanse da ovaj crveni yugo pređe carinu i druge administrativne zavrzlake, i već tu je jasno kakav nas put čeka.

Grujić i Borković odlaze u Ameriku. Tamo od jednog starog para kupuju njihov crni yugo, i odlučuju da njime ostvare poduhvat. Autentičnim Yugo Amerikom!

Ako ste ikada gledali slične dokumentarce ili roudmuvi filmove, jasno vam je kakva vrsta dramaturgije i filma vas čeka – niko od gledalaca ne očekuje da ovaj auto radi savršeno, dok put (treba da) čine ljudi koje usput susrećemo.

S jedne strane, gradeći onu objektivnu hronologiju života Yugo Amerike u Americi, Grujić uspeva da stigne do svih ondašnjih biznis seniora (sada, uglavnom, samo seniora) koji su Yugu otvorili put u Ameriku i da od njih iz prve ruke dobije komentare na očekivanja, želje i mogućnosti i surovu realnost tog konca osamdesetih kada im je Yugo stigao. Jedan od njih provozaće se Grujićevim crnim yugom i dalje ne verujući šta je svojevrmeno uvaljavano američkom kupcu...

Yugo, kome zeleno znači off, a crveno on, kome se vrata otvaraju spolja kroz prozor, koji kada upalite svetla podigne skalu za gorivo tako da sad nekim čudom odjednom imate više, koji ima DVA pojasa za vezivanje, kome rezervna guma služi kao „erbeg“... zvezda je za sebe

Druga linija priče tiče se ljudi, uglavnom neobičnih ili balkanskih fanova Yuga, na koje se Grujić i njegov tim oslanjaju da ih spasi iz sve fatalnijih kvarova u koje njihovo vozilo zapada. Mislim da Nick, koji tamo čak i vozi trke u yugu, i Alen i Hasan iz Ajove podjednako šarmantno i emotivno dele prvo mesto kao zvezde ovog filma, pre svega svojom ne-sebičnom humanošću, a onda i smislom za humor.

Yugo, kome zeleno znači off, a crveno on, kome se vrata otvaraju spolja kroz prozor, koji kada upalite svetla podigne skalu za gorivo tako da sad nekim čudom odjednom imate više, koji ima DVA pojasa za vezivanje, kome rezervna guma služi kao „erbeg“... zvezda je za sebe, i zvezda koja posle toliko decenija od svog uspona i pada i dalje izaziva simpatije i priziva sećanja kod Amera koje sreću usput. Svi se sećaju nekoga ko je imao jedan takav... i srećom nema ga više.

„Yugo ide u Ameriku“ je film koji spontano, emotivno i šarmantno teče od samog početka do samog kraja. On pokazuje kako jedan promašeni auto danas bez mnogo problema udružuje i povezuje ljude, budi u njima čovečnost i humanost, dobar vajb.

U nekom drugom planu taj mali yugo ide, možda poslednji put, kroz veliku Ameriku, od koje Grujić bira dovoljno zanimljive stvari i sagovornike da je učini zanimljivom i svežom. Ne ide samo yugo kroz Ameriku, već i Filip i Aleksa, i njihov tim koji su tamo oformili od amerikanizovanih Srba i Dominikanaca. Amerika je čudo i oni ne filtriraju svoje reakcije na nju.

Ima toplih i nebuloznih epizoda, poput one kada neka eksstriperka (pretpostavljam...) venčava Grujićevu prijateljicu sa yugom u Las Vegasu, jer ako je negde to moguće, to je tamo.

I onda stižemo do kraja puta, u Elej, gde se ispraćaj yuga pretvara u okupljanje svih lokalnih eksjugoslovenskih emigranata koji u tom autu vide isto što i mi u ovom filmu, a što možda i većina eksjugoslovenskih žitelja oseća u svom srcu – jedan emotivni pec iz prošlosti.

„Yugo ide u Ameriku“ je, kao što rekoh, verovatno „feelgood film ove godine“ i nešto što morate da pogledate u bioskopima. Svojom jednostavnošću, emocijom i šarmom podsetio me je na prošlogodišnji takav film, „DJ Ahmeta“, Georgija Unkovskog, u kome je takođe jedan lokalni momenat uspešno prepakovan u nešto univerzalno, zabavno i duhovito, a da nigde nije napravljen kompromis, ni sa svetom, ni sa maticom.

Grujićev i Borkovićev film nije niti namerna, niti podmukla jugonostalgija. Oni su ga učinili dovoljno ličnim da preseku put tako jednostranom tretmanu, ali jeste film koji i bukvalno jednim jugoslovenskim sredstvom ostvaruje san o ujedinenju, harmoniji i hebenom bratstvu i jedinstvu. Iako akteri ovog filma nisu svi narodi i narodnosti bivše Jugoslavije, teško mi je da zamislim da ovaj film igde, od fakin Vardara do fakin Triglava, može da ima loš prijem ili da bilo koji tamošnji mehaničar ne bi zastao da pomogne.

Iako smo ga gurnuli u provaliju (jer je to bio jedini način da ostvari 100 km/h za pet sekundi, kako se šali majstor Nick), Yugo nam se sada vraća kao falični šmeker u koga staje mnogo više istorije nego što smo to mislili. **N**

PETAK, 18. SEPTEMBAR
U 20.30

Еуромедик на 15 локација

1

**НАЈВЕЋА ПРИВАТНА БОЛНИЦА
КОМПЛЕТНА ХИРУРГИЈА И БОЛНИЧКО ЛЕЧЕЊЕ**
Еуромедик болница, Булевар уметности 29
Тел: 011 / 7359 150; 7359 151; 7359 152
ХИРУРГИЈА - тел: 062 / 800 71 95

2

ЕУРОМЕДИК - НОВИ БЕОГРАД
Дом здравља, Јурија Гагарина 36д
Тел: 011 / 2284 001; 2284 002; 2284 006; 2276 324; 2276 342;
062 / 800 38 44

3

ЕУРОМЕДИК - НОВИ БЕОГРАД
Општа болница, Париске Комуне 22
Тел: 011 / 2609 650; 2609 670; 2605 990
ХИРУРГИЈА - 062 / 800 71 95

4

ЕУРОМЕДИК - ЗЕМУН
Дом здравља, Косовска 12
Тел: 011 / 2616 444; 069 2480 518; 2617 104; 062 / 800 38 63

5

ЕУРОМЕДИК - КАРАБУРМА
ДОМ ЗДРАВЉА, Вишњичка 72
Тел: 011 / 7357 500; 7357 501; 7357 502;
МоБ: 069 / 80 70 381; 80 70 382

6

ЕУРОМЕДИК - ЗВЕЗДАРА
Дом здравља, Ватрослава Јагића 1
Тел: 011 / 2448 148; 2448 150; 2448 153; 2448 154; 2448 158;
2448 164; МоБ: 062 / 23 73 76

7

ЕУРОМЕДИК - СТАРИ ГРАД
Дом здравља, Цара Уроша 37
Тел: 011 / 7357 304; 7357 305; 7357 306; 7357 307;
МоБ: 069 / 8070 390

8

ЕУРОМЕДИК - ПАЛИЛУЛА
Дом здравља, Цвијићева 42
Тел: 011 / 3294 457; 3294 469; 3294 447; 3294 448;
МоБ: 062 / 800 39 53

9

ЕУРОМЕДИК - СЛАВИЈА
Поликлиника, Алексе Ненадовића 7
Тел: 011 / 2448 008; 2444 111; 3441 517; 3441 514; 3448 057;
МоБ: 062 / 800 38 42

10

ЕУРОМЕДИК - СЛАВИЈА
Поликлиника, Алексе Ненадовића 8
Тел: 011 / 2448 008; 2444 111; 3441 517; 3441 514; 3448 057;
МоБ: 062 / 800 38 43

11

ЕУРОМЕДИК - САВСКИ ВЕНАЦ
Општа болница, Вишеградска 20
Тел: 011 / 3650 660; 3650 700; 2660 000; 2660 031; 2660 082;
2660 111; МоБ: 062 / 800 38 45

12

ЕУРОМЕДИК - ВОЈДОВАЦ
Дом здравља, Стефана Првовенчаног 32
(Код Душановачке пијаце)
Тел: 011 / 655 78 77; 655 78 78; 655 78 80

13

ЕУРОМЕДИК - ВИДИКОВАЦ
ДОМ ЗДРАВЉА, Кнеза Вишеслава 63 а
Тел: 011 / 7859 424; 7859 425; 7859 426;
МоБ: 069 / 80 70 371; 80 70 372

14

ЕУРОМЕДИК - ЧУКАРИЦА
Дом здравља, амбуланта, Требевиха 7
Тел: 011 / 6830 582; 6830 583; 6830 568;
6830 569; 3559-732; 3550-179; МоБ: 062 / 800-38-66

15

ЕУРОМЕДИК - НОВИ САД
ДОМ ЗДРАВЉА, Николе Пашића 17
Тел: 021 / 2100 544; 2100 545; 2100 546;
МоБ: 063 / 588 467; 069 / 8070-383; 062/298-382

СПЕЦИЈАЛИСТИЧКИ ПРЕГЛЕДИ

КАРДИОЛОГА, НЕУРОЛОГА,
ЕНДОКРИНОЛОГА, ГИНЕКОЛОГА, УРОЛОГА,
ОТОРИНОЛАРИНГОЛОГА, ОФТАЛМОЛОГА,
ДЕРМАТОЛОГА, ГАСТРОЕНТЕРОЛОГА,
НЕФРОЛОГА, ПУЛМОЛОГА, РЕУМАТОЛОГА,
ХЕМАТОЛОГА, ПСИХИЈАТРА, ПСИХОЛОГА,
ФИЗИЈАТРА, ХИРУРГА, ОРТОПЕДА,
ОНКОХИРУРГА, ПРОФЕСОРА,
СПИНАЛНОГ ХИРУРГА

КУЋНЕ ПОСЕТЕ ЛЕКАРА СПЕЦИЈАЛИСТЕ

МАГНЕТНА РЕЗОНАНЦА
СКЕНЕР
УЛТРАЗВУК СА КОЛОР ДОПЛЕРОМ
РТГ ПО СЕГМЕНТУ
ДИГИТАЛНА МАМОГРАФИЈА
ОСТЕОДЕНЗИТОМЕТРИЈА (ДХА)
ЕНДОСКОПИЈЕ
АНГИОГРАФИЈА
УГРАДЊА СТЕНТА
УГРАДЊА ПЕЈСМЕЈКЕРА

МЕДИЦИНА РАДА - Издавање уверења

ПАКЕТ ПРЕГЛЕДА

КАРДИОЛОШКИ, НЕУРОЛОШКИ,
ОРЛ, ГАСТРОЕНТЕРОЛОШКИ,
УРОЛОШКИ, ЕНДОКРИНОЛОШКИ,
НЕФРОЛОШКИ, ГИНЕКОЛОШКИ,
ПУЛМОЛОШКИ, ДОПЛЕР I-II,
СИСТЕМАТСКИ ПРЕГЛЕД ЗА ДЕТЕ

УГОВОР СА РФЗО ЗА

- ЦЕНТАР ЗА КАТАРАКТЕ
- ЦЕНТАР ЗА ВАНТЕЛЕСНУ ОПЛОДЊУ

ЕУРОМЕДИК

www.euromedic.rs

Ново Ново Ново

ЦЕНТАР ЗА ДИЈАГНОСТИКУ И ОПЕРАТИВНО ЛЕЧЕЊЕ

ПРОШИРЕНИХ ВЕНА, ДОЈКЕ, КАТАРАКТЕ, КАМЕНА У БУБРЕГУ,
КАМЕНА У ЖУЧНОЈ КЕСИ, КУКА И КОЛЕНА, КИЧМЕ

НАЈВЕЋА ПРИВАТНА БОЛНИЦА

ЕУРОМЕДИК

ХИРУРГИЈА

ОФТАЛМОХИРУРГИЈА

АБДОМИНАЛНА
ХИРУРГИЈА

ГИНЕКОЛОШКА
ХИРУРГИЈА

ВАСКУЛАРНА
ХИРУРГИЈА

ОРЛ ХИРУРГИЈА

УРОЛОШКА
ХИРУРГИЈА

ГРУДНА ХИРУРГИЈА

УРОГЕНИТАЛНА
ХИРУРГИЈА

ОРТОПЕДСКА ХИРУРГИЈА

СПИНАЛНА ХИРУРГИЈА
(хирургија кичменог стуба)

ОНКОХИРУРГИЈА
(дојка, штитна жлезда, кожа)

ПЛАСТИЧНА
РЕКОНСТРУКТИВНА И
ЕСТЕТСКА ХИРУРГИЈА

ЦЕНТАР ЗА МЕЛАНОМЕ

У служби вашег здравља.

Dobro došli u
**TERETANU
ZA VIJUGE**

UROŠ PETROVIĆ

**UVEŽBAJTE
MOZAK
DA GRMI!**

150
SLIKOVNIH
MOZGALICA
ZA ODRASLE

ZAGONETKE KOJE TRESU VIJUGE I BRUSE UM

Ako želite
da aktivirate
mozak, teško
da ćete naći
bolji način.

Laguna

PRED PREMIJERU 11. SEPTEMBRA

BEN FOGLE

Svi moramo da pojednostavimo svoj život

Razgovarao Daryl Fidelak

Više od dve decenije, britanski avanturista i TV voditelj Ben Fogle putuje u najudaljenije krajeve sveta. U serijalu *Novi život u divljini* upoznaje ljude koji su odbacili konvencionalan život u potrazi za slobodom, smislom i srećom. Premijerno pogledajte emisiju Bena Foglea „Trka do Nila“ 11. septembra u 21 čas na kanalu BBC Earth.

Posle toliko sezona, šta vas i dalje privlači ljudima koji žive drugačije od većine nas?

Mislim da sam već zavisao od ovog serijala. Nisam ni slutio da ćemo, posle dvadeset sezona, i dalje pronalaziti tako jedinstvene ličnosti. Toliko ljudi radi neverovatne stvari i to privlači gledaoce – a mene vraća iz godine u godinu.

Šta je tim ljudima zajedničko? Za čim tragaju?

Tragaju za srećom, kao i svi mi. Ali sreća dolazi iznutra; ne možete jednostavno otići i pronaći je. Dolazi kada ste zadovoljni životom koji ste izabrali. Mnogi se udaljavaju i od društvenog recepta: škola, ispiti, fakultet, posao, kredit, porodica, penzija. Traže sopstveni put.

Da li je san o napuštanju svega zarad života u osami romantizovan?

Najveća zablude je da će takav život biti lakši. On je često mnogo teži. Brige ostaju, ali tada brinete o hrani, vodi, usevima i životinjama, umesto o kreditu, kaznama za parkiranje ili sigurnosti radnog mesta. Život u divljini nije lak.

Da li samoća donosi spokoj?

Ljudi koji žive sasvim sami često su najmanje srećni od svih koje posećujem. Svima je potrebna zajednica, čak i kada je najbliži sused udaljen nekoliko sati. Većina ne napušta čovečanstvo; traga za ispunjenošću i zadovoljstvom.

Da li ponekad zavidite svojim domaćinima na njihovom načinu života?

Često. Nekada bih se vratio sa snimanja gotovo svake epizode i predložio suptu da se preselimo u Bugarsku, Norvešku, Švedsku ili Novi Zeland. Sada sam realniji, ali možda ćemo, kada nam deca odu od kuće, imati dovoljno hrabrosti za takvu promenu.

Ipak, vaš život teško da je spor ili jednostavan.

Tačno. Putovanja me odvajaju od porodice, a načela kojima se divim – sporiji život i divlje okruženje – ne primenjujem uvek i sam. Doživljam ih kroz ljude koje upoznajem, ali moj život nije jednostavan.

Šta su vas godine putovanja naučile o vama samom?

Što više putujem, to sam otvoreniji. Susreti sa različitim ljudima preispituju ono što mislim da znam. Zato nam je potrebno više političara koji putuju, umesto da ostaju na jednom mestu. Volim ljude sa drugačijim idejama, političkim stavovima i moralnim vrednostima. Debata je izuzetno važna.

U emisiji „Trka do Nila“ pratite trag jedne od velikih istorijskih ekspedicija. Da li ste se više osećali kao istraživač ili kao učenik istorije?

Kao učenik istorije. Iako je bilo teško nositi originalnu odeću, ovde se manje radilo o izdržljivosti, a više o povratku u prošlost. Već sam iskusio izazove izdržljivosti – veslao sam preko Atlantika i popeo se na Everest – tako da znam kako to izgleda. „Trka do Nila“ pružila mi je priliku da tom putovanju pristupim kao učenik istorije. Bio je to jedinstven način pripovedanja koji je prihvatila publika širom sveta.

Ako bi gledaoci, nakon vaših emisija, promenili samo jednu stvar u svom životu, šta biste želeli da to bude?

Jednostavnost. Kada bismo svi makar malo pojednostavili svoj život, to bi bilo bolje za životnu sredinu, ali pre svega za nas same. Najbolji savet dobio sam sa osamnaest godina, na brodu na Amazonu: dodajte život svojim danima, a ne dane svom životu. Oduvek sam nastojao da živim u skladu s tim. **N**

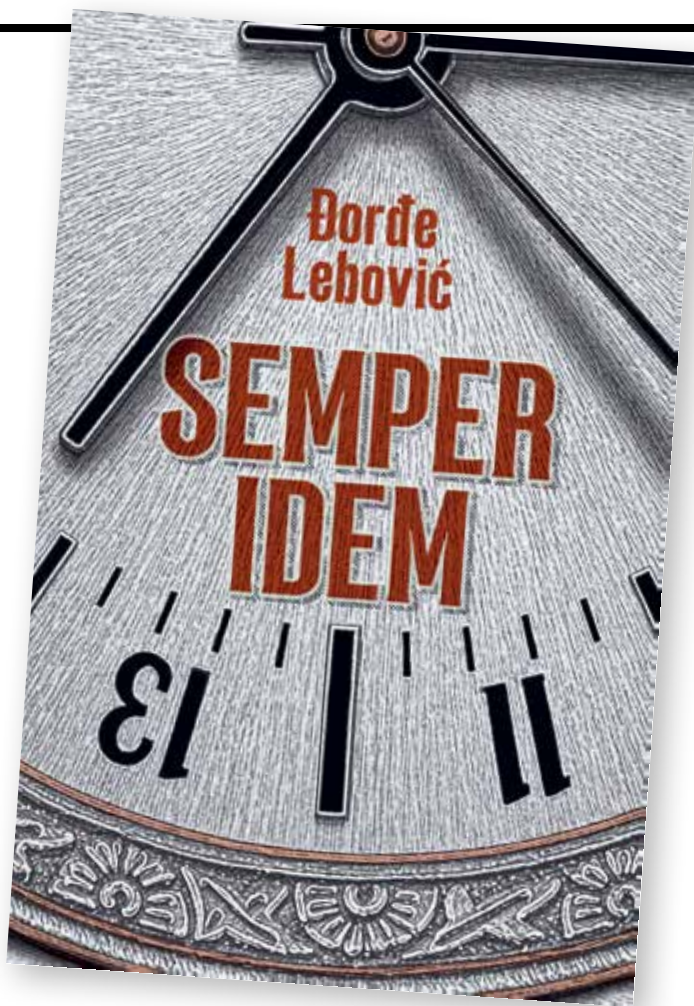
Semper idem – jubilaro izdanje

SPECIJALNO IZDANJE KNJIGE KOJA JE ZAUZELA
ISTAKNUTO MESTO U SRPSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Specijalno za **Nedeljnik** piše pisac,
filmski i književni kritičar **Đorđe Bajić**

Pred nama je sada tvrdoukoričeno, jubilaro izdanje romana „Semper idem“, knjige koja je do sada prodana u više od 100.000 primeraka i koja je već odavno zauzela istaknuto mesto u savremenoj srpskoj književnosti. Priča vam je, verujem, poznata. Đorđe Lebović (1928–2004) na više od pet stotina stranica pripoveda o sopstvenom odrastanju u Zagrebu i Somboru uoči Drugog svetskog rata. Nacizam jača i nadolazeći užas polako se, isprva jedva primetno, nadvija nad jevrejskim dečakom koji tek počinje da upoznaje svet. „Semper idem“ hvalili su Vladislava GordiĆ Petković, Teofil Pančić (čija se kritika nalazi i u ovom izdanju), Svetislav Basara, Miljenko Jergović i brojni drugi. Sa velikim razlogom. Lebović ne pribegava patetici i pojednostavljivanju. On prikazuje kako užas postepeno prodre u svakodnevicu. Njegov pogled je istovremeno dečji i neverovatno pronicljiv. Po atmosferi i temi roman će neminovno prizvati Kišove „Rane jade“, ali Lebovićev glas ostaje potpuno autentičan. Njegova proza je neposredna, jasna i izuzetno nadahnuta – jezik koji prosto „klizi“, čak i onda kada govori o najtežim iskustvima.

Sintagma „semper idem“, na latinskom znači „uvek isto“, što postaje lajtmotiv knjige. Izreka koja na prvi pogled zvuči jednostavno i bezopasno, u Lebovićevom romanu dobija gotovo zastrašujuće značenje. Istorija teče, generacije se smenjuju, ali ljudska priroda, predrasude, mržnja i spremnost da se drugima nanese bol ostaju isti. Zato ovo nije samo vredna knjiga

MRŽNJA, ZLO, PREDRASUDE UVEK OSTAJU

Sintagma „semper idem“, na latinskom znači „uvek isto“, što postaje lajtmotiv knjige. Izreka koja na prvi pogled zvuči jednostavno i bezopasno, u Lebovićevom romanu dobija gotovo zastrašujuće značenje. Istorija teče, generacije se smenjuju, ali ljudska priroda, predrasude, mržnja i spremnost da se drugima nanese bol ostaju isti

o prošlosti. To je roman koji nas tera da pogledamo sadašnjost i zapitamo se koliko se toga, zaista, promenilo i u kakvom to svetu sada živimo. Da, „Semper idem“ donosi priču o jednom detinjstvu i jednom vremenu, ali i snažno upozorenje na užase koji se ciklično ponavljaju. A već kada smo kod ponavljanja i utvrđivanja gradiva, „Semper idem“ je jedan od onih romana kojima se definitivno vredi vraćati – ne samo zato što su značajni već i zato što se njihovo značenje menja kako se i mi menjamo. Kao i Tolstoj i drugi velikani, Đorđe Lebović zaslužuje više od jednog čitanja. Novo, luksuzno izdanje je savršena prilika da se ponovo ili prvi put posvetite ovom dragocenom tekstu i uživajte u njegovoj strašnoj lepoti. **N**

Dijalog o Zlu i Dobru Zlata i Đorđe Lebović

Iz ovog razgovora možemo saznati mnogo nepoznatih detalja o Lebovićevoj porodici, njegovom odrastanju, ali i o užasima u jednom od najstrašnijih logora smrti, o tome kako su nastale njegove antologijske drame i priče, priče o životu i smrti, o dobru i zlu, sve ispričane bez patetike, bez apstrakcija, duboko životne, neporecivo istinite. **N**

Anđeli neće sići sa nebesa Đorđe Lebović

Kao i svojim proslavljenim romanom „Semper idem“, ovom svojom zbirkom autentičnih i uznemirujućih logorskih priča Lebović je, kao niko pre ni posle njega u savremenoj srpskoj književnosti, ostavio neizbrisivo umetničko svedočanstvo o krvavom nasleđu XX veka, neumorno opominjući svoje čitaoce na različite pojave oblike i većno vraćanje zla. **N**

Piše Hana Pišćević

Pričaj mi

Grad je prepun Čehovljevih Jona Potapova – usamljenog kočijaša koji onima koje prevozi uporno pokušava da se izjada o svojoj tuzi ali niko nema vremena ili empatije da ga sasluša. Svi nekuda žure ili su previše okupirani svojim životima. Takve likove željne sagovornika čovek može sreći bilo gde.

Jutros sedimo na plaži na Adi Ciganliji i gledamo Eni kako gotovo savršenim zamahom baca kamenčiće u vodu. Povremeno do nas dopiru glasovi onih čuvenih plažnih šetača iliti tegljača koji natovareni torbama, rančevima ili prenosivim frižiderima viču: Pivo, sokovi, kukuruži! Ono što su na moru krofne i sladoledi.

Jedan od tih tegljača odnosno tegljačica polako nam se približava. Starija gospođa obučena u nekakve dve ili čak četiri cvetne haljine, s dva prepuna ranca, pravi spore i male korake kao da će svakog trenutka zasesti ili se srušiti kraj neke grupice ljudi. Niko je ne ferma, svi već imaju piće iz okolnih kafića.

Kada nam priđe dovoljno blizu da nam rečima 'domaća limunada' probudi žeđ, vadimo novčanik. Uvežbanim periferim vidom registruje naš pokret i zadovoljno se zaustavlja. Skida sa sebe stvari i seda u takav položaj da mi deluje da se neće pomaći do kraja dana. Kao brod kad se usidri.

Sipa nam limunadu a kada popijemo ona insistira da nam dospe još. Pokušamo da platimo i te druge ture ali ona odmahuje rukom jasno nam dajući do znanja da ne dolazi u obzir i počinje da priča: „Nekad sam ja ovde zarađivala ozbiljnu lovu. Limun mi je plaćao kiriju, bez zezanja. Još kad skuvam kukuruze. Ako bih svaki dan dolazila i ostajala do mraka, mogla sam i za more da skupim. Ali

šta će meni more kad imam Adu.“

Vadi još jednu čašu, sipa sebi pa eksira. Odnekle je žedni ljudi dovikuju ali ona ne čuje ili se pravi da ne čuje. Nastavlja da nam priča o svom detetu koje već četrdeset godina nije dete. Gleda u Eni i kaže: „Šta bih dala za još samo jedan dan kad je moja ćera bila ovolišna. Ja kažem da moram na posao a ona me ščepa oko nogu i kaže: 'Mama, voim te, mooom te, nemo ideš.' A ja šta ću, ne odem i onda dobijem otkaz. I tako na tri posla, a onda sam počela da prodajem na pijaci i vodila je uvek sa sobom. Sedela na tezgi i merila mi robu. Sve žene se sjate kod mene kad je vide.“

Dok priča, kad god nam čaše postanu prazne, ona nam dospe još a da ne zastane s pričom. Kao da su joj ruke odvojene od ostatka tela i kao da rade po sopstvenoj komandi. Mislim da toliko limunade nisam popila od osnovne škole i strahovitom mi se ide u WC, ali znam da Jone Potapove treba saslušati. To je još jedno moje nepisano verovanje. „Bila je jednom jedna zla ženica, kaže mi ona da ja vukljam dete samo da bih više zaradila a moja ćera ustala na noge na onoj tezgi, tad je već malo porasla, i kaže joj: „Ajde, teto, nemoj da pametuješ, kupi paradajza ili luka.“

Dok nam to prepričava, smeje se toliko da jedva uspeva da završi priču. Govorim joj da sam ja najviše na svetu želela da me i mama i tata povedu sa sobom na posao samo da se ne razdvajamo. Ona se rastuži odjednom i kaže: „A sad bih ja da molim moju decu da mene vode sa sobom na posao, da me vode bilo gde sa sobom, ali to ne radim, to majke ne smeju da rade.“

Mislim da u svima nama čuči mali Jona, usamljeno dete, ali Eni je rešila da je vreme za polazak pa i mi ustajemo za njom. Pozdravljamo ženu a ona nam zahvaljuje onako kako zahvališ kad te neko sasluša. **N**

PRED KONCERT U ZAPPA BARCI 15. SEPTEMBRA

STEVE HOYEM

Živimo u opasnom i čudnom vremenu, ali istorijski jako interesantnom

Razgovarala Una Miletić

Jedan od najistaknutijih norveških umetnika, frontmen grupe Madrugada i hvaljeni solo autor Steve Hoyem održaće koncert na Zappa Barci 15. septembra, u okviru turneje koja slavi prekretnice i nove početke. Steve ove godine obeležava nekoliko jubileja, kako ličnih tako i muzičkih, a sa njim smo razgovarali o istoriji, sadašnjosti, ali i o tome da li haotičnost u kojoj živimo nalazi put do njegove muzike.

Vaši koncerti su magična iskustva, šta možemo očekivati na predstojećem?

Ako možemo da kažemo da imam hitove – sviramo ih. Na ovoj turneji izvodimo prilično veliki broj pesama Madrugade. Ne dolazimo u Beograd da bismo bilo koga razočarali. Dolazimo i donosimo ljubav i muziku.

Da li gajite neka neočekivana interesovanja ili hobije, nešto što se ne bi moglo pretpostaviti preslušavanjem vašeg muzičkog opusa?

Pokušavam da čitam koliko god mogu. Ovo je bilo dobro leto za to. Trenutno uživam u knjizi „Pet Sematary“ od Stivena Kinga. Neverovatno delo i neverovatan pisac. Zaista dobar. Osim čitanja, istorija mi je oduvek budila ogromno interesovanje, još od malih nogu. Počelo je gledanjem slika u knjigama i bila mi je omiljeni predmet u školi. Zanimalo me je sve što je imalo veze sa istorijom.

Zašto, da li kroz otkrivanje prošlosti sagledavate budućnost i bolje razumete ljudsko ponašanje ili nešto slično?

Zapravo, za mene je to svet mašte. Nešto u čemu mogu da se izgubim. Kada sam počeo da studiram, bio sam potpuno šokiran akademskim pristupom, jer to uopšte nije bilo ono zbog čega sam zavoleo istoriju. Bio sam dete koje sa-

njari, a istorija je, kao i muzika, nešto u čemu sam mogao da se izgubim. Ta dva su za mene, na neki način, dve strane istog novčića. Povezane.

Okruženi smo ratovima, ekološkim krizama, socijalnim problemima... Kako gledate na sadašnjost?

Ne smatram sebe naročito političnom osobom, definitivno nisam ni politički tekstopisac. Kao što rekoh, bio sam dete koje voli da sanjari. Ipak, dolazim iz veoma politične porodice i politički sam svakako na levisi. Pretpostavljam, i većina Skandinavaca. Čak bi se i većina naših desničarskih partija u Sjedinjenim Državama verovatno smatrala socijalističkim. Ali imamo i mi svoje užasne desničarske partije. U trenutnoj situaciji, kaos se uvozi, širi kroz vesti, zbog načina na koji stvari stoje u Sjedinjenim Državama. Užasno je vreme da neko poput Donalda Trampa upravlja stvarima. Postoje realni problemi koje treba rešiti, pomenuta životna sredina... Imam utisak da ne stižemo da se bavimo realnim stvarima, jer konstantno iskaču novi problemi. Kao kada on započne novi rat na Bliskom istoku. Kome to treba? Očigledno je da neko poput njega ili njegove ekipe zarađuje na tome. Uža-

sno je vreme i zbog sveg tog haosa i duboko sam zabrinut.

Da li taj kaos pronalazi put do vaših pesama?

Deo tog pesimizma u vezi sa budućnošću pronalazi put do moje muzike. Haos svetske situacije i vesti je prisutan, ali onda postoji i sve ono drugo – ja imam život. Stvarni život, sa svojom decom i prijateljima. I to se jednostavno nastavlja.

I u smislu da su bitne stvari kao što je porodica, prijatelji, ljubav, muzika... uteha u haotičnom svetu?

O, definitivno. Definitivno. I to me stalno podseća na činjenicu da, bez obzira na to gde se ljudi nalaze na političkom spektru – moguće je sresti se negde na pola puta gde prepoznajemo jedni druge kao ljude. Tragedija vremena u kojem živimo jeste u tome što se ništa od te razmene zapravo ne događa licem u lice. Dešava se iza računara. Skriveno iza ekrana. To je ono što zaista radikalizuje našu politiku i čini je veoma podložnom infiltraciji i svojevrsnoj manipulaciji. Opasno i čudno vreme ali nekome ko se interesuje za istoriju, zapravo je i veoma interesantno za razmišljanje. **N**

Zgarište

Deliblatska peščara kroz objektiv Igora Mandića

Piše Branka Jovanović

U beogradskoj galeriji O3ONE na Dorćol Platzu otvorena je izložba fotografija „Zgarište“ fotografa Igora Mandića. Kroz potresne i vizuelno upečatljive kadrove, Mandić prikazuje Deliblatsku peščaru u sadašnjem trenutku – opustelu, napuštenu i razorenu.

Autor, koji iza sebe ima tri decenije profesionalnog rada i brojna priznanja, postavlja ogledalo pred posledice ekološkog stradanja.

Postavka ima humanitarni karakter i sav prihod od prodaje radova i donacija namenjen je pošumljavanju peščare. Izložba je otvorena do 21. septembra. **N**

Gde je bilo više ljudi?

Taj dan je neki tip napisao na mreži da je na Prajdu bilo više ljudi nego na Mladićevoj sahrani a niko ga nije mnogo najavljivao. Nisam video da je merio Prajd ni Arhiv javnih skupova a ni tačkasti softver. Mnogo više „merača“ je registrovalo sahranu u ponedeljak. Komentari viđeni nakon prikaza iz drona nad Crkvom Svetog Luke bili su i „Nema nama spasa“.

I tokom celog tog ponedeljka je razočaranje nakupilo megabajte na mrežama. Pisali su da je sramotno koliko je ljudi došlo na Mladićevoj sahranu. I tako se ta razočaranost razlila do kasno uveče da bi u utorak ujutru odjeknuo i optimizam razočaranih od prethodnog dana. Moj prijatelj je napisao: „Ne ložite se, na Judas Priest je bilo 10.000 a i više.“ Onda je neko u komentaru napisao da je bilo još više na Niku Kejvu.

Mene uvek uhvati pitanje: koliko njih je koji su gledali Kejva i Judas bilo na Mladićevoj sahrani? Ne liči mi mada mi je drug izbacio foru da Srbi vole hevimetalse jer im liče na pravoslavne popove. Bar su ličili to veče ovi iz Judasa. Ne verujem da su neki sa Prajda bili na sahrani i opelu za generala, mada tačkasti softver i Arhiv javnih skupova ne umeju te nijanse. A i ovi udarni sa sahrane Mladića verovatno ne bi voleli da se neki sa subotnje LGBT šetnje autuju kao posetioci opela ispred Crkve Sv. Luke u prošli ponedeljak.

MOŽDA JE NA KONCERTU MOBIJA BILO više nego na opelu u ponedeljak, ali niko neće imati nesanicu zbog toga kao u ponedeljak. Ali niko neće napisati „Kada sam video koliko ljudi ima na Mobiju pomislio sam da Srbija ima budućnost“ kao što su pisali prošli ponedeljak na dan opela „Nema nam spasa kada sam video koliko je bilo ljudi na sahrani Mladića“. Ali prebrojavanja su uvek bila bitna jer su pokazatelj tendencija, a izbori su blizu tako da će se sve više brojati.

Uoči Mladićeve sahrane bilo je spekulacija o pokazatelju tendencija. Pomenuta je sahrana Aleksandra Rankovića iz osamdesetih koja je bila uvertira kasnijih događaja. Tada nije bilo ni Arhiva javnih skupova ni tačkastog softvera ali je bilo jasno šta većina naroda ište. I dobija uskoro Slobu Miloševića koji je gledao po nekim pričama snimak ove sahrane nekoliko puta. Zato su se i brojali ljudi na opelu generalu ne bi li se ukazala neka vidovitost.

I da, bilo je razočaranih koji su gledali „svedočenja“ drona nad crkvom u Košutnjaku, i racionalnih kao što su oni sa koncerta Judas Prista, Kejva i Mobija.

„Nema nam spasa“ uzviknuli su ovi razočarani brojem ljudi na opelu, a da li su nešto okačili ovi koji su bili na opelu a videli da je bilo više ljudi na Prajdu? **N**

Kako sam počeo da navijam za Pticu Trkačicu

Mrzeli smo je jer se izruguje našem krvavom junaku, ali je naš prezir bio upućen na potpuno pogrešnu adresu

Bio je najveći mit našeg detinjstva, skupa sa „originalnim“ omotom Nirvane na kojem je pisalo „Zabranjeno za pse, Srbe i Jevreje“ (za ovo u sredini krivili smo Krista Novoselića, no šta su Kurtu skrivali Jevreji i kerovi, to nam nije bilo najjasnije), i Merilinom Mensonom koji je izvadio sebi rebro da bi mogao takođe da sebi, je li...

Neko ga je jednom video, ili je makar umeo masno da laže. Prikazali su ga na *Talijanima*, ili jednom rano ujutru, ili kad je taj lik bio na raspustu kod babe, pa ga uhvatio na satelitskoj, a jedan je imao *žnuru* kod strica koji je radio na TVCG i obećao je čak i da će ga doneti. Al' nekako nikad nije...

LEGENDA JE GOVORILA, DAKLE, DA JE Pera Kojot u jednoj jedinoj epizodi čuvenog serijala „Looney Tunes“ uspeo da uhvati Pticu Trkačicu (za nju ćemo, inače, shvatiti da je muško?! no dobro sada), i da je...

Tu su se već priče razlikovale, što ipak nije uspelo da nam usadi zrno sumnje: u jednoj verziji, Supergenije je skuvao i smazio svog nemezisa iz roda *brzus pticus*, u drugoj ju je vrlo brutalno, ono, Mortal-Kombat-brutalno rasporio, u trećoj ju je pustio da odšeta, jer mu je bilo bitno samo da dokaže da može.

Godinama kasnije, kada se pojave YouTube i ostale varijante, pronaći ćemo je: epizoda se zvala „Soup or Sonic“, i premijerno je prikazana 21. maja 1980. u okviru jednog specijala. To je, kaže zvanični kanon, zaista jedina epizoda – pride i najduža – u kojoj Pera uspe stvarno da uhvati svoj plen. Ipak, neće je pojesti: koji sekund pre toga, biva smanjen toliko da Roadrunner – bip-bip! – deluje kao džin.

Pera opet priznaje poraz, i opet bez glasa, samo sa onom tablom na kojoj piše poruke gledaocima.

Sve do subote uveče u mraku bioskopa, nisam bio siguran da li crtani našeg

detinjstva uopšte rezonira sa novim generacijama; ipak, bilo ih je jedno dvadesetak u sali, sve sa roditeljima koji su proizvodili, i sa povremenim usklikima kada bi neki nakovanj pao na nekog crtanog lika, i sa komentarima „znam ovog!“...

Film je dugometražni, zove se „Coyote vs. Acme“ i zaplet mu je – nastao po motivima istoimenog eseja objavljenog u časopisu New Yorker još 1990. godine – bizarniji od „Merrie Melodies“: Pera Kojot odlučuje da tuži kompaniju Acme kada shvati da su njihovi falični proizvođači, a ne njegova nesreća ili loše planiranja, krivi za sve povrede koje je sam sebi nanio. Za to angažuje smotanog, utućenog advokata Kevina, koji je nekada visoko leteo, a sada mu karijera izgleda baš kao Perine avanture na vrhu litice.

FILM JE VEROVATNO FEEL-GOOD PRIČA GODINE, ponajpre jer nije trebalo ni da bude prikazan: iz finansijskih razloga nepoznatih laičkom umu, producerskoj kući je bilo jeftinije da ga ne prikaže nego da ga prikaže. Onda su fanovi uradili svoje, pa je krajem leta napustio taj produkcijski pakao i evo ga pred nama.

U ovom uratku, animirano-igranom u maniru „Zeke Rodžera“, protkanom najluđim scenama i najopičnijim likovima iz cele plejade „Looney Tunes“, Acme je zla kompanija koja kontroliše celu Ameriku, uključujući političare poput Elmera Daveža, a na čelu joj je *trampoliki* Pevac Sofronije. *Dvaput ništa je ništa, matematika je jasna!*

Ne želim ni da spojlujem, a mogao bih tako lako da vam otkrijem istinske Perine namere, a ne bih ni da se ovo pretvori u kritiku filma – uostalom, kome je do nje, eno Slobodana Vujanovića kako misli svojom glavom na Velikim pričama – i sve i kad bih zakerao da je to moglo mnogo bolje, recimo da se akcenat više stavi na aparthejd kojem su podvrgnuti crtači u ovom našem svetu, onih dvadesetak klinaca koji su se siti ismejali i koji

su zapravo tapšali posle svake lude scene verovatno bi me zviznulo čekićem po glavi, da mi čvoruga naraste do Madere...

Nešto bih drugo, nešto što je možda i važnija lekcija ovog veselog filma od toga da treba pokušavati, čak i ako to znači – a znaćće – survavanje sa litice i jedno sitno „puf“ na dnu. Da je u redu biti utojsajder i da i oni mogu, posebno kada je javnost na njihovoj strani, da pobeđe bezdušnu, groznu korporaciju ili Sistem.

Pera Kojot je supergenije, zato što je sve suprotno od genija, i neizmerno je simpatičan jer nikada ne odustaje, jer ima svoj cilj, i naravno da smo svi kao klinci navijali za njega. Uostalom, zato smo i izmaštavali onu epizodu u kojoj pobeđuje, iako je niko zapravo nikada nije video...

ALI OVDE SAM DA VAM KAŽEM – ne samo zbog filma, mada je u njemu ona, pardon on, izrazito pozitivan lik – da smo se ogrešili o Pticu Trkačicu. Mrzeli smo je jer je neuhvatljiva, mrzeli smo je zato što se izruguje našem krvavom junaku, ali je naš prezir bio upućen na potpuno pogrešnu adresu.

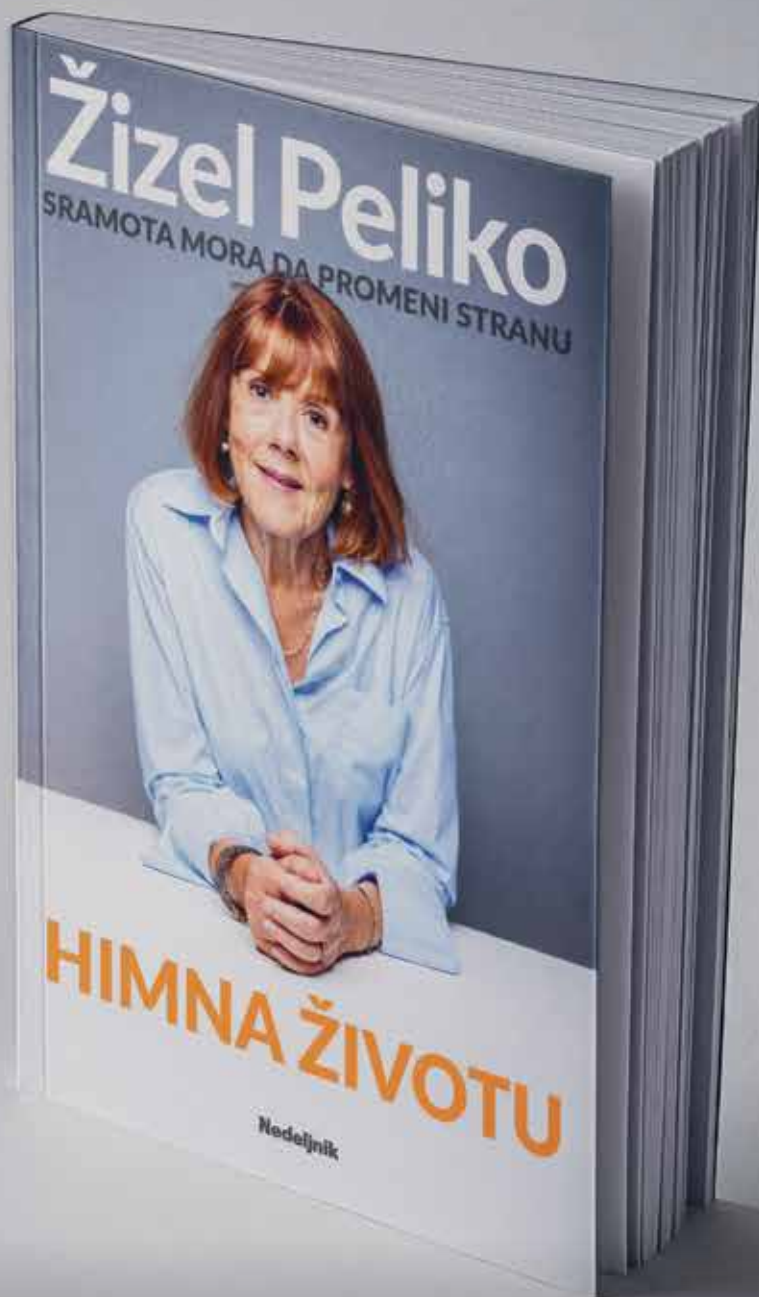
Fastus hellus je oličenje slobode i nevinosti, i u njenom nadmudrivanju sa gospodinom *Hungrus carnivorus* ima i dečje igre i sirovosti i histerije; ona nije maliciozna, niti zaista želi da povredi Kojota. Uostalom, ona nikada prema njemu nema nijedan agresivni potez, već se uvek samo brani; Trkačica je dokaz da nekada treba biti samo prirodan i prepustiti se instinktu, i kosmos će to umeti da nagradi.

Ako nekoga treba mrzeti, i hvala ovom simpatičnom filmiću i onoj deci iz bioskopa na podsetniku, to je mračni, korumpirani, pogani Sistem; ako neko može da ga pobeđi, to su udruženi pamet i sreća i sloboda i upornost.

Čak i kada vam se čini da ste bespomoćni na vrhu litice, a ispod vas je samo provalija. **N**

SVETSKI BESTSELER

Knjiga koja je potresla planetu.
KONAČNO I U SRBIJI

Ispovest žene koja je promenila način na koji se govori o hrabrosti i preživljavanju, o tome šta znači živeti kada je najteže, sada stiže i pred čitaoce u našoj zemlji.

U PRODAJI
na Nedeljnik.rs

Naručite svoj primerak

INSTANT NEW YORK TIMES BESTSELER

Najbolja knjiga 2026. po izboru magazina The New Yorker.

Na vrhu liste najprodavanijih naslova u 22 zemlje sveta

NARUČITE I PROČITAJTE PRVI U SRBIJI

NOVI YARIS CROSS HYBRID

DO 10 GODINA GARANCIJE TOYOTA RELAX

Do 10 godina garancije uz Toyota Relax: 3 godine fabričke garancije + do 7 godina ili 200.000km (šta pre nastupi) dodatne garancije koja se aktivira obavljanjem redovnih servisa kod ovlašćenog Toyota partnera prema uputstvima proizvođača. Za sve detalje u vezi sa Toyota Relax garancijom posetite www.toyota.rs ili kontaktirajte ovlašćenog Toyota partnera. • TOYOTA YARIS CROSS 1.5 HEV: Zvanična kombinovana potrošnja goriva 4,4 - 5,1 l/100km; Zvanična kombinovana emisija CO₂ 101-116 g/km; Zvanični nivo izduvne emisije EURO 6; Zvanična vrednost specifičnih emisija azot oksida (NO_x) 0.0077-0.0089 g/km. Detaljnije podatke o novim putničkim vozilima možete pronaći u Vodiču o ekonomičnosti potrošnje goriva, emisijama CO₂ i zagađujućih materija u vazduh koji je besplatno dostupan na prodajnom mestu dobavljača putničkog vozila. CO₂ je glavni gas sa efektom staklene bašte odgovoran za globalno zagrevanje. Emisije zagađujućih materija u vazduh iz saobraćaja značajno doprinose pogoršanju stanja vazduha, naročito prekograničnim povišenim koncentracijama prizemnog ozona, čestica PM₁₀, PM_{2,5} i azot oksida. Slika je simbolična. www.toyota.rs

PROBUDITE VAŠU ZNATIŽELJU